

Vol. XIX

No. 1

Bulletin
of The Government
Manuscripts Library
Oriental
Madras

EDITED

by

R. K. PARTHASARATHI, M.A., L.T.,
DIP. IN FRENCH AND GERMAN.

Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras.

Government of Tamil Nadu

1969

Price : Rs. 2.

RARE BOOKS AT REDUCED RATES

The following invaluable publications of the Government Oriental Manuscripts Library, Triplicane, Madras-5, will be sold for the amount noted against each, *which represents only half the original price* :—

Packing and postage are extra and the entire amount should be sent *in advance*.

Please apply to the Curator for your requirements.

	Rs. P.
1. Rāmānujacampū with commentary	... 1 50
2. Vyākaraṇa Mahābhāṣya of Patañjali with the commentary of Kaiyāṭa and the super-commentary of Annambhaṭṭa: Volume I	... 10 37
3. Back Volumes of the multi-lingual, half-yearly Bulletin containing in print rare manuscripts in Sanskrit, Tamil, Malayalam, Telugu, Kannada, Marathi and Islamic Languages (each Volume comprising 2 issues) published in or before 1950.	... 2 00
4. The Descriptive and Triennial Catalogues of the Manuscripts in the Library published in or before 1950 are also available for sale <i>at half the original rate</i> .	

A trade-discount of 6½% will be allowed to all bona-fide book-sellers within India, against the purchase of the Bulletin.

As for our other publications, a discount of 25% will be allowed to all bona-fide book-sellers.

No. I

Vol. XIX

Bulletin of The Government
Manuscripts Library
Madras

Oriental

EDITED

by

R. K. PARTHASARATHI, M.A., L.T.,
DIP. in FRENCH AND GERMAN,

Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras.

Government of Tamil Nadu

1969

Price 1 Rs. 2.

Printed at
RATHNAM PRESS,
11 Badrian Street, Madras-1.

Table of Contents

	PAGE
1. ADHIKĀRASAṄGRAHADIPIKĀ —SAVYĀKHYĀ ...	1—52
<i>Edited by Thiru R. K. Parthasarathi, M.A., L.T. and Thiru T. A. K. Venkatachariar, Śirōmanī.</i>	
2. SIDDHĀNTASĀRĀVALIH-SAVYĀKHYĀ ...	53—84
<i>Edited by Thiru R. K. Parthasarathi, M.A., L.T. and Thiru T. H. Viswanathan, Śirōmanī.</i>	
3. THIRUVALI UVAR PILAI-T-TAMIZH ...	33—51
<i>Edited by Thiru R. K. Parthasarathi, M.A., L.T. and Thiru P. Subramaniam, Viāvān.</i>	
4. VĪRABHŪPĀLĪYAMU ...	i-x; 1— 6
<i>Edited by Thiru R. K. Parthasarathi, M.A., L.T. and Thiru T. Sridhara Murti, Vidvān.</i>	
5. WAQAE-I-HYDARY ...	38—53
<i>Edited by Syed Hamza Husain Omari, Munshi-i-Fazil.</i>	

ADHIKĀRASAṄGRAHAHADĪPIKĀ – SAVYĀKHYA

of

KAUS'IKA RAṄGACĀRYA

Edited by

Thiru R. K. PARTHASARATHI, M.A., L.T.,

and

Thiru S'ri T. A. K. VENKATACHARIAR, *Siromani*

We have no small pleasure in offering, for the first time, to the scholarly public, interested in the academic study as well as in the practical pursuit of *Śrīvaiṣṇavism* and *Viśiṣṭādvaita*, the work entitled *Adhikāraśaṅgrahadīpikā* with a lucid Commentary, both written by *Śrī Raṅgacārya* of *Kauśikagotram*.

We may not be accused of digression, if we write but a few lines on the illustrious life and outstanding works of *Śrimad Vedānta Deśika*, the greatest exponent of *Śrimad Rāmaṇuja*'s system of religious philosophy, viz., *Viśiṣṭādvaita* and of the Northern School (*Vaḍakalai*) of *Śrīvaiṣṇavism*. An incarnation of the sacred Bell or the *Ghanṭa* of *Lord Veṅkaṭa* of the Seven Hills, *Veṅkaṭanātha*, more popularly known as *Vedānta Deśika* mastered all the learning current in his days, not only in religion but also in secular subjects, even before attaining the age of twenty. The title of *Kavītarkikasimha* could not have sat on any one with greater propriety, worthiness and grace. The title of *Vedāntadeśika* was conferred on him by no less than *Lord Śrī Raṅganātha* Himself! Living a life of utter, self-imposed poverty, counting solely on his ancestral property situate on the top of *Hastiśaila*, viz. *Lord Varadarāja* (अस्ति मे हस्तिशैलाग्रे वसु पैतामहं धनम्) and dedicating his life (which, like the great *Rāmaṇuja*'s, ended in his one hundredth year in 1369) to study, teaching and composition of works, *Śrī Deśika* wrote voluminously, and in a versatile manner, one hundred and nineteen works in prose as also in verse, on a variety of subjects, couched in Sanskrit, *Prākṛt*, Tamil and *Maṇipravālām*. He compares most favourably with one of the greatest of English Poets, Milton, who was a scholar in various languages, wrote mostly on lofty,

religious themes, both in verse and in Prose and led a life of austerity, characterised by an earnestness of religious convictions and stubborn independence of character.

Of the multitudinous works of *Sri Desika*, which may be broadly classified under (1) Poetry and Drama (2) Devotional and Didactic Lyrics (3) Vedānta and (4) Commentaries, *Śrimadrahasyatrayasāra* is a Prose-work in Tamil, his *magnum opus*, written in the *Manipravala* style and interspersed with Sanskrit and Tamil verses. Coming into this world, as he did, some one hundred and fifty years after the great *Ramanujacarya*, he had the additional advantage of being steeped in the religious lore and discussions that had intervened during that long interval. He has, therefore, succeeded remarkably in giving a clear, complete and comprehensive exposition of the more important doctrines of *Sri Ramanuja's* system of philosophy and of the religious *Sampradayas*, associated with him and as interpreted and followed by the Northern School of *Śrīvaiśnavites*, in his *Śrimadrahasyatrayasāra*, comprising 32 *Adhikāras* or Chapters and constituting an authoritative *Prapattiśāstra*.

It is a well-known fact that *Sri Vedānta Desika* himself has collected all the Sanskrit verses occurring at the beginning and the end of each Chapter of his own *Rahasyatrayasāra*, under the title of *Adhikārasaṅgraha*, with a view to summarising his teachings for the benefit of those who may not find the time to read through the voluminous original. This has been commented upon by *Śribhaṣyam Śrinivāśacarya* of *Kauśikagotram*, under the title of *Adhikārasaṅgrahavyākhyā* whose manuscript is enshrined in our Library, under D. No. 15640. The present work *Adhikārasaṅgrahadīpikā* by *Sri Kauśika Rangacārya* of *Kauśikagotram*, embodies a Sanskrit metrical translation of all the Tamil verses embedded in *Rahasyatrayasāra*. It also contains a lucid, running Sanskrit Commentary (गच्छद्वयाद्यानम्, as it is called in Pandits' parlance) on the translated verses, written by the same author. One cannot say that all the translated Sanskrit verses in this work have an easy and rhythmic flow and sound melodious. But, if only one understands and appreciates the inherent difficulty in translating

a text in one language into another, especially when the text is of an esoteric nature and the translation is metrical, one will readily concede that the present translation is, undoubtedly, praiseworthy. That the author possesses commendable poetic abilities has been very clearly testified to by the introductory and concluding verses of the work. As stated by the author himself, his translation and commentary have been guided by and based on *Sarasvadini*, the famous commentary on *Rahasyatrayasara* (श्रीमत्साराख्वादिनिव्याख्यार्थान् तुद्धा तासां कौशिको रङ्गदासः |.... लिलेख |). He further says that the meaning of the Tamil verses has been rendered into Sanskrit, in his own words which closely follow those that are found in *Sarasvadini* (गाथापदानां प्रायेण व्याख्यानस्थपदान्वितैः । स्वपदैरुच्यते ऽत्रार्थस्तात्पर्यार्थाशंसयुतः ||) He adds with dignified modesty that *Sarasvadini* is to be looked into by those who want to go deeper into the meaning and have their doubts completely cleared (संशयाः परिशाराश्च तात्पर्यार्थाश्च कृत्सनशः । साराख्वादिनिव्याख्यायां द्रष्टव्यास्तद्बुभुत्सुभिः ||)

As for the details of the author's life, the work does not offer much clue. He belongs to the *Kauśikagotram* (कौशिको रङ्गदासः) and is the son of one *Venkatacarya* of whom he speaks with great reverence and gratitude (श्लोकानेतान् वैङ्गटाचार्यसुनुस्तकारूपप्राप्तबोधो लिलेख) It is quite probable that he studied the *Sastras* at the holy feet of his learned father. He is absolutely confident that it is only Lord *Hayagriva* who has caused him—His devout worshipper—to write this metrical translation (श्लोकात्मना लेखयति स्वदासं तदर्थबोधाय तुरङ्गवचः). He pays his obeisance to the revered *Vedāntaramanujamuni* (also known as *Sākṣat्सvāmin*) and his illustrious disciple, *Gopalamahādeśika*, respectfully called *Tirukkuḍandai Deśikan*, because both of them have written the elaborate commentaries of *Pūrvasārasvadini* and *Uttarasārasvadini* respectively on *Rahasyatrayasara*, which have provided the very basis for his work, *Adhikarasaṅgrahadipika*, as stated elsewhere. His respectful regard for *Sri Vedāntadesika* is naturally remarkable. Verses 4, 5 and 10 in the introductory portion of the work reveal the utter humility and modesty of the author which is but the hall-mark of real and rich scholarship and remind one of the famous introductory verses of *Kalidasa's Raghuvamśa*.

(“क वेदान्तगुणोक्तगाथार्थः श्रुतिमौलिगाः ।
 सर्वज्ञानविषयाः क्राहमत्यन्तमन्दधीः ॥
 तदबुभुत्साप्रेरितः सन् प्रवृत्तोऽस्म्यतिसाहसे ।
 रविसाध्ये तमोनाशो खयोतः किं न सज्जते ॥
 परस्य फल्लूनपि साध्वो गुणान् प्रकाशयन्तेऽकृतदोषदर्शनाः ।
 लोके महाकाशणिका विमत्सराः सन्तीति तैस्सार्थकं एष मे श्रमः ॥ ”
 “अधिकारसङ्ग्रहदीपिका”)

It may be of interest to investigate whether this *Kausika Rāngacarya*, is the same as *Kuricci Rāngacarya*, the author of *Nakṣatramalika*, a Commentary on the well-known *Samanya-nirukti*. For both belong to the *Kausikagotram* (इति कौशिककुलतिलक-तार्किकशिरोमणिरङ्गाचार्यकृतौ नक्षत्रमालायां मूरगशीर्षनक्षत्रम् — “नक्षत्रमालिका”) are the sons of *Venkaṭacarya* (.....वेङ्कटार्यांदुदीतः.....“नक्षत्रमालिका”), and as ardent devotees of Lord *Hayagriva* (“तुरङ्गमोत्तमाङ्गः श्रीविहङ्ग-मशताङ्गान् । तरङ्गयति मञ्चेतस्यभृगुरसरस्वतीम् ॥”—“नक्षत्रमालिका”), are well-versed in *Tarka*, and other *Sastras* and have poetic abilities. It is for research - scholars to further examine whether the author of *Janmaśṭaminiṇaya*, who is the son of *Venkaṭadesika*, comes of the *Ilayavilli* family which belongs to the *Kausikagotra*, and calls himself *Sattarkavacaspati*, even though he pays his obeisance to different *Ācaryas*, viz., *Srinivasayogin* and *Vedantaraghavayogin*, can be identified with the author of the present work, *Adhikaraśaṅgrahadīpikā*. It is also noticed that the said *Kuricci Rāngacarya* was the *Asthānavidvān* of Ahobila Mutt during the periods of 36th and 38th Azhagiasingars, (1888–1910).

The following scheme has been successively adopted by the translator :—

- (i) The first 10 verses in the Text are introductory ; (ii) The 6 Tamil verses in *Rahasyatrayasāra* under “*Guruparamparā-sūtra*” (Nos. 1 to 6) have been translated in 10 Sanskrit verses (Nos. 1 to 10); (iii) The 2 Tamil verses at the beginning and the end of the 1st *Adhikāra* of *Rahasyatrayasāra* (Nos. 7 and 8) have been translated in 2 Sanskrit verses (Nos. 11 and 12); (iv) The 32 Tamil verses found at the end of the remaining 31 *Adhikaras* of *Rahasyatrayasāra* (Nos. 9 to 40) have been translated in 32 Sanskrit verses (Nos. 13 to 44); (v) The 16 additional Tamil

verses in *Adhikaras* 5, 19, 27, 29, 30 and 32 of *Rahasyatrayasāra* (Nos. 41 to 56) have been translated in 29 Sanskrit verses (Nos. 45 to 73). Here ends the Translation and (vi) the last two Sanskrit verses (Nos. 74 and 75) are concluding ones.

It may be noted that the Tamil and Sanskrit verses commencing from the *Guruparamparasāra* have been numbered serially. The numbers given to the Tamil verses are based on the serial order in which they have been translated by the author. The commentary ending with the 44th *Sloka* contains, within brackets, the serial numbers of the *Adhikara* in *Rahasyatrayasāra* and the Sanskrit *Sloka*, respectively. Thereafter, the commentary bears three numbers within brackets, viz., the serial numbers of the *Adhikara* in *Rahasyatrayasāra*, and the Sanskrit verse (as far as the additional Tamil verses are concerned) and the progressive total of Sanskrit verses, respectively.

The present edition of *Adhikarasāṅgrahadīpikā* is based on the following manuscripts adorning our Library :

(1) R. 1008 (a)—Śritāla—*Grantha* and Tamil Scripts—in good condition—complete ; (2) R. 1008 (b)— Śritāla—*Grantha* and Tamil Scripts—in good condition—complete ; (3) R. 1029 (a)—Palm-leaf—*Grantha* and Tamil Scripts—much injured—complete ; (4) R. 1029 (b)—Palm-leaf—*Grantha* and Tamil Scripts — much injured — incomplete (covers only the first 15 *Adhikāras*) and R. 17926 — Paper — *Davanāgari* and Tamil Scripts—in good condition—complete.

From out of the above manuscripts, R. 1008 (b) has been taken as the main manuscript and published as the present Text and three manuscripts, viz., R. 1008 (a) R. 1029 (a) and R. 1029 (b) have been collated with it. The variants have all been noted at the end of the work, the manuscripts having been indicated by the letters क [for R. 1008 (a)]; ख [for R. 1029 (b)] and ग [for R. 1029 (a)]. R. 17926 is but a restored copy of R. 1008 (b).

We cannot conclude better than by saying that we are now at the threshold of the eighth century of Śrimannigamānta-mahādeśika's benign descent into this mortal world, for the establishment of Śrīvaiṣṇavism and Viśiṣṭādvaita, on a firmer basis and on absolutely unaissalable grounds, thanks to the revered Ācārya's remarkable erudition in all branches of knowledge, fortified by his unparalleled polemic powers and that it is, therefore, but proper that a work relating to Śrī Desīka's Śrimadrahasyatrayasāra which expounds the esoteric significance of the eight-lettered Nārāyaṇa Aṣṭākṣara Mantra is carried by our Bulletin, in this year, with justifiable pride.

R. K. PARTHASARATHI
Curator.

॥ श्रीः ॥

॥ विज्ञापनम् ॥

सुविदितमेवेदं सर्वेषां श्रीमतो वेङ्कटेशस्थावतारदिने पुण्ये तद्धण्टांशत्वेन
श्रीकाळच्यामवतीर्णः श्रीभगवद्गामानुजसिद्धान्तप्रतिष्ठापनधुरन्धराः श्रीरङ्गादि-
दिव्यदेशावासरसिका वेदान्तद्वयं साङ्गं सरहस्यं ‘सदस्यं रहस्यञ्च’ स्वाश्रितान्
सम्यगध्याप्य, समुज्जीवयन्तो विराजन्ते स कवितार्किंसिहाः सर्वतन्त्रस्वतन्त्रा
आचार्यसार्वभौमा: श्रीमन्निगमान्तमहादेशिकपादा इति ।

त इमे ह्याचार्यवरणा बहून् ग्रन्थानन्वगृह्णन्निति के नाम विद्वांसो न
विदन्ति ? तानेतान् महतोऽस्मत्सुकृतपरिपाककृतावतरणानाश्रित्य “वेङ्कटनाथः”
“वेदान्ताचार्यः” इत्यादीन्यमृतायमानानि नामधेयानि प्रथन्त इति च
सुविज्ञातमेव ।

श्रीवेङ्कटाद्रिशिखरालयकालमेघ इव सकलचेतनसंरक्षणैकधुरन्धरा आचार्य-
सार्वभौमा इमे निजपादपद्माश्रितान् निखिलान् साधुषट्पदान् सदुपदेशैः,
सदनुष्ठापनद्वारा च भगवदभिमतिविषयान् कारयित्वा स्वरूपोचितपुरुषार्थमृतं
प्रापय्य सम्यगुज्जीवयामासुः ।

एवमेवार्वाचीनानामस्माकमपि समुज्जीवनाय कान्तासंमिततया सद्यः सरस-
प्रतिपत्तये काव्यनाटकाद्यात्मना, सुप्रतिष्ठिताध्यवसायसिद्धये सत्तकोंज्ज्वलशारीरक-
शास्त्रेण स्वतन्त्रव्याख्याद्वयरूपेण, द्रवच्छितबाष्पाम्बुपुलकोद्भवसहितं साक्षात्कारा-
परपर्यायं किमप्यनिर्वचनीयं स्वानुभवैकगम्यं ज्ञानवैशद्यमुत्पादयितुं, अनन्तकल्याण-
गुणगणवैभवं विभावयित्रा काङ्क्षाधिकं वर्षमाणेन श्रोत्रपेयेन मङ्गलनामवहुलेन
स्तोत्रवृन्दजलदेन च भगवतः परब्रह्मणः श्रीमतो नारायणस्य पारम्यं, शोषितं,
सौलभ्यं, प्राप्यत्वं, च निरवधिकमसाधारणं, गैर्वाण्यां द्रामिङ्गां च वाण्यामनित-
रसाधारणया रीत्या प्रकाशयन्तः, चिदचिदीश्वरस्वरूपयाथात्म्यविज्ञानं करुणया
परमया च समन्वग्रहीषुः ।

तेषु च ग्रन्थरत्नेष्वदर्थतमे श्रीमद्रहस्यत्रयसाराभिधाने प्रबन्धरत्ने, सकल-वेदसारभूतस्य, श्रुतितात्पर्यसङ्गाहकस्य, मुमुक्षुपास्यस्य, निरतिशयमोग्यस्य, तत्त्वत्रयस्वरूपस्वभावादर्शतलस्य, भगवतैव प्रकाशितस्य रहस्यत्रयस्य व्याख्यानतया स्थिते द्वारिंशदधिकारसहिते वेदान्तद्रव्यसिद्धान्तं करतलामलकवत् प्रकाशित-माचार्यप्रकाण्डैर्मणिप्रवालमालयेव गैर्वाणीद्रामिडीभाषाद्रव्यपदसुभगया शैल्या ।

अत्र च श्रीमद्रहस्यत्रयसारे प्रत्यधिकारम्, आदावन्ते च, अधिकारार्थ-प्रकाशकतया गैर्वाण्या द्रामिड्या च सुनिबद्धा हृदयङ्गमाः श्लोका गाथाश्च प्रसादिताः । तासां सुगाथानां द्रामिडीनां तद्भाषानभिज्ञानामपि शास्त्रार्थप्रबोधनाय गैर्वाण्यां पद्यरूपेणानुवादोऽनुगृहीतः श्रीमद्भिः कौशिकरङ्गाचार्यैः । तस्यैव दुरुहविषयप्रकाशने दीपतुल्यस्य ग्रन्थस्य “अधिकारसङ्ग्रहदीपिके”ति नाम, याऽस्यां सञ्चिकायां प्रस्तुयते । अस्य लघु व्याख्यानमपि तैरेव प्रसादितम् । अवसरप्राप्तमिदच्च कथ्यतै यदाचार्यपादैः श्रीमद्रहस्यत्रयसारे आदावन्ते च गैर्वाण्यां प्रकाशितस्य श्लोकजातस्य सङ्ग्रहतया निर्मितस्य अधिकारसङ्ग्रहाख्यस्य पृथग्ग्रन्थस्य “अधिकारसङ्ग्रहव्याख्या”नामकं व्याख्यानं कौशिकान्वयैः श्रीभाष्यश्रीनिवासाचार्यैरनुगृहीतं वर्तत इति ।

ते चामी कौशिकरङ्गाचार्यवर्याः श्रीमतो वेदान्तरामानुजमुनिपुङ्गवान् मोशालमहादेशिकांश्च प्रणम्य प्रस्तुवन्ति प्रबन्धमिमम् । त इमे, सामान्यनिरुक्ति-टिप्पण्या नक्षत्रमालिकाया रचयितारः कुरुच्चि रङ्गाचार्यवर्यश्च, अभिन्ना इति ज्ञायते; यत उभयत्र श्रीहयश्रीवभक्तिपरीवाहः श्रीवेङ्गटाचार्यादात्मनः सम्भवश्च प्रकाशते । अन्ते च तत्र टिप्पण्यां “इति कौशिककुलतिलकतार्किकशिरोमणि-रङ्गाचार्यकृतौ नक्षत्रमालायां मृगाशीर्षनक्षत्रम्” इति लक्ष्यते । एवमेव जन्माष्टमी-निर्णयप्रबन्धारो वेङ्गटदेशिकतनया बालधन्वन्वयसम्भूता अपि एतदभिन्ना इति प्रतिभात्यस्माकम् । यतः तस्मिन् ग्रन्थे “सत्तर्कवाचस्पति” रित्यात्मानमावेदयन्ति । परं तु जन्माष्टमीनिर्णयग्रन्थे श्रीनिवासयोगिनं वेदान्तराघवयोगिनच्च प्रणमन्त्यमी पृष्ठिताग्रेसराः ।

अस्सदीये कोशागारे च अधिकारसङ्ग्रहदीपिकायाः सव्याख्यायाः चत्वारः कोशास्तालुपत्रमया विलसन्ति । तत्र द्वावतीव शिथिलौ । द्वावपरौ न तथाविधौ । तानवलम्ब्य कागदीयं पुस्तकं लिखितमेकमस्मन्निकटे वर्तते । तत्र

अन्यतमः कोशस्त्वपूर्णः, पञ्चदशाधिकारानेव बिभर्ति । सर्वनेतान् समीक्ष्य यथोचितं यथामति च पाठान्तराणि परिदर्श्य प्रकाश्यते ऽयं ग्रन्थवरः ।

दीपिकाकाराः, आदितः प्रभृति, आन्तं, द्वात्रिंशदधिकारेष्वधिकारान्ते विद्यमानाः सुगाथाः प्रथमं सव्याख्यानमनूद्य, अन्तेऽधिकारविशेषेषु मध्ये मध्ये आचार्यसर्वभौमैरनुगृहीताः सुगाथाः गैर्वाण्यामनूद्य व्याचक्षते ।

परमभिद्भमन्दानन्दस्थानं सर्वजनीनं यच्छ्रीमन्त्रिगमान्तमहादेशं कपादा-
नामवतारतोऽद्य अष्टमशताब्दारम्भे श्रीमद्षष्ठाक्षरार्थप्रकाशनैकधुरन्धरस्य श्रीमद्रह-
स्यत्रयसारास्त्वयग्रन्थरत्नस्य, अनुवादसङ्ग्रहात्मकोऽयं ग्रन्थः सव्याख्यानं प्रकाश्यते
हन्त ! अस्मद्भागवेयवशादिति ॥

इति विधेयः,
रा. कृ. पार्थसारथः (अध्यक्षः)
ति. अ. कु. वेङ्कटाचार्यः (पण्डितः)
मद्रपुराजकीयप्राच्यलिखितकोशनिलयः

॥ श्रीः ॥

सर्वार्थसिद्धिहेतुर्बहुविधरक्षानिवर्तितानिष्टः ।
तथ्यन्तविश्रुताख्यः कोऽपि श्रीवेङ्कटेश्वरो जयति ॥

॥ सारचिवरणी ॥

— : * : —

विहितभूवनरक्षा वेदचूडार्थनामा
कुमतिदनुजसङ्घावंसनायावतीर्णा ।
निरवधिमहिमसौ देवता मानसे मे
विलसतु विनतानां कामनां सन्दुहाना ॥

॥ साराखादिनी ॥

— : * : —

இரஹஸ்யத் திரயத்தி னெழிற்சாரப் பொருளெல்லா
முரகமெல் வஜனயாம்போ வுரைசெய்தா னடியோர்க்கு
குருகுரும் கந்தாடை பெரியப்பன் குரைகழுவேல
யொருகாலும் மறவாம வுரைகண்டா யென்மனமே

“ ஸாரதீபிகை ”

— : * : —

॥ श्रीः ॥

॥ अधिकारसङ्ग्रहदीपिका-सव्याख्या ॥

॥ कौशिकरञ्जदासकृता ॥

~~~~~

नमश्श्रीवरदार्थाय श्रीमद्वेङ्कटसूरये ।
तद्गुरुभ्यश्च सर्वेभ्यः श्रियै तद्वल्लभाय च ॥ १ ॥

^१त्रयन्तसूरिमे दद्यादज्ञान्यज्ञानदक्प्रदः ।
रहस्यत्रयैसारोक्तगाथासु विमलां धियम् ॥ २ ॥

^३श्रीमद्रहस्यत्रयसारसम्यग्व्याख्यानतोऽज्ञान् स्वजनानवन्तम् ।
वेदान्तरामानुजं^४ संयमीन्द्रं तच्छात्रगोपालगुरुश्च ^५नौमि ॥ ३ ॥

क वेदान्तगुरुओक्तगाथार्थाश्चित्तिमौलिगाः ।
सर्वज्ञानविषयाः क्राहमत्यन्तमन्दधीः ॥ ४ ॥

तद्बुधुत्साग्रेतिस्सन् प्रवृत्तोऽस्म्यतिसाहसे ।
रविसाध्ये तमोनाशे खद्योतः किं न सज्जते ॥ ५ ॥

श्रीमद्रहस्यत्रयसारतत्तदधिक्रियासङ्ग्रहचारुगाथाः ।
श्लोकात्मना लेखयति स्वदासं तदर्थबोधाय तुरञ्जवक्त्रः ॥ ६ ॥

श्रीमत्सारास्वादिनीव्याख्यार्थार्थान् बुद्धा तासां ‘कौशिको रङ्गदासः ।
श्लोकानेतान् वेङ्कटाचार्यसूलुस्तत्कारुण्यप्राप्नोधो’ लिलेख ॥ ७ ॥

गाथापदानां^७ प्रायेण व्याख्यानस्थपदान्वितैः ।
^८स्वपदैरुच्यते ऽत्तर्थस्तात्पर्यार्थांशसंयुतः ॥ ८ ॥

^९संशयाः परिहाराश्च तात्पर्यार्थाश्च कृत्स्नशः ।
सारास्वादिनीव्याख्यायां द्रष्टव्यास्तद्बुधुत्सुभिः ॥ ९ ॥

^१परस्य फल्गूनपि साधवो गुणान् प्रकाशयन्तोऽ कृतदोषदर्शनाः ।
लोके महाकारुणिका विमत्सरास्सन्तीति तैस्सार्थक एष मे श्रमः ॥१०॥
॥ ^३श्रीमते वेदान्तगुरवे नमः ॥

— : * : —

॥ गुरुपरम्परासारः ॥

बेपायंकमुण्णि पृथक्तत्त्वार्थं प्रेयोम्भवार्त्तन्न
बेपारुचल्लवरुन्दं कुरुकेचन्न व्यिट्टुचित्तन्न,
तुय्यकुलं चेकरन्म वाणानात्तन्न
बेगुण्णटराढिपं बेपाढिम्भिल्ले वन्त्तेचोत्तु
वेवयमेल्ला मरेहविल्लान्क वाळंवेलेन्तु
मन्केक्यार्को बेणान्नरिवार्कन्न मक्षिम्भन्तुपाउन्न
केचय्यतमिम्भ माखिकण्णुन्दं तेलीयवेवात्तित
तेलीयात्त मरेहविल्लान्क बेट्टिकीन्न ग्रेमे. (५)

‘कासारो भूतयोगी महदभिधमुनियोगिवाहोऽडिग्रेण-
र्भक्तानां शीतताम्रातटभवकुरुकाधीश्वरो विष्णुचित्तः ।
शुद्धो राजां कुले ^५शेखर उदितमपि श्रीमहीसारपुर्या
ज्योतिश्चिरभक्तिसारस्सकलजगति वेदार्थसम्यक्प्रदीप्त्यै ॥ १ ॥

खङ्गं कुन्तञ्च ^६लक्ष्मीनगरगतजनाधीश्वरस्सन्दधच्चे-
त्येतैरानन्दगीता द्रमिडसुफणितीर्माल्यवच्छीधरेण ।
मूर्धा श्लाघ्याश्च ऋज्वीर्वयं^७मतिकृपणास्सार्थमभ्यस्य नीत्या
स्मृत्या चानिश्चितार्थश्रुतितलमकलङ्कं हि विद्वा यथावत् ॥ २ ॥

^९महदभिधमुनिः शीतताम्रातटभवकुरुकाधीश्वरः विष्णुचित्तः शुद्धो राजां
कुले शेखरः ^{१०}योगिवाहः अस्मन्नाथः भक्तानामडिग्रेणः महीसारपुर्यमुदितं ज्योतिः
भक्तिसारः सकलजगत्यपि वेदार्थसम्यक्प्रदीप्त्यै खङ्गं कुन्तञ्च सन्दधत् ^{११}लक्ष्मीन-
गरगतजनाधीश्वरश्चेत्येतैः आनन्दगीताः माल्यवत् श्रीधरेण मूर्धा श्लाघ्या ऋज्वीश्च
द्रमिडसुफणितीः अतिकृपणा वयं ^{१२}सार्थं यथा तथा अभ्यस्य नीत्या स्मृत्या च
अनिश्चितार्थश्रुतितलं ^{१३}अकलङ्कं यथा तथा यथावत् विद्वा हीति श्लोकद्वयस्य
एकान्वयः । मुनिवाह [योगिवाह] इति पदस्यानन्तरं अस्मन्नाथ इति शेषः ॥ २ ॥

இன்பத்தி விறைஞ்சுதலி விசையும்பேற்றி
விகழாத பல்லுறவி லிராகம்மாற்றில்,
தன்பற்றில் வினைவிலக்கிற ரகவோக்கத்திற
றத்துவத்தை யுணர்த்துதலிற் றன்மையாக்கில்,
அன்பர்க்கே யவதரிக்கு மாயனிறக
வருமறைக டமிழ்செய்தான் ரூளேகொண்டு
துன்பற்ற மதுரகவி தோன்றக்காட்டுந
தொல்வழியே நல்வழிக டுணிவார்கட்கே. (ஏ)

¹ଆନନ୍ଦେ ଶ୍ରୀଣ୍ଡଭୁପେଯପୁରୁଷେ ଚ ଚୁତିଗ୍ରୋଜିଜ୍ଞତା-
ନେକାକାରସୁବାନ୍ୟବେଡ୍ସ୍ୟନୁଚିତେଷ୍ଵରେଷୁ ରାଗୋଜିଜ୍ଞନେ ।
ସ୍ଵେନୋତ୍ୟାଦନ ଆତମସଂଶ୍ରୟବିଧେ: ପାପସ୍ୟ ²ଚୋତ୍ୟାଦନେ
କାରୁଷ୍ୟାତିଶୟେ ଚ ତତ୍ୱଧିଯ ଉତ୍ୟାଦେ ସ୍ଵଭାଵସ୍ୟ ଚ ॥ ୩ ॥

ଭକ୍ତାନାଂ ଦଶଧୋ³ଦିତେଽତ୍ର ଵିଷୟେ କୃଣୋ⁴ତ୍ଵତିର୍ଣ୍ଣ ସିଥିତେ
ତଂ ତ୍ୟକ୍ତବା ଦ୍ରମିଡାଶ୍ଶୁତୀର୍ବିଦଧତସ୍ତ୍ଵକ୍ଷମା ଗୃହିତ୍ୱା ପଦେ ।
⁴ଅଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟା କବିନା ପ୍ରକାଶିତଗୁରୁପାସାତମକାନାଦିସ-
ନମାର୍ଗ ଧୈର୍ଯ୍ୟତାଂ ଵିମୁକ୍ତିଜନକୋ ମାର୍ଗସ୍ତଥାନ୍ୟୋ ନ ହି ॥ ୪ ॥

ଆତମସଂଶ୍ରୟବିଧେ: ସ୍ଵେନୋତ୍ୟାଦନେ ତତ୍ୱଧିଯ: ସ୍ଵଭାଵସ୍ୟ ଚ ଉତ୍ୟାଦେ ସ୍ତ୍ରୀକ୍ଷମା:
ଶ୍ରୀତି: ଦ୍ରମିଡା: ବିଦଧତ: ପଦେ ଗୃହିତ୍ୱା, ଇତି ସ୍ଥଳୀତ୍ୟେ ଏକମନ୍ୟା: | ଅନ୍ୟତ୍ରାନ୍ୟା:
“ସୁକର: | ଶ୍ଲୋକଦ୍ଵୟମପି ଏକାନ୍ୟମ୍ୟ | କବିନେତି ପଦସ୍ୟ ପୂର୍ବ ମଧୁରେତି ଶୈଷ: | ୪ ||

என்னுயିர்தாங் தளித்தவரைச் சரணம்புக்கி
யானடைவே யவர்க்குருக்க ணிரைவணங்கிப்
பின்னருளாற் பெரும்பூதார் வந்தவள்ளல்
பெரியங்கம்பி யாளவந்தார் மணக்கால்நக்ம்பி
நன்னென்றியை யவர்க்குரைத்த வுய்யக்கொண்டார்
நாதமுனி சடகோபன் சேஜைநாதன்
இன்னமுத்த திருமகளென் நிவரைமுன்னிட்
டெட்டம்பெருமான் நிருவடிக எடைகின் நேனே. (ஏ)

ஆரண நூல்வழிச் செவ்வை யழித்திடு மைதுகர்க்கோர்
வாரண மாயவர் வாதக் கதலிகள் மாய்த்தபிரான்
ஏரணி கீர்த்தி யிராமா னுசமுனி யின்னுரைகேள்
சீரணி சீங்கையி ஞேஞ்சீக்கிடி யோமினித் தீவிளையே. (ஏ)

மடாத்மாந் ¹ஶேஷோ ஭गவத இதி ஜான²கலநா-
தவந்த் ஸ்வாचார்ய ஶரணமுபगம்யாஹமவித: |
தடாசார்யஶ்ரேणி கமத உபநம்யாத குபயா
³ஸமுद்மூதோ ஭ூதே ⁴புரவர ⁵உடாரோ ⁶யதிபதி: || ५ ||

⁷குரு: பூர்ண: ஶ்ரீயாஸுந⁸குருபி ஶ்ரீரघு⁹பதி:
பிபத்யால்ய மார்஗ கமலநயன¹⁰ஸ்தஸ்ய விதரந் |
¹¹ஸுனிர்நாஶோ நத்வா ஶ஠ரிபுசமூபை பிரதமத-
¹²ஸ்ஸுபோம்யா ஶ்ரீஶ்வைதானிதி ¹³भगவद்஗்ரீ த்வத் ஭ஜे || ६ ||

அவித: அஃ மடாத்மாந் ஭गவதஶ்ரேஷ இதி ஜானகலநாதவந்த் ஸ்வாචார்ய
ஶரணமுபगம்ய, ¹⁴தஸ்ய பிபத்யால்ய மார்஗ விதரந் கமலநயன: நாஶ: ஸுநி: ஶ஠ர-
புசமூபை ஸுபோம்யா ஶ்ரீ¹⁵ஶ இத்யேதாந், பிரதமத: நத்வா ¹⁶அத் ஭गவद்஗்ரீ து ஭ஜे,
இதி ஶ்லோக஦्वயஸ்ய எகாந்வய: || ६ ||

வெடாந்தந்யாயஸ்த்ராஜவிஹதிக்ருதாஂ ஹதுகாநாமதுல்ய-
ப்ரோஹமேஸ்ய தடாஞ்சிலஸிதக்குலீமஜகஸ்யோபகர்து: |
லோகாஹ்கல்பகிரீதீந் வயமத யுதாஶ்விந்தயா மாஷ்கர்து-
மோயோத்தாஶ்லிஷ்டயா ஸத்யாஞ்சிலஸிதயா கூர்க்ம ஸராம: || ७ ||

¹⁷லோகாஹ்கல்பகிரீதீ: மாஷ்கர்து: மோயோத்தாஶ்லிஷ்டயா ஸத்யாஞ்சிலஸிதயா
விந்தயா யுதா வய, அத் கூர்க்ம ந ஸராம இத்யநவய: || ७ ||

கிளாவங் தின்று விதிவகை யானினை வொன்றியானாம்
மீளாவங் தின்னும் வினையுடம் பொன்றி விழுங்குழலா
தாளாவங் தாரென வென்றரு டங்கு விளாங்கியகீர்
ஆளாவங் தாரடி யோம்படி யோமினி யல்வழக்கே. (ஏ)

संसारेऽनादिकालं द्रुतरशगमनं संविधायेह जन्म-
न्यात्मज्ञानादिभाजो विधि॑विपरिणतेरन्यशेषत्व॒धीजात् ।
श्रीमत्तद्वक्तव्यमुख्यत इह पुनरावृत्य पश्चाच्च देहे
त्वात्मभ्रान्त्यादियुक्ता वयमथ नरके सञ्चिपत्योग्रवाधाः ॥ ८ ॥

नाविन्देम यथेशदास्यमतिमुत्पाद्यावितुं नस्तथा
सम्भूतोऽयमिति स्तुतस्य॑कुमर्ति जित्वा 'च कृत्वा दयाम् ।
भास्वद्वव्यगुणस्य यामुनमुने॒भूत्वेह दासा वयं
पश्चान्व यठेम दुर्मतिकृताः अन्यायमूलाः कृतीः ॥ ९ ॥

‘इह जन्मनि विधि॒विपरिणते: आत्मज्ञानादिभाजः वयं अन्यशेषत्वधीजात् श्रीमत्तद्वक्तव्यमुख्यत इह पुनरावृत्य ४पश्चाच्च दुष्कर्मजन्ये दुष्कर्मजनके च देहे आत्मभ्रान्त्यादियुक्ता: सन्तः, यथा नरके सञ्चिपत्य उग्रवाधाः नाविन्देम, तथा नः ईशदास्यमतिमुत्पाद्य अवितुं अयं सम्भूत इति स्तुतस्य ९कुमर्ति जित्वा १०दयां च कृत्वा भास्वद्वव्यगुणस्य यामुन॑मुनेः वयं इह दासा भूत्वा॒पश्चात् दुर्मतिकृताः अन्यायमूलाः कृतीः नैव १३पठेमेति श्लोकद्वयस्य एकान्वयः । देहे इति पदस्य पूर्वं दुष्कर्मजन्ये दुष्कर्मजनके इति शेषः ॥ ९ ॥

काणाम् वलम्पुरी यन्ननान्तरं कात लट्ठयवार्ककुत्
त्ताणाम् वमुञ्जकीत् तमिऴ्मरै यीन॑नीक्के तान्तवल्लाल
मूणुक्त तवलेनान्ति मूट्टिय नात मूणीक्कम्पुले
नाणुक्त गेताम्पुलेतम्पु वेवानमक्क कारांकीकार्न नाणीलत्तेते. (क)

वादे काहलशङ्खवद्वनिमतोस्॒॑सङ्क्तिमच्छिष्ययो-
गान्धर्व॒॑द्रमिडश्रुतेश्च मधुरं॒॑गानं निगद्यागमम् ।
१७दातुश्चेह मुमुक्षु॒॑काम्यभजनाद्वप्रतिष्ठाकृतः
पादौ नाथमुनेः प्रणम्य भुवि चोज्जीवेम को नसद्वक् ॥ १० ॥

गान्धर्व॑ आगम १९द्रमिडश्रुतेः मधुरं गानच्च २०निगद्य दातुः इह मुमुक्षु-
२१काम्यभजनाद्वप्रतिष्ठाकृतः नाथमुनेः पादौ प्रतिदिनं प्रणम्य उज्जीवेम नः २२भुवि-
कः सद्विगित्यन्वयः । २३प्रणम्येति पदस्य पूर्वं प्रतिदिनमिति शेषः ॥ १० ॥

॥ गुरुपरम्परासारः सम्पूर्णः ॥

॥ श्रीमद्रहस्यत्रयसारे उपोद्धाताधिकारः प्रथमः ॥ १ ॥

आगु मटेक्कल नेमन ब्रह्ममै यम्पुयत् ताळक्कணवन्
ताळिलिङ्गं चेरांच्चेत्तमकं कुमवै तन्त तकवुट्टेयारं
मुगु मिरुंक्काळं वीलामूयन् ग्रेत्तीय मुन्नरिऩुंक्काम
नागु मुकक्कवींकं केनमकं कोरावीति वायक्किन्नरतेऽ । (८)

स्वीकुर्यान्वस्त्वरक्ष्यानिति कमलवसच्छ्रीपते: पादयुग्मं
संश्रित्योपायमेवं ^२तदिह तु करुणाशालिभिर्नो ददद्धिः ।
उद्युक्तैर्जूम्भमाणं निरसितुममितध्वान्तमायैः प्रदिष्टं
भोवतुं नः श्रीरहस्यत्रयहृदयमिह प्राप्तमेकं हि भाग्यम् ॥ ११ ॥

नः स्वरक्ष्यान् स्वीकुर्यादिति कमलवसच्छ्रीपते: पादयुग्मं उपायं संश्रित्य,
^३तत् एवं नः ददद्धिः करुणाशालिभिर्जूम्भमाणं अमतिध्वान्तं निरसितुं उद्युक्तैः
आयैः प्रदिष्टं श्रीरहस्यत्रयहृदयं ^४इह सर्वदा भोक्तुं नः एकं भाग्यं प्राप्तं हीत्यन्वयः ।
ओक्तुमिति पदस्य पूर्वं सर्वदेति शेषः ॥ १ ॥ ११ ॥

तीरुबुट्टन वन्त चेक्कुमणी पोरन्निरु मालीतयमं
मरुवीट नेमन्न मलाटि कुडुम वक्केपेप्रुनामं
करुबुट्टन वन्त कुवींग्न यारन्निलं वीमुंक्केतामुका
तरुबुट्ट लैनक्कंतरी वाराकुं चेक्क्य वमेन्तन्नरो । (अ)

लक्ष्म्या सार्धं समुद्यत्सुमहितमणिवच्छ्रीशवक्षोनिवास-
स्थानं नोऽप्युक्तियोग्यनित्वति तदभिमताः कर्तुमञ्जाडिप्रदास्यम् ।
योग्या ^५गर्भागतोग्रांहसि सरिति यथा नो निपत्य स्वामः
पञ्चार्थज्ञास्त ^७थालं फणितुमभिमतान् सूक्ष्मसम्बन्धयुक्तम् ॥ १२ ॥

मणिवत् नोऽपि श्रीशवक्षः निवासस्थानमिति ^९उक्तियोग्यं यथा तथा,
तदभिमतास्सन्तः अञ्जाडिप्रदास्यं कर्तुं योग्या वयं ^{१०}गर्भागतोग्रांहसि सरिति
निपत्य यथा नो स्वामः, ^{११}तथा सूक्ष्मसम्बन्धयुक्तं यथा तथा पञ्चार्थज्ञाः ^{१२}अभिमतान्
फणितुमलमित्यन्वयः । योग्या इत्यनन्तरं वयमिति शेषः ॥ १ ॥ १२ ॥

சாரனிஷ்கர்ஷா஧ிகாரோ ஦्वितीயः ॥ २ ॥

அமையா விவெபெயன்னு மாகையி னூலறு மூன்றுலகிற்
சுவையான கல்விகள் சூழுவாந் தொகையிவெபெயன்
நிமையா விமையவ ரேத்திய வெட்டிரன் டெண்ணியங்ம்
சமையா சீரியா சதீர்க்குங் தனிதிலை தந்தனரே. (க)

एता नालं पुनश्चाभ्यसितुमिह भरास्तुष्णयाष्टादशापि
ज्ञाताः कात्स्न्येन विद्याः ^१कथमपि गणनापूरका इत्यवेत्य ।
मत्यास्तक्षोचशून्यै महितमथ सुरैश्चिन्तयन्तोऽष्टवर्णा-
आचार्यास्तारभूते स्थितिमुपदिदिशुर्दर्शनस्थापका नः ॥ १३ ॥

एता नालं पुनश्च अभ्यसितुं तृष्णया इह भराः अष्टादश विद्याः ^२कथमपि
कात्स्न्येन ज्ञाता अपि गणनापूरका इति अवेत्य मत्यास्तक्षोचशून्यैः सुरैः महितं
अष्टवर्णादि चिन्तयन्तः असदर्शनस्थापकाः आचार्याः नः सारभूते स्थितिमुपदि-
दिशुरित्यन्वयः ॥ २ ॥ ॥ १३ ॥

प्रधानप्रतितन्त्राधिकारस्तुतीयः ॥ ३ ॥

நிலைதாந்த தாரக னுய்னிய மிக்கு மிறைவனுமாய்
இலைதொன் ரெற்றுவகை யெல்லாந் தனதென்னு மெங்கைதயுமாய்த்
துலையொன் நிலையென நின்ற துழாய்முடி யானுடம்பாய்
விலையின்றி நாமடி யோமென்று வேதியார் மெய்ப்பொருளே. (ஐ)

^३स्थित्यादीन् कल्पयित्वा ^४दधदखिलजगचेश्वरस्तन्नियन्तु
^५किञ्चिच्छेषं न चास्येत्यगदित इति च स्वस्य शेषं ^६समस्तम् ।
^७उक्तस्वामी स्थितस्यासम इति तुलसीमौलिकस्यैव देहा
मुक्त्वोपाधिश्च दासा वयमिति निगमज्ञार्यसत्यार्थ ^८एषः ॥ १४ ॥

^९स्थित्यादीन् कल्पयित्वा अखिलजगत् दधत् तन्नियन्तु ^{१०}इश्वरः किञ्चि-
दपि अस्य न शेषमित्यवगदितः समस्तं स्वस्य शेषमिति उक्तस्वामी असम इति च
स्थितस्य तुलसी^{११}मौलिकस्यैव वयं देहाः उपाधि मुक्त्वा दासाश्वेति निगम-
ज्ञार्यसत्यार्थ ^{१२}एष इत्यन्वयः ॥ ३ ॥ १४ ॥

अर्थपञ्चकाधिकारशतुर्थः ॥ ४ ॥

बेपारुजिलानं जेरनातीनं रूपमक णेत एवणाटिकोरं
तारुजिलानं रू मन्प एवण केका गुपाय ममेमन्तपयनं
मरुजिलानं न्रियवीजै वल्लीलाङ केकन्नीवै येन्तर्नीवारं
मिरुजिलानं न्रिलावके येण्मनां तेर वीलाम्पिन रो. (कक)

^१श्रीशस्त्वेकः पुमर्थः ^२स्थित इति स पदे तस्य संश्रित्य जीवः
स्नेही कारुण्यपात्रं तदभिमत^३ उपायश्च योग्यं फलञ्च ।
^४निष्कम्पा शृङ्खला चामतियुतदुरितात्मेति चैतान्विदन्तः
पञ्चार्थान्नोऽनुवन् हृष्पगतनिखिलभ्रान्तिशङ्कं न आर्याः ॥ १५ ॥

^५स एक एव पुमर्थ इति स्थितः श्रीशः, तस्य पदे संश्रित्य कारुण्यपात्रं
स्नेही ^६जीवश्च, तदभिमत उपायश्च, योग्यं फलञ्च, ^७निष्कम्पा अमतियुतदुरितात्मा
शृङ्खला च इत्येतान् पञ्च अर्थान् विदन्तः नः आर्याः नः ^८हृदि अपगतनिखिल-
आन्तिशङ्कं यथा तथा ^९अनुवन्नित्यन्वयः ॥ ४ ॥ ॥ १५ ॥

तत्त्वतयचिन्तनाधिकारः पञ्चमः ॥ ५ ॥

तेर वीयम्पिनां चीत्तु मसीत्तु मिऱेयुगेमन
वेरु पटुम्पियनं रक्त्तुव घुन्न रुम्प वीजैयुटम्पिल
कूरु पटुन्केकाउ मेमाकमुन ताणीरेय याङ्कुरिप्पुम
मार नीजैनन्तरु लाण्मरेय नुल्लन्त वातीयरो. (कृ)

ऊचुनिसंशयं नश्चिद्चिदधिपतिश्चेति भिन्नं विचित्रं
तत्त्वत्रित्वञ्च कर्मान्वितवपुषि ददा वह्ननर्थ^{१०}प्रदा च ।
आत्मभ्रान्तिः स्वतन्त्रो^{११} उस्म्यहमिति न परस्यास्मि शेषो अमश्च
व्युच्छिन्नः स्याद्वि मत्वा न इति करुणया वेदशास्त्रप्रदार्याः ॥ १६ ॥

वेदशास्त्रप्रदार्याः ^{१२}करुणया कर्मान्वितवपुषि ददा वह्ननर्थ^{१३}प्रदा, आत्म-
^{१४}आन्तिश्च, अहं स्वतन्त्रोऽस्मि, परस्य शेषो नासि, इति अमश्च नः व्युच्छिन्नः
स्यादिति मत्वा चित् अचित् अधिपतिश्चेति भिन्नं विचित्रं तत्त्वत्रित्वं ^{१५}नः निसंशयं
यथा तथा ऊचुरित्यन्वयः ॥ ५ ॥ ॥ १६ ॥

परदेवतापारमार्थ्याधिकारष्टः ॥ ६ ॥

वा तीयां मन्त्रानुन् तरुक्कक्षं चेरुक्कीनं मन्त्राक्षीलयं
शाश्वतं क्षणं क्षणं न उन्नक्तं तनीत्तनीये
आशी येनुवक्तं याराणा तेषीकां शार्न्त्रीनां नमं
पोतं मरुन्तीरु मात्रात नीनं न पुराणैनये. (क्र.)

^१वेदेभ्यस्सर्वसदभ्यो ^२विरचितमि यथा स्वस्वभातः प्रजेशः
^३शर्वो वेन्द्रो जगत्कारणमिति ^४दुर्वारेण प्रसिद्धं श्रुतिषु सरसिजावासलक्ष्मीयुवत्या
वेदान्तार्यास्समेतं पुरुषमभिदधुस्तं तथादिं पुराणम् ॥ १७ ॥

कथकाः दुर्वारेण तर्कगर्वेण स्वस्वभातः ^५प्रजेशो वा शर्वो वा इन्द्रो वा
जगत्कारणमिति वेदेभ्यस्सर्वसद्यश्च ^६विरचितमि यथा तथा नोचुः, तथा वेदान्ता-
चार्याः श्रुतिषु प्रसिद्धं सरसिजावासलक्ष्मीयुवत्या समेतं तं पुराणं पुरुषं आदिमभि-
दधुरित्यन्वयः ॥ ६ ॥ ॥ १७ ॥

मुमुक्षुत्वाधिकारस्सप्तमः ॥ ७ ॥

नीनं न पुराणा जात्यपीडिना येनक्तु लेन्तुम्पयन्तुम्
पेपान् रुतं लेहीलौ येन्नरितपं पेपान्कुमं पवक्कटलुम्
नान्तरितु तीयं तेतन् रुन वीन्नरवार नल्लरुणालं
वेवन् रु पुलन्कडिना वीडिना वेवन्न उम् पेपरुम्पयनेन. (क्र.)

श्रीयुक्ता^१दादिपुंसः पदयुग्मृतिमदीर्घदास्यं पुमर्थं
नाशित्वैकस्त्रभावोक्त्यनुगुणमुहुरुद्रेकसंसारवार्धिम् ।
साध्वेतत् साधु नैतच्चिति ^२समुपदिशत्सूरिसम्यक्कृपातो
३धीमान् जित्वेन्द्रियाणि प्रबलफलमिहापेक्षते मोक्षमेकः ॥ १८ ॥

साध्वसायुशब्दाभ्यां दास्यपुमर्थसंसारवार्धी विवक्षितौ ॥ १० अन्वयः
सुकरः ॥ ७ ॥ ॥ १८ ॥

अधिकारिविभागाधिकारोऽष्टमः ॥ ८ ॥

वेण्णु बेप्रुम्पयन् वीटेतन् रहिंतु वीतीवतेकयाल
निन्नु उंग कुरुक्षिय निरुक्तु वीलिकाङ्कु केरुकुमन्पां
मुण्णु देटान्न निन्नु मूल वीजेमार्न रुतेलिन्न मुकुंतन्नात्
पूण्णु टन्न नी मर्नेरु पुकिलान्न नीलियेन नीन्न रुन्न रो (कठि)

^१मोक्षसम्पार्थनीयं सु^२महदिति फलं दैवयोगाद्विदित्वा
दीर्घाल्पानेहसाहा भजनवरणयोस्साध्ययोमोक्षकामाः ।
^३तत्रैकस्मिन् प्रवृत्य स्वसदृशि भवमूलोग्रकर्माणपनोदे
मुक्तवेशाड्विप्रपत्तिं किमपि न हि परं साधनं त्वित्यतिष्ठन् ॥ १९ ॥

सम्पार्थनीयं सुमहत् फलं मोक्षमिति विदित्वा दीर्घाल्पानेहसा साध्ययो-
भजनवरणयोः दैवयोगात् अर्हः मोक्षकामाः तत्र ^४स्वसदृशि एकस्मिन् प्रवृत्य
भवमूलोग्रकर्माणपनोदे तु ईशाड्विप्रपत्तिं मुक्तवा परं किमपि साधनं न हीत्यतिष्ठन्
इत्यन्वयः ॥ ८ ॥ १९ ॥

उपायविभागाधिकारो नवमः ॥ ९ ॥

नीन्न र वीलिक्कु र नीरुक्तु करुममु नोर्मतीयाल
नान्न बेऱना आटिय चुआन्मु नान्कुमुट कन्नुन्नुटेयार
छुन्न नीय पत्तीय गेमान्न रु मिलावीर वार्कुरुलाल
अन्न रु पयन्न रु मारु मर्निंतव रान्तन्न रो. (कठि)

^५कर्मोपायस्थितेश्वानुगुणमतिद्वायाच्च सूक्ष्मोपलब्ध्या
ज्ञानश्चान्वेषितं साध्यति सततगृहीताच्च भक्तिं प्रियत्वात् ।
अन्तश्चक्षुर्भिरेतत्तितयविरहिणां सत्वराणां कृपातः
श्रीमद्वेष्टमेव न्यसनमपि तदा ^६संविदन्तः श्रुतिज्ञाः ॥ २० ॥

अतिद्वाया उपायस्थितेरनुगुणं कर्म च, सूक्ष्मोपलब्ध्या साध्यत्यन्वेषितं
ज्ञानच्च, अन्तश्चक्षुर्भिः निरतिशयप्रियत्वात् सततगृहीतां भक्तिच्च, एतत्तितय-
'विरहिणां सत्वराणाच्च तदैव कृपातः श्रीमद्वेष्टं न्यसनमपि ^७संविदन्तः, इदं
कर्तृवाचकम्, श्रुतिज्ञा इत्यन्वयः ॥ ९ ॥ २० ॥

प्रपत्तियोग्याधिकारो दशमः ॥ १० ॥

अन्तेण रान्तीय गेरल्लैयि तीनं र वैजैत्तुलकुम
नेनांतव रेरुत लाक नुटांकीय अन्नीयराम्
वान्तत्तेट युंवलैक वैन्नटक वैवान्ती वान्तीयाम्
अन्तमि लातीयै यन्प रान्तव वीत्तनरे. (कन)

विप्रा अन्त्याश मध्ये स्थितसकलनरोऽकिञ्चनार्थार्तमुख्याः

१प्रत्यावृत्यार्थैवान्तरत उपगता अप्रकम्प्यानुकम्पाम् ।
धृत्वा जीवावनार्थप्रयतनमपरिच्छेदमादिं यथास्म-

आर्थं बुद्धाप्नुयुनो गुरव इह तथाऽबोधयस्तत्प्रकारम् ॥ २१ ॥

२विप्रा ३अन्त्या मध्ये स्थितसकल^४नरश्च आर्तमुख्याः ५अकिञ्चनास्तु अर्थ-
दैवान्तरतः प्रत्यावृत्य ६उपगताः अप्रकम्प्यानुकम्पां ७धृत्वा जीवावनार्थप्रयतनं
अपरिच्छेदमादिं अस्मन्नार्थं यथा आप्नुयुः तथा गुरवः ८बुद्धा नः तत्प्रकारं
अबोधयन्नित्यन्वयः । नर इति बहुवचनम् ॥ १० ॥ ॥ २१ ॥

परिकरविभागाधिकार एकादशः ॥ ११ ॥

अरीवीत् तनारान् परायम् परायुम् पायमिल्लात्
तुरवीत् तुणीप्रिं रुण्णायाम् पराजै वारिक्कुम्वलैक
उरवीत् तजैयीनं नी येयात्ता गेरानीनं र वुंपरानाम्
प्रिऱवीत् तुयारिचकु वीरानं नीरक्कुम् प्रिष्मयरेवे. (कम्)

सन्देहोत्पादकोपासनमुखविरहाकिञ्चनत्वोत्थदुःखा-

वस्थायां सत्सहायोत्तमवरण^९विघां न^{१०}स्तथा प्राहुरार्याः ।

११सम्बन्धादीन्विनाऽस्मत्सद्शविधिमुखान् ग्रत्यमत्यान् वयं नो
याच्चां कुर्मो यथा नो व्यपनयत भवक्षेशमित्यत्यनर्हाम् ॥ २२ ॥

१२वयं शेषत्वादीन् विनाऽस्मत्सद्शविधिमुखान् अमर्यान् १३प्रति यूयं नः
भवक्षेशं व्यपनयते अत्यनर्हा याच्चां यथा नो कुर्मः १४तथा आर्याः १५नः
सन्देहोत्पादकोपासनमुखविरहाकिञ्चनत्वोत्थदुःखावस्थायां सत्सहायोत्तमवरण^९विघां
प्राहुरित्यन्वयः ॥ ११ ॥ २२ ॥

साङ्गप्रपदनाधिकारो द्वादशः ॥ १२ ॥

अर्थवेव परमेमन् रूपेटक्कलम् वैवत्ततन् रान् रुचमं त्तमेप
बेप्रवेव करुतीप् बेप्रुन्तक वृन्त्रं प्रिराण्डिक्कीप्
उरवेव यिवनुयीर् कांक्कीन्न वेवारुयि रुण्णमेमयाँ
मरवेव लेलनामं मरेहमुषि कुट्टिय मन्ननवरो.

(५५)

स्थेया मूर्धाभिषिक्ताश्श्रुतिषु तु गुरवशेषभावादिनैत-
ज्जीवत्रातुस्समस्तात्मन इति च भवान्विस्मरेन्न स्वभावम् ।
प्राङ्मो मत्त्वैव लब्ध्युं समधिककरुणस्योपकर्तुः पदाधो-
व्युच्छिन्नः स्याद्विभारो न इति करुणया न्यक्षिपन् रक्ष्यवस्तु ॥२३॥

श्रुतिषु मूर्धाभिषिक्ताः २स्थेयाः न गुरवः शेषभावादिनैव एतज्जीवत्रातु-
स्समस्तात्मनः स्वभावं भवान् न विस्मेरत् ३इति शिक्षयित्वा प्राक् नः लब्ध्युमेव
मत्वा समधिककरुणस्य उपकर्तुः ५पदाधः भारः व्युच्छिन्नः स्यादिति उद्दिश्य
करुणया नः रक्ष्यवस्तु न्यक्षिपन् ६इत्यन्वयः ॥ “शिक्षयित्वा” “उद्दिश्य”
इति पदद्वयस्याध्याहारः ॥ १२ ॥ ॥ २३ ॥

कृतकृत्याधिकारस्त्रयोदशः ॥ १३ ॥

मन्ननवार् वीण्णन्ननवार् वाटेने गीरेयान् रुम् वाण्णकरुत्तेओर्
अन्ननवार् वेवाण्णी यैण्णत्तु मुषि त्तन् रान्पुषेटयार्क
केकाण्णन् वरान्तुर् वेवान् रु नम्मत्तनी कीरीत्तनीरुमाल
मुन्ननाम् वरुन्तनी यत्तेटक्कलं केकाण्णनाम् मुक्कीयरो.

(२७)

दद्यां कं प्रेमभाजां मयि वरमिति नो हस्तिशैलस्थलक्ष्मी-
 ७व्यामुग्धेन प्रयस्य प्रथममथ भरत्वेन सम्यग्गृहीताः ।
 ८मुख्या नस्तु प्रपन्नाः कृतयजनशतारस्वामिनो नस्सुपूज्याः
देवाश्श्रीसूरिनाथास्पदपरमपदे १०रागिणस्सद्विवेकाः ॥ २४ ॥

११मयि प्रेमभाजां कं वरं दद्यामिति नः हस्तिशैलस्थलक्ष्मीव्यामुग्धेन प्रथमं
सम्यक् प्रयस्य, अथ भरत्वेन १२गृहीताः स्वीकृताः १३नः मुख्याः प्रपन्नास्तु नः
स्वामिनः सुपूज्या देवाः श्रीसूरिनाथास्पदपरमपदे रागिणः सद्विवेकाः कृतयजन-
शताश्चेत्यन्वयः ॥ १३ ॥ २४ ॥

स्वनिष्ठाभिज्ञानाधिकारश्चतुर्दशः ॥ १४ ॥

முக்கிய மந்திரங் காட்டிய மூன்றி னிலையுடையார்
தக்கவை யன்றித் தகாதவை யொன்றுங் தமக்கிசையார்
இக்கரு மங்க ஜொமக்குள வென்னு மிலக்கணத்தால்
மிக்க வுணர் த்தியர் மேதினி மேவிய விண்ணவரே. (२५)

मुख्येनाष्टाक्षरेण त्रिषु समधि॑गता दर्शितेष्वेषु निष्ठां
कर्म स्वार्हं विना स्वाननुगुणमस्तिलं निन्दितं सन्त्यजन्तः ।
स्वोपायार्थेषु निष्ठास्तदवगतिकरैस्त्वेषु सन्तीति लिङ्गे-
निश्चिन्वन्तः पृथिव्यां भगवदभिमते प्रीतिमत्सूरयो हि ॥ २५ ॥

मुख्येनाष्टाक्षरेण ^२दर्शितेषु त्रिषु ^३निष्ठां समधिगताः ^४स्वार्हं कर्म विना
स्वाननुगुणमस्तिलं निन्दितं सन्त्यजन्तः स्वोपायार्थेषु ^५निष्ठाः तदवगतिकरैः लिङ्गैः
स्वेषु सन्तीति निश्चिन्वन्तः पृथिव्यां भगवदभिमते प्रीतिमत्सूरयो ^६हीत्यन्वयः
॥ १४ ॥ २५ ॥

उत्तरकृत्याधिकारः पञ्चदशः ॥ १५ ॥

விண்ணவர் வேண்டி விலக்கின்றி மேவு மழிமையெல்லாம்
மன்னுல கத்தின் மகிழ்ந்தடை கின் றனர் வண்டுவரைக்
கண்ண எடைக்கலங் கொள்ளக் கடன்கள் கழற்றிய நம்
பண்ணம் ருங்தமிழ் வேத மறிந்த பகவர்களே. (२६)

रम्यायां द्वारकायां निवसदधिपति॑स्वीकृतस्वात्मभारा
मुक्ताश्विभ्यो ऋ[द्यू]णेभ्यो द्रमिडनिगममौल्याशयज्ञाः प्रपन्नाः ।
श्रेष्ठास्तम्प्रार्थ्यं सूरिप्ररचितमनिशं प्रीतितस्सर्वदास्यं
भूलोकेऽस्मिन् पुमर्थं स्वयमतिमुदिताँश्चानुभूयाप्नुवन्ति ॥ २६ ॥

^७श्रेष्ठाः ப்ரபன्नाः ஸம்ப்ரार्थ्य ^{१०}அனிஶं ப்ரீதிதः ஸூரிப்ரரचிதं ஸர்வदாஸ்யं
அஸ்மிந் மூலோகே ஸ்வய புமர்஥^{११}மனுभூய அதிமுடிதாः ^{१२}ஸந்த- ஆப்நுவந்தி-
த்யந்வயः ॥ १५ ॥ २६ ॥

पुरुषार्थकाष्टाधिकारस्मदशः ॥ १६ ॥

वेत्त मरीन्त पकवार लीयक्क लीलाङ्कीयसीर
 ना तन्त वकुत्त वकेकपेरु नामव नाल्लट्यार
 का तरा मीक्क वट्टमे यिचेंत्तमी यामरेन्नुल
 नीति नीरुत्त नीलाकुले यावकेक निन्ननमो. (२५)

^१वेदार्थज्ञाश्रिताश्वर्यकरसुविलसत्सद्गुणश्रीशक्त्यस्म
 स्वीये शेषत्वमाप्ता वयमपकलुषाणां हि तस्याश्रितानाम् ।
 अङ्गीकृत्यातिरागप्रचुरमभिमतं सद्गुणाधिक्यदृष्ट्या
 कैङ्गर्यं नित्यवेदैर्नयविहितवृषालोपरीतौ स्थितास्मः ॥ २७ ॥

तस्याश्रितानां सद्गुणाधिक्यदृष्ट्या अतिरागप्रचुरं अभिमतं कैङ्गर्यं अङ्गी-
 कृत्य नित्यवेदैर्नयविहितवृषालोपरीतौ स्थितास्म इत्यन्वयः ॥ १६ ॥ २७ ॥

शास्त्रीयनियमनाधिकारस्समदशः ॥ १७ ॥

नीन्नन मन्पुटे वा नीलायी नीलमलान्त्तान
 छन्नरीतु तीय तीतेन्न रु नट्तत्तीय नान्नमरेन्नयाल
 छिन्न रु नमक्कीरा वा तवी लीम्मती यिन्निलवे
 अन्नरी याक्ककाढ़ यारीरु छांक्क वट्टयुलाते. (२५)

तिष्ठामः प्रेमवत्सूर्यनुगुणपरिचर्यास्थितौ लोकमात्रे-
 त्येतत्साधेतदन्यत्प्रवचितनिगमैस्सेतिहासैश्चतुर्भिः ।
 रात्रित्वात् ^२संसुतेनः खपयितुमसकृद्धर्धमानं तमिसं
 वेदाब्जं किं तदादिं स्मृतिमपि च विना चन्द्रिकां हेतुरस्ति ॥ २८ ॥

लोकमात्रा एतत्साधु एतदन्यदिति सेतिहासैश्चतुर्भिः प्रवचितनिगमैः
 प्रेमवत्सूर्यनुगुणपरिचर्यास्थितौ तिष्ठामः ^३संसुतेः रात्रित्वात् *वेदाब्जं तदादिं स्मृतिं
 चन्द्रिकामपि च विना असकृत् प्रवर्धमानं तमिसं खपयितुं हेतुरस्ति किमित्यन्वयः
 ॥ १७ ॥ २८ ॥

अपराधपरिहाराधिकारोऽष्टादशः ॥ १८ ॥

उलाता आन वलंविजेनकु गुणाम वेवरुनी युलकान्त त
वलार्ता मरेरयीजेन वन्चर शुक वरीत्तवर्ता अ
कैनोता लेन लेवभुन्द कैनंमन्त तुरप्पर तुरन्तीचिलुम
छिनोता नीलिलेक लेवंकां प्रिराणग्रुट टेलेनभुमें। (२-५)

तिष्ठदुर्वारधीपूर्वकदुर्सितसमारम्भकारव्यपापात्
भीत्या मातुर्जगत्या: पदकमलयुगञ्चानुतसा उपायम् ।
गाढं प्राप्ता न चक्र्यवसवदुदयत्कर्म तद्वर्जनेऽपि
श्रीशस्यैवानुकम्पा मधुन उपकृतो धीमृदुत्वापनोदि ॥ २९ ॥

पापात् भीत्या अनुतसा: जगत्या मातुः पदकमलयुगं गाढं उपायं प्राप्ताः
यवसवदुदयत्कर्म न चक्रुः । तद्वर्जनेऽपि उपकृतश्श्रीशस्यैव अनुकम्पा मधुनः
धीमृदुत्वापनोदीत्यन्वयः ॥ १८ ॥ २९ ॥

स्थानविशेषाधिकार एकोनविंशः ॥ १९ ॥

तेनुरो कमलतं तीरुमक शुक्लान नीकम्नंतुरेत्युम
वाणु उकंतवां लेयतं तीरुप्पिटम वन्नरुमक
काणु रीमयमुन्द कन्दकेयुन्द काली युंकटलुम
नाणु नकरमु नाकमुन्द कृष्ण नन्ननीलमें। (२-६)

मध्वापूर्णांज्जवासिन्यथिपविलसितावासवैकुण्ठकामा-
वासो लोके निवृत्यात्मकवृषगहनैसंवृतश्श्रीहिमाद्रिः ।
गङ्गा सहाद्रिकन्या जलनिधिरपि साकेतपूर्वाः पुरश्च
श्रीवैकुण्ठश्च सर्व मिलितमिदमपि श्लाघ्यवासस्थलं हि ॥ ३० ॥
यथा^२क्रमन्वयः ॥ १९ ॥ ३० ॥

निर्याणाधिकारो विंशः ॥ २० ॥

नन्ननील मामतु नर्पक लामतु नन्ननीमित्तम
एन्नन्नलु मामती यातानु मामान्द कृष्णवर्ककु
मिन्ननीलै मेनी विकुम्पय ष्णत्तु लीलक्कलैतोर
नन्ननीलै यान्तु नामृ वप्पीक्कु नत्तेपेर्वेव। (२-६१)

दासानां विघ्नशून्ये त्वसदृशि^१ च शुभे मध्यनाडीमुखेऽर्चि-
 मर्गे सञ्चारहेतोः *क्षणिकरुचिसद्गदेहमुक्तिप्रयाणे ।
 देशः कालो निमित्तं त्रितयमनियतत्वादिदं साध्वसाधु
 प्राप्तं यद्यत्तदेतत् त्रितयमपि शुभं रज्जनाथाडिग्रभाजाम् ॥ ३१ ॥

^२अन्वयस्तुकरः ॥ २० ॥ ३१ ॥

गतिविशेषाधिकार एकविंशः ॥ २१ ॥

नटेटबेप्र वक्ञकीपं पक्केलाली नाशुक्तं त रायण्णमा णं
 अटेटवरु कार्त्तीर वियार विन्पती मिन्वाण्णनं
 कुटेयुटेट वाणवरं कोमाणं प्रिकापती येण्णरिवरालं
 इटेटपिटेट पोककंक लेयंकी येयमिऱ्पत मेरुवरो । (२५)

अर्चिर्वासरपूर्वपक्षषड्ड्यासाब्द^३मध्यापत-
 चार्याकेन्द्रुतटिजलेशवलच्छत्रस्वरीशा विधिः ।
 इत्येत्समये गतेस्तुविपुलं मध्ये च मध्ये सुखं
 सम्प्राप्याथ लसत्पदानि यदि वा वैकुण्ठमारोहति ॥ ३२ ॥

*प्रपत्र इति शेषः । गतेस्तमये इत्येत्समये मध्ये च सुविपुलं सुखं प्राप्य
 लसत् पदानि आरोहति, यदि वा वैकुण्ठमारोहतीत्यन्वयः ॥ २१ ॥ ३२ ॥

परिपूर्णत्रहानुभवाधिकारो द्वाविंशः ॥ २२ ॥

एरि एमिऱ्पत मेल्ला व्ययिरक्कु मितमुक्कक्कुम
 नारु तुम्हाय्मुढि नातैन छन्न णी याढिमेयिनम्
 कूरु कवांन्तु कुरुक्कक्कुं कुम्हाङ्कक्कुं कुराकम्हर्कीम्ह
 मारुत लिन्नरी मकीम्हन्तेतम्हुम्ह पोकक्कत्तु मन्ननुवमें । (२६)

भास्वद्वैकुण्ठमाप्त्वा सकलतनुभृतां व्याजतः प्रीतियुक्तं
 सद्गन्धश्रीतुलस्यन्वितशिरसमुपेत्येष नोऽशस्तु दास्ये ।
 एतेषां स्यादितीच्छद्वृत्तिकटकध्वानवत्पादमूले
 भूयोऽप्यावृत्तिशून्यं विलसदतिसुखे प्रीतियुक्तास्त्वयाः सः ॥ ३३ ॥

^१अन्वयस्तुकरः । शिरसमित्यनन्तरं नाथ इति शेषः ॥ २२ ॥ ३३ ॥

॥ इति श्रीमद्रहस्यत्रयसारे अर्थानुशासनभागः प्रथमः ॥

सिद्धोपायशोधनाधिकारस्त्रयोविंशः ॥ २३ ॥

मन्मनु मैजैत्तुरु वायम्मग्रुण्ण मात्ररु लाभियमायत्त
तृणैज्ञ वालैज्ञत् तुन्तरीत् तेऽन्तुकुन्त तृणैपित्रयाय
इन्नमु तत्तमु तालीवुकुन्तीरु नारणैने
मन्मनी यवन्नचरन्न मर्त्रेऽरु पर्त्रिन्नरी वरीप्पवर्क्केके. (क.८)

दृढतरसर्वबन्धुरमतिप्रदयाम्बुनिधि-

स्वमतिधृताखिलो चिपुलवृद्धि^२रतुलपतिः
अतिमधुरामृतोदयरमासुघृणस्तदिनो
गतगति पूर्वसिद्धदृढसाधनमङ्गजुषाम् ॥ ३४ ॥

तदिनः गतगति यथा तथा अङ्गजुषां पूर्वसिद्धदृढसाधनमित्यन्वयः ॥
२३ ॥ ३४ ॥

साध्योपायशोधनाधिकारश्चतुर्विंशः ॥ २४ ॥

वारीक्कीन्ऱ नान्परान्यावरे येण्णनु मरेयत्तनीलं
वीरीक्कीन्ऱ तुन्कुन्नी येयान्ग्रुलं वीजैयरे यातवीन्नुम
उराक्कीन्ऱ नान्जेन्नी येयाग्रुम पाट्कैली लेलार्नतुलकमं
तारीक्कीन्ऱ ताराक नुर्तक वान्नरीक कीन्ऱन्नमें (क.९)

श्रीमान् सर्वोच्चमोऽयं प्रवृणुत इति यद्देवविस्तारितं तत्
कर्मसोतस्वकोपप्रविषयवरणं व्याजतोऽतो वयं तु ।
ज्ञात्वा शास्त्रोक्तभक्तिप्रपदनसरणी व्याजशास्त्रोक्तरीत्या
लोकानां धारकोजीवकहरिकृपयोजीविताश्रामवाम ॥ ३५ ॥

व्याजशास्त्रोक्तरीत्या शास्त्रोक्तभक्ति^३(प्रपत्ति)प्रपदनसरणी ज्ञात्वा लोकानां
धारकोजीवकहरिकृपया उजीविता अभवामेत्यन्वयः ॥ २४ ॥ ३५ ॥

प्रभावव्यवस्थाधिकारः पञ्चविंशः ॥ २५ ॥

तक्वार्ह रागिक्कीन् र तन्नादि यार्कीना त तन्नरीरत्तील
मीक्वात राञ्जिक्यम्यु मेम्ययगुन् वीत्तकन् मेम्युरायीन
अक्वा यरीन्त वारण छेती बान्नीकुलैतल
उक्वा गेरन बेवंक टेचीक गुन्नमेयुरात्तनरो. (कृ.)

कारुण्यात्स्वस्य दासान् तनुधरणकृतः स्वस्वभावप्रदाना-
दत्यादत्यान्त्यवाक्यन्त्व^१वित्तकरुणस्याद्भुताचारविष्णोः ।
सार्थं पूर्वे विदन्तश्श्रुति^२शिखरनयस्याध्वभङ्गं न चाङ्गी-
चकुहीत्यसदार्या उपदिदिशुरिदं त्वर्थतत्त्वं यथा(व)त् ॥ ३६ ॥

कारुण्यात् तनुधरणकृतः स्वस्य दासान् स्वस्वभावप्रदानात् ^३अत्यादत्या
अवित्तकरुणस्य अद्भुताचारविष्णोः अन्त्यवावयं सार्थं विदन्तः पूर्वे श्रुति^४शिखर-
नयस्याध्वभङ्गं ^५नैवाङ्गीचकुरिति असदार्या: इदं अर्थतत्त्वं यथावदुपदिदिशुही-
त्यन्वयः ॥ २५ ॥ ३६ ॥

प्रभावरक्षाधिकारः पञ्चविंशः ॥ २६ ॥

उन्नमेयुराक्कु मरेक्की लेओंकीय वृत्तमानां
वन्नमेयलाप्परी तात्त्विन वन्तु कम्लपनीवारं
तन्नमेयक्किटन्तीटत् तुरामा वेन्न वीयप्पिलत्तामं
उन्नमेयुरात्तनरो रोरान् तवीर व्यार्कंतनरो. (कृ.)

सत्योक्तिष्वागमान्तेष्वभिहितपुरुषश्रेष्ठमाहात्म्यमीष-
ब्रिष्कष्टुं नैव शक्यन्त्वगतिकमत आगत्य पादाश्रितानाम् ।
जात्याद्यैर्नैच्यसत्त्वेऽप्यतिमित इति वाक्कून्य एतत्प्रभाव-
स्यादित्याचार्यवर्या उपदिदिशुरिमं पक्षपातं विनार्थम् ॥ ३७ ॥

^६सत्येत्यादि । अतः अगतिकं यथा तथा आगत्य पादान् आश्रितानां
जात्याद्यैर्नैच्यसत्त्वेऽपि एतत्प्रभावः अतिमित इति वाक्कून्यस्यादिति आचार्यवर्याः
पक्षपातं विना इमर्थमुपदिदिशुरित्यन्वयः ॥ २६ ॥ ३७ ॥

॥ इति श्रीमद्रहस्यत्रयसारे स्थीरकरणभागो द्वितीयः ॥

மூலமன்றாதிகாரஸ்ஸஸ்விஶ: || २७ ||

உயர்ந்தங்க காவல னல்லார்க் குரிமை துறங்குயிராய்
மயர்ந்தமை தீர்ந்து மற்றோர் வழியின்றி யடைக்கலமாய்ப்
பயந்தவந் நாரணன் பாதங்கள் சேர்ந்த பழவழியார்
நயந்தகுற் றேவலெல் லாஞ்சு நன்மனு வோதினமே. (ஏ.ஏ.)

உத்குஷாதந்யாஸ்யந்த்வநகுத உத்ஸயை ஦ேஹாதிமிநா-
ஸ்த்ரகாஜாநா உபாயாந்தரஹிததயா தத்துர்த்வேந ததா: |
லோகாநா ஸஸ்தாநாராயணசரணமதாஶ்ரிதா ஸுரிப்ரகலஸு:
ஸ்வ ஦ாஸ்ய வந்த் ^१ஸுமனுமிஹ ஗ுரோரந்திகாத்ம்யஸேம | ३८ ||
அந்வயஸ்ஸுகர: || २७ || ३८ ||

திருநாதிகாரோத்தாவிஶ: || २८ ||

ஓது மிரண்டை யிசைந்தரு ளாலுத வந்திருமால்
பாத மிரண்டுஞ் சரணனப் பற்றிநம் பங்கயத்தாள்
நாதனை நன்னி நலங்திகழ் நாட்டி லட்டமையெலாம்
கோதி லுணர்த்தி யுடன்கொள்ளு மாறு குறித்தனமே. (ஏ.ஏ.)

திருநாதோக்த மிலித்வோத்தர ஸக்தி஦ிதி திருந்துமன்ற குபாதோ
வகுதுஶ்ரீஶஸ்ய பாடௌ ^२த௃ஷ்ணமுபேत்யாஜவாஸीந்திராயா: |
நாந் ந: பிராப்ய மோதப்ரசுரதமபदே குத்ஸநகைங்கர்யமுஜா-
தோஷ பிராப்து சுபூர்ணாநுமவபரிங்கத் தத்பகாரந்து விதை: || ३९ ||

திருநாதோக்த திருந்துமன்ற மிலித்வா ஸக்துத்தரத இதி குபாத: வகு: ஶ்ரீஶஸ்ய
பாடௌ ^३த௃ஷ்ணமுபேத்ய ந: அ஬்ஜவாஸீந்திராயா: ^४நாந் மோதப்ரசுரதமபदே பிராப்ய
உஜாதோஷ சுபூர்ணாநுமவபரிங்கத் துத்ஸநகைங்கர்ய பிராப்து தத்பகார து விதை இத்யந்வய:
|| २८ || ३९ ||

சரமஶ்லோகாதிகார ஏகோநாவிஶ: || २९ ||

குறிப்புடன் மேவுங் தருமங்க னின்றியக் கோவலஞர்
வெறித்துள வக்கமல் மெய்யர ஜென்று விரைந்தடைந்து
பிறித்த வினைத்திரள் பின்றுட ராவகை யப்பெரியோர்
மறிப்புடை மன்னருள் வாசகத் தான்மரு ளற்றனமே. (ஏ.ஏ.)

कर्मादीन् सावधानं रचयितुमुचितांस्तान्विना गोपविष्णो-
सद्गृह्यश्रीतुलस्यन्वितचरणयुगं सत्यमित्यध्यवस्थ ।
आश्रित्योपायमंहोऽखिलमननुगतं संविभक्तं विधाय
प्रस्तुयात^१श्रीशसर्वावरणदृढकृपाश्लोकतोऽज्ञानशून्याः ॥ ४० ॥

^२अभूम इति शेषः । सावधानं यथा तथा रचयितुमुचितान् तान् कर्मादीन् विना गोपविष्णोः सद्गृह्यश्रीतुलस्यन्वितचरणयुगं सत्यमुपायमित्यध्यवस्थ आश्रित्य संविभक्तं अखिलं अंहः अननुगतं प्रस्तुयात^३श्रीशसर्वावरणदृढकृपाश्लोकतः ^४वयं अज्ञानशून्या अभूमेत्यन्वयः ॥ २९ ॥ ४० ॥

॥ इति श्रीमद्रहस्यत्रयसारे पदवाक्ययोजनाभागस्तृतीयः ॥

आचार्यकृत्याधिकारस्त्रिशः ॥ ३० ॥

मरुणाऱ्ग्र तेजीकारं वाङ्मुकपं पालीन्त वैवयिमल्लाम्
श्रीरुणाऱ्ग्र नीरेयव नीर्णियाटि पूळाण्टिट वेवण्णानुतलालं
तेजरुणाऱ्ग्र चेसंतेकाम्हिरं चेल्वमं बेग्रुकीचं शीरुक्तंवर्पालं
अरुणाऱ्ग्र शीन्तेतयि शुल्पी यावीलाकं केरन्नीनरो । (कृ)

वीतज्ञानासदार्याः परमपदगतौ रागतोऽत्रत्यलोका-
स्तर्वेऽज्ञानं विमुच्येश्वरचरणयुगं प्राप्नुयुश्चेति मत्वा ।
कारुण्याश्लिष्टचित्ताः ^५स्वमतियुतरमानाथकैङ्गर्यसम्प-
त्पूर्णप्रस्तुयातशिष्ये क्षयरहितमहादीपमारोपयन् हि ॥ ४१ ॥

^७अन्वयस्तुकरः ॥ ३० ॥ ४१ ॥

शिष्यकृत्याधिकार एकत्रिंशः ॥ ३१ ॥

एर्न्त्रि मनत्तेतम्हिन्न शुाळ वीलाकक यिरुणाइत्तुम्
मार्न्त्रि नवांक्केकारु षकम्मा रु मायनुन्न काळाक्लिल्लाळ
पोर्न्त्रि युक्पपतुम् पुन्तीयिरं केकाळंवतुम् बेपांकुपकृचं
क्षार्न्त्रि वलांपपतुग्नं चर्नल्लवेवा मुन्ननम् बेपर्नतर्नके । (कृ)

आरोप्यान्तेवसचेतसि विलसितधीदीपमेकां तमित्रं
नाज्ञानं निष्ठां प्रत्युपकृतिमखिलं चित्रचेष्टोऽप्यपश्यत् ।
स्तुत्वा तोषश्च बुद्धौ स्मरणमविरतं वर्धमानान् गुणांशा-
प्युदघुष्य ख्यापनं नः प्रथममधिैगतस्यैतदीषन्न सर्वम् ॥ ४२ ॥

अन्तेवसचेतसि विलसितधीदीपं आरोप्य अखिलं अज्ञानं तमिणं ^१निन्पतां
एकां प्रत्युपकृतिं चित्रचेष्टोऽपि नापश्यत् । स्तुत्वा तोषश्च बुद्धौ अविरतं स्मरणच्च
वर्धमानान् गुणानुदृष्ट्य रुग्मापनमपि प्रथमं नः अधिगतस्य एतत् ^२सर्वमीषन्न
इत्यन्वयः ॥ ३१ ॥ ४२ ॥

निगमनाधिकारो द्वात्रिंशः ॥ ३२ ॥

मुनं बेपर्ह ञानमु मोक्षं तुरक्कल्य मूनं रुरायिल
तन्नपर्ह तन्नमेयुं तामृन्तवर्कं कीयुं तनीत्तकवुम्
मन्नपर्ह निन्न र वणक्युराकं कीन्न र मरेयवर्पाल
कीन्नपर्ह येन्नपयनं कीर्णि वेवारक्कीव चेप्पिनामे. (कृष्ण)

[प्रागाचार्या]पधीश्च भ्रमशमनमपि श्रीरहस्य^३त्रयोक्त-
स्य....ज्ञात्स्वभावोऽप्यग[तिकविषये दीयमाना]कृपा च ।
आश्रित्योपायमीश्च स्थितिरिदमखिलं बोधयद्वैदिकेषु
क्रोधं कृत्वा फलं किं ^४गुणरसिक(सदा)[सतां](म)[प्र]ब्रवामार्थमेतम्
॥ ४३ ॥

^५अन्वयसुकरः ॥ ३२ ॥ ४३ ॥

चेप्पकं चेवीक्कमु तेन्नन्त तीकमुन्तु चेमुन्कुण्ठतुतु
तप्पर्ह रवरुक्कुत तामेयुक्कुतु तरुन्तकवाल
छप्पर्ह नान्नमरेयुन्कुक्कुत्ती लुरात्तुरात्तु
मुप्पत्त तीर्ण्णिव मुत्तमिम्म चोर्नन्त मेमामीत्तिरुवे. (शम)

[श्रोत्रे]षुचारणे सत्यमृतमिव लसन्त्यश्च ^६शान्त्यन्वितानां
शिष्याणां ^७निर्मलानां स्वयमतिमुदितश्रीशसाधमर्य^८दाढ्डि ।
कारुण्यान्विस्समानश्रुतिः^९हृदयधियेऽभ्यस्य सूक्ता द्वियुक्त-
तिंशत्संख्यास्त्रिलक्ष्मद्मिडयुतवचश्श्रीकरा अन्तगाथाः ॥ ४४ ॥

¹⁰शान्त्याद्यन्वितानां निर्मलानां शिष्याणां [श्रुतिहृदयधिये स्वयमति¹¹मुदित]
श्रीश¹²साधमर्यदाढ्डि कारुण्यात् अभ्यस्य [सूक्ताः] उच्चारणे सति [श्रोत्रेषु अमृ]

तमिव लसन्त्यः[द्वियुक्त]तिंशत्सङ्ख्याः अन्तगाथाः त्रिलक्ष्मद्मिड[युत]वचश्श्रीकरा
इत्यन्वयः ॥ ३२ ॥ ४४ ॥

तत्त्वत्रयचिन्तनाधिकारे (५)

पुरुटनं मणी वरमाकप् बेपाण्डु लुलप्
 पीरकीरुति मरुवाक माण्ऱन्ण टाकत
 देतगुण्णमरुल्लवाण्ण मरेवाक वाङ्का राङ्कका
 चारंकुकुरुकुंकुंकुं काकमणां तीकीरी याक
 अिरुमकंकुं कौरोन्तुरुं चारंकुं कौरुक
 विरुप्तु मालैवना मालैव याकक
 करुटनुरु वामरेयिन् बेपारुलांकुं कौन्णज्ञानं
 करीकीरीमे नीन्ऱैनत्तुरुं काककीन् गुणेन. (५५)

श्रीवत्सोऽनाशिमूलप्रकृतिः [रिति] पुमान् कौस्तुभश्वासिकोशौ
 ज्ञानाज्ञाने गदा स्यान्महदपि च धनुः कम्बवहङ्कारयुगमम् ।
 चित्तं चक्रं शराश्वेन्द्रियदशकमुभौ भूतवगौ च माला
 ताक्ष्यस्याङ्गागमार्थः करिगिरिनिलयः पाति कृत्स्नं हि कृष्णः ॥ ४५ ॥

पुमान् कौस्तुभः श्रीवत्सः अनाशिमूल^१प्रकृतिः गदा महत्त्वं असिकोशौ
 ज्ञानाज्ञाने धनुः कम्बु च तामसाहङ्कारस्सात्त्विकाहङ्कारश्च चक्रं चित्तं शरा
 इन्द्रियदशकं माला च उभौ भूतवगौ इति ताक्ष्यस्याङ्गागमार्थः करिगिरिनिलयः
 कृष्णः कृत्स्नं पाति हीत्यन्वयः ॥ (५) (१) ॥ ४५ ॥

स्थानविशेषाधिकारे (१९)

आरा त वरुलामुतम् बेपातीन्त कोयि
 लम्पुयत्तेतो नयोत्तमिन्नर्क कलीत्त कोयिल
 तेतो रा त तनीवीरन् गेरुमुत कोयिन्त
 त्रुज्जेयाण वीटणाऱ्कुत्त त्रुज्जेयान्क कोयिल
 चेतो त पयेनेल्लाङ्क चेत्तकुन्क कोयिल
 चेत्तमुमरेयिन् मुतबेलमुत्तुक चेत्तक त कोयिल
 तीरा त वीज्जेयेनत्तुन् तीरंकुन्क कोयिल
 तीरुवरंक मेमनत्तीकमुन्क कोयिन्त गुणेन. (५६)

पर्यासिशूल्यकरुणामृतपूर्णरङ्गमिक्ष्याकवे सरसिजासनदत्तरङ्गम् ।
 युद्धाजितासमन्तवीरकुन्नेयरङ्गं रामाजिसाधकविभीषणगोप्तरङ्गम् ॥ ४६ ॥

^१अन्येष्वलभ्यसकलेपितदायि रङ्गं क्षाध्यत्रयीप्रथमवर्णसरूपरङ्गम् ।
अन्यैनाश्यसकलाघविनाशि रङ्गं श्रीरङ्गमित्यभिलसत्सुविमानमेव ॥४७॥

शोकद्रुयस्यापि ^२क्रमेण एकान्वयः ॥ (१९) (२) (३) ॥ ४७ ॥

कण्णं णाणान्ति यीज्ञानेयमक्कुकं काट्टुम् वेर्पुकं
कुटुम्बीज्ञाने यीरुवीज्ञानयुग्मं कष्टयुम् वेर्पुतं
तीण्णं णाणामितु वीटेन्णन्ति तीकमुम् वेर्पुतं
तेतलीकं तेपेरुन् तीर्त्तहन्तुकान् चेन्नीन्त वेर्पुपं
पुण्णं णीयत्तहीन् पुकलीतेन्णन्पं पुकमुम् वेर्पुपं
पोान्णन्नुलकीर्त्त पोकलीमेल्लाम् पुण्णाक्कुम् वेर्पु
वीज्ञानवरु मण्णं णावरुम् वीरुम्पुम् वेर्पु
वेवंकटवेर्प बेपन्नविळाङ्कुम् वेत्त वेर्पेवे । (५८)

श्रीवासाभिधकृष्णपादयुगलं सन्दर्शयन्नो गिरिः
सुकूराघकृतां वृषाघयुगलात्माघप्रणाशी गिरिः ।
[मोक्षस्सत्य]मयन्त्विति प्रगदितुं योग्यप्रदीप्तिर्गिरिः
स्वच्छैः पाप[विनाशिनीमुखमहातीर्थेस्समृद्धो गिरिः ॥ ४८ ॥

पुण्यस्थानमयन्त्विति प्रगदितुं योग्यप्रशंसो गिरि-
भास्वन्नित्यविभू[तिसिद्धमस्तिलं भो]गं प्रयच्छन् गिरिः ।
^३वास्तव्यैर्भूशमादतः फरमखे भूमौ च देवैर्गिरिः
श्रीमद्वेङ्कटशेल इत्यभिलसन् वेदोदितोऽयं गिरिः ॥ ४९ ॥

शोकद्रुयस्यापि ^४क्रमेण एकान्वयः ॥ (१९) (४) (५) ॥ ४९ ॥

उत्तम वमर्त्तल ममेत्तत्तेतो
रेरुमित्तरन्नु वुयार्त्तत कज्ज्ञान्यालं
अत्तत्तीर वरक्कन्मुदि पत्ततुमेमारु
केत्तत्तेतन वुत्तीर्त्तत तीरलोनं
मत्ततुरु मिकुत्तत्तपीर मेमायत्तत
वेवेणाय वैत्तत्तत्तन्नु मत्तत्तनीटमा
मत्तत्तीकीरि पत्तत्तर्वीज्ञ तेतात्तत्तर
वरुक्कुमण्णि यत्तती कीरीये । (५९)

उत्कृष्टाजिस्थलार्हसदशसुविलसज्जापसन्धीयमान-
 श्रीबाणोनास्त्रिरक्षःकदशकनिकरा(थः)पातने शक्तिभाजः ।
 मन्थानोन्मध्यमानप्रचुरदधिजमात्रास्यदत्तमृताशि-
 श्रीकृष्णामस्य वासः करिगिरि॒रघुभित्तच्छ्रुतस्यारिमूषा ॥ ५० ॥

करिगिरि: प्रितस्य अघमित् तत् अरिमूषेत्यन्वयः ॥ (१९) (६) ५० ॥

मूलमन्त्राधिकारे (२७)

एट्टुमा गुर्तत्तीयेण कण्णेण लेण इंडिक
 केक्टिरै येण्णपीर कीरुती
 एट्टुमा वरकरेण्णरै लेवण्णकुण्णत्तेऽ
 लेन्टेटेण्णु मेमण्णकुण्ण मत्तीयोर्क
 लेक्ट्टुमामल गरण्णकीत्ती येण्णपत्ती
 लेयेट्टुमेयो काङ्कमेण्ण लेचल्लवम्
 एट्टुमाकुण्ण मेमट्टेट्ट लेण्णुन्कलै
 लेयेट्टिरत मेलतुवु मेमट्टिनवे. (३८)

अष्टाङ्गोऽष्टग्रष्टदिक् तदधिपाश्चाष्टौ प्रकृत्यद्रय-
 श्रैतान्यष्टगुणस्य तानि सृजतश्चाष्टाक्षरं श्रीपतेः ।
 सार्थं चिन्तयतां तथाष्टगुणधीभाजामहिंसादिका-
 न्यष्टौ तानि सुमानि सिद्धय इमाश्चाष्टौ तथोहादयः ॥ ५१ ॥

भक्तिश्चाष्टविधा च भक्तजनवात्सल्यादिकाष्टौ तथा
 योगाङ्गानि यमादिकानि विभवाश्चाष्टावणुत्वादयः ।
 अष्टौ ते तु महागुणा अपि चतुष्षष्टिः कलशशान्तिर-
 प्येतेष्वष्टरसोपरि स्थितिमती सर्वेषु किं दुर्लभम् ॥ ५२ ॥

प्रकृत्यद्रयः प्रकृतयः अद्रयश्च ^३अष्टाविति योज्यम् । तान्येतानि सृजतः
 अष्टगुणस्य श्रीपतेः अष्टाक्षरं सार्थं चिन्तयतां अष्टगुणधी^४भाजां अहिंसादिकानि
 अष्टौ तानि सुमानि ऊहादय अष्टौ इमासिद्धयश्च भक्तजनवात्सल्यादिका अष्ट-
 विधा भक्तिश्च यमादिकानि अष्टौ योगाङ्गानि च अणुत्वादयः अष्टौ विभवाश्च

अष्टौ ते महागुणश्च चतुष्षष्ठिः कला अपि अष्टरसोपरि स्थितिमती शान्तिरपि
एतेषु भवेषु किं दुर्लभमिति शोकद्रव्यस्याप्येकान्वयः ॥ (२७) (७) (८) ॥ ५२ ॥

चरमश्लोकाधिकारे (२९)

ஒண்டொடியாள் திருமகனுங் தானு மாகி
 யொருளினைவா லீன்றவுயிர ரெல்லா முய்ய
 வண்டுவரை நகர்வாழு வசுதே வர்க்காய்
 மன்னவர்க்குத் தேர்ப்பாக ஞகி நின்ற
 தண்டுளவ மலர்மார்பன் ரூனே சொன்ன
 தனித்தருமாங் தானெமக்காய்த் தன்னை யென்றுங்
 கண்டுகளித் தடிகுட விலக்காய் நின்ற
 கண்புதையல் விளொயாட்டைக் கழிக்கின் ரூனே. (சுக.)

सुरम्यकरभूषया कमलया सह स्वेन तु
प्रसृष्टं सकलात्मजीवननिमित्तमेकेच्छया ।
उदेत्य वसुदेवतो रुचिरभास्वरद्वारका-
पुरस्थजन(क्र) [वृ]द्ये क्षितिपर्यार्थसारथ्यकृत ॥ ५३ ॥

तुषारतुलसीसुमोळसदुरास्त्रयं व्याहृतं
 स्वमात्तभरमद्यं स्वयमुपायमुद्दीक्ष्य नः ।
 सदा मुदाधिकाङ्गिग्रसंवहनपूर्वदास्यार्गला
 विवेकनयनापिधानभवकेलिमत्यक्षिपत् ॥ ५४ ॥

^४रुचिरभास्वरद्वारकापुरस्थजन(ऋ)[वृ]द्धये वसुदेवत उदेत्य ^५क्षितिपपार्थसार-
श्यकृत तुषारतुलसीसुमोलसदुरा: सुरम्यकरभूषया कमलया सह एकेच्छया स्वेन
तु प्रसृष्टसकलात्मोजीवननिमित्तं स्वयं व्याहृतं ^६अद्वयं सिद्धोपायं स्वयं चात्तमरं स्वं
सदा उद्धीक्षय[न:]मुदधिकाडिग्रसंवहन^७पूर्वदास्यार्गालां विवेकनयनापिधानभवकेलि-
मत्यक्षिपत् ^८इति क्षोकद्रुयस्य एकान्वयः ॥ (२९) (९) (१०) ॥ ५४ ॥

முண்டாலு மரியதனின் முயல வேண்டா
முன்னமதி லாசைதனை விடுகை திண்ணமை
வேண்டாது சராணநெறி வேறேரூர் கூட்டு
வேண்டிலய ஞத்திரம்போல் வெள்கி நிற்கும்

நீண்டாகு நிறைமதியோர் கெறியிற் கூடா
 நின்றனிமை துணையாக வென்றன் பாதும்
 பூண்டாலுன் பிழைகளெல்லாம் பொறுப்பே னென்ற
 புண்ணியனார் புகழைத்தும் புகழு வோமே. (ச.ஏ)

स्वाशक्ये प्राक् प्रवृत्तावपि भवतु न सा प्राग्वरं रागमुक्ति-
 न्यासो नान्याङ्गकाङ्क्षी निजमतितदपेक्षेऽस्ववत्प्रच्युतस्यात् ।
 स्वदुस्सम्पूर्णबुद्धेश्चिरसमयसमाप्तायभक्तावयुक्त-
 स्त्वत्कार्पण्यं सहायं भृशमुपगतवान्मत्पदञ्चेद्वजेथाः ॥ ५५ ॥

त्वदीयाघानि सर्वाणि क्षमिष्य इति वादिनः ।
 धर्मरूपस्य कृष्णस्य प्रशंसामोऽखिलान् गुणान् ॥ ५६ ॥

¹ शोकद्रव्यस्यापि अन्वयस्तुकरः । सष्टुः अस्त्रवत् ॥ (२९) (११) (१२) ॥ ५६ ॥

சாதனமு நற்பயனு நானே யாவன்
 சாதகனு மென்வசமா யென்னைப் பற்றும்
 சாதனமுஞ் சரண கெறியன் றுமக்குச்
 சாதனங்க எின்கிலைக்கோ ரிடையி னில்லா
 வேதனைசேர் வேறங்க மிதனில் வேண்டா
 வேறெல்லா நிற்குநிலை நானே நிற்பன்
 தூதனுமா நாதனுமா மென்னைப் பற்றிச்
 கோகங்தீ ரொவுரைத்தான் சூழ்கிள் ருனே. (ச.ஏ)

भवेयमहमेव साधनमपि प्रकृष्टं फलं
 तथैव मदधीन आश्रयति माश्च तत्साधकः ।
 न चैव शरणागतिर्भवति साधनं वस्तथा
 भवेच्च शरणागतेस्सहकृतौ न भक्त्यादिकम् ॥ ५७ ॥

न चैव शरणागतौ ²श्रमयुत्तरदङ्गानि वा
 समस्तवृष्टतत्तदिष्टफलसाधनत्वेऽप्यहम् ।
 स्थितोऽस्मि ³सुलभं हि मां पतिमुपेत्य मा त्वं शुचः
 स्वयं त्विति वदन् ⁴स नः परित आवृणोन्माधवः ॥ ५८ ॥

१साधनं प्रकृष्टं फलमपि अहमेव भवेयम् । साधकश्च मदधीनः मां
आश्रयति । शरणागतिः वः साधनं न भवति । भक्त्यादिकञ्च शरणागतेस्सहृदौ
न भवेत् । २शरणागतौ श्रमयुतैतदङ्गानि वा न चैवापेक्षितानि । समस्तवृष्टतत्तदृष्ट-
फलसाधनत्वे३प्यहं स्थितोऽसि । त्वं ४सुलभं पर्ति मामुपेत्य मा शुचः इति ५वदन्
‘माधवः नः स्वयं परितः ६आवृणोदिति ७शोकद्रव्यस्यापि एकान्वयः ॥ (२९)
(१३) (१४) ॥ ५८ ॥

तन्निजैनवीलं वीलकंकीनं रीतं तन्निजैन उन्नेण
कीजैनवैनात्तु तु ता अन्नवीलात्तु मीलकु ना तन्न
एन्निजैनवै यीप्पवत्त्ती लीन्न रु मान्न री

यीजैनयात्तिक्की मुटेटक्कलमेमन्न भैरन्निजैन वैवत्ततु
मुन्निजैनवालं यान्न मुयन्न यीजैनयालं वान्त
मुन्निजैनवालं यान्न मुयन्न यीजैनयालं वान्त
नन्निजैनवालं यान्न मुयन्न यीजैनयालं वान्त
नाजैनयो वैवन्न रुठाक्क चेय्कीन्न रुठेन ।

(८५)

स्वसङ्कल्पे बाधं स्वमननुगतानामभिरुचिं
समस्तामुत्पाद्य स्वयमपनयन्मे ८पतिरिमाम् ।

भवेऽद्याशां छित्वा स्वपदयुगलाधोभुवि तु मां
स्वरक्ष्यं न्यस्य प्राग्भ्रममदभिकृपाघजनिताम् ॥ ५९ ॥

प्रदण्डेच्छां त्यक्त्वा परमपददानाय विभवा-
द्यनन्ताकारेण प्रसभमवतीयेह कृपया ।
समीचीनज्ञानान्मदभिलषितो वाद्य समयः
स्वदासाप्त्यै श्वो वेत्यतिरुचिरहासं वितनुते ॥ ६० ॥

९स्वसङ्कल्पे बाधं स्वमननुगतानां समस्तामभिरुचिं स्वयमुत्पाद्य अपनयन्
पतिः कृपया १०मे इमां भवे आशां अद्य छित्वा स्वपदयुगलाधोभुवि तु मां
स्वरक्ष्यं न्यस्य प्राग्भ्रममदभिकृपाघजनितां प्रदण्डेच्छां त्यक्त्वा परमपददानाय
विभवाद्यनन्ताकारेण ११इह प्रसभमवतीर्य १२समीचीनज्ञानात् स्वदासाप्त्यै
मदभिलषितः समयः अद्य वा श्वो वेति अतिरुचिरहासं १३वितनुत इति
शोकद्रव्यस्याप्त्येकान्वयः ॥ (२९) (१५) (१६) ॥ ६० ॥

ଆଚାର୍ଯ୍ୟକୃତ୍ୟାଧିକାରେ (୩୦)

ପାଟ୍ଟିକୁ କୁରୀଯ ପଣ୍ଡିଯବାର ମୁଲାକାର ପାନ୍ନିଟୋରୁକାଳି
ମାଟ୍ଟିକୁ କରୁଟାରୁ ମାଯଣ ମଲିନ୍ତୁ ବରୁନ୍ତୁତଲାଲ
ନାଟ୍ଟିକୁ କିରୁଳିବେଳି ନାନ୍ମରେ ଯନ୍ତ୍ରି ନାଟେବିଳାଙ୍କ
ଶୈଟ୍ଟିକୁ କିଟେଟକ୍କାଫିକ କେବେଳି କାଟ୍ଟିଥିମ ମେଯିଲାଙ୍କିଏ. (କିମ୍)

ସୁଗାଥାଭିସ୍ତୋତୁ ପ୍ରଭୁମନୁଗୁଣାନ୍ ସୁରିଜନୁଷ-
ସ୍ଵରୋମୁ^(୧)ରୂପ୍ୟା] [ନ୍ୟା] ଦାଁସ୍ତିନ୍ କଚନ ସମୟେ ଦ୍ଵାପରଯୁଗେ ।
କୃପାକର୍ତ୍ତା ଚିତ୍ରାଚରିତବିଭୁନା ଚେତନଧନେ
ସମେତ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ^୨କ୍ଷେତ୍ରଗୃହଦେହଲ୍ୟା ମିତଭୁବି ॥ ୬୧ ॥

ପ୍ରକାମ ସମ୍ଭଦ୍ରଶ୍ରମକରଣତୋ ଧ୍ୟାନସମୟେ
ସମାଵିଶ୍ୟାନ୍ତାଦିତ୍ରିତ୍ୟ ଋତଦୀପସ୍ତୁ ଜଗତାମ୍ ।
ତମଶଶାନ୍ତ୍ୟେ ଚୋତ୍ୟାଦିତ ଇହ ଚର୍ତ୍ତବେଦମକୁଟୀ-
ସୁଵେଦ୍ୟନ୍ୟାସାଦେସସରଣିମଧିକ୍ ଘୋତ୍ୟତି ହି ॥ ୬୨ ॥

୩ଚେତନଧନେ କୃପାକର୍ତ୍ତା ଚିତ୍ରାଚରିତବିଭୁନା ଦ୍ଵାପରଯୁଗେ କଚନ ସମୟେ ମିତଭୁବି
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକ୍ଷେତ୍ରଗୃହଦେହଲ୍ୟା ସୁଗାଥାଭି: ପ୍ରଭୁ ସୌରୁମନୁଗୁଣାନ୍ ସୁରିଜନୁଷ: ସରୋମୁନ୍ୟାଦିନ୍
୪ତ୍ରୀନ୍ ଅବଶ୍ୟେନ ସମେତ୍ୟ ପ୍ରକାମ ସମ୍ଭଦ୍ରଶ୍ରମକରଣତ: ଧ୍ୟାନ^୫ସମୟେ ସମାଵିଶ୍ୟ ଜଗତ:
ତମଶଶାନ୍ତ୍ୟେ ଉତ୍ୟାଦିତ: ଅନ୍ତାଦିତ୍ରିତ୍ୟ ଋତଦୀପସ୍ତୁ ଚର୍ତ୍ତବେଦମକୁଟୀସୁଵେଦ୍ୟନ୍ୟାସାଦେ:
୬ସରଣମିହ ଅଧିକ୍ ଘୋତ୍ୟତି ^୭ହିତି ଶ୍ଲୋକଦ୍ୱୟସ୍ୟାପ୍ୟେକାନ୍ୟ: ॥ (୩୦) (୧୭)
(୧୮) ॥ ୬୨ ॥

ନିଗମନାଧିକାରେ (୩୨)

୨ୟକଟ ମୁଟେଟାଯବୋରୁ କାଲୁର ରୁଣାନ୍ତତନ
୨ଟାନ୍ମରୁତ ମୋଢିଯବୋରୁ ପୋତିର ରଵଞ୍ଚିନ୍ତନ
୨ନ୍ଧିତଟବ ମଳାବିଲୁର ଲୋଟୁର ରୁ ନିନ୍ରଣ
୨ନ୍ଧିତିରୀଯାର ତରୁମନ୍ଦିରୁ ତୁତୁକୁ କୁକନ୍ତନ
ମରନ୍ଧିତିରୀଯାର ମୁନ୍ଦିଯପିର ତାଣତ ତୁବନ୍ତନ
ମଲାର୍ମକଳକ ବରୁଟମଲାର ପୋତିର ଚିବନ୍ତନ
ମରୁପିରବି ଯରୁମନୀବାର ମାଲୁକ କିଶେନ୍ତନ
ମନୁମରେଯିଲ ବରୁବତୋର ଵିମାନତ ତୁରେନ୍ତନ

अरमुतेय वीचयनमार् तेरीरं निकम्भन्तन
 अटलुरक पटमाटिय वाढिकं कम्भन्तन
 अरुचमय मरीवरीय ताणत् तमर्नन्तन
 अण्णिकुरुके नक्कर् मुण्णिवर् नावुकं कमेन्तन
 वेवन्नियुतेय तुलावमलर् वीरुकं कल्लिन्तन
 वीमुकरीयोर् कुमरगेनान् मेवीकं कीरन्तन
 वीरलक्षरां पटेयतेय वीयत् तुटान्तन
 वीटलायि पेरायिपेपरु माळं गेमयंपं पठन्केलो. (रुक्म)

बलिष्ठशकटासुरत्रुटनयोग्यनिद्राकरौ

कदाचन मिथोऽन्वितार्जुनविभज्ञकुद्रिष्ट्वाणौ ।
 सुशिक्यकलनाऽदुल्खवलसुमध्यवद्वौ स्थितौ
 खयोग्यपथर्धमंजप्रहितदृत्यसन्तोषिणौ ॥ ६३ ॥

प्रसृष्टिपुमर्दनोचितचरौ च वृन्दावने
 रमाकरसुमर्शनाद्विकसिताम्बुजाच्चारुणौ ।
 पुनर्जनिनिवृत्तिकाङ्क्षयृषिमुभक्तिसद्वोचरौ
 मनोः कुलसमागतातुलविमाननित्यस्थितौ ॥ ६४ ॥

हरेश्वर्यणर्धमविद्विजयसदथे भास्वरौ

महावलभुजज्ञदुष्कणविमर्दनोत्सारकौ ।
 मतैरपि च पद्मिधैर्दुरवबोधधवाम्नि स्थितौ
 कुभूषकुरुकेशंसद्रसनस्त्रिगीगोचरौ ॥ ६५ ॥

सम्यग्नन्धतुलस्युदीतकुसुमश्रैष्ट्यस्य योग्यौ ^४पत-
 नीलेङ्गाल[नीलाङ्गार]कुमारभावकरणे संरभ्य सुष्टूज्ज्वलौ ।
 शौर्योपेतसुरारिकुत्सनपृतनानाशाय विद्रावकौ
 ज्ञातृणांश्च सुदुस्त्यजौ सुमृदुलौ रङ्गेशपादावुभौ ॥ ६६ ॥

चतुर्णा ^५श्लोकानामपि यथाकमसेकान्वयस्सुकरः ॥ (३२) (१९) (२०) (२१)
 (२२) ६६ ॥

மறையுரைக்கும் பொருளெல்லா மெய்யென் ரேர்வார்
 மன்னியகூர் மதியுடையார் வண்கு ணத்தில்
 குறையுரைக்க நினைவில்லார் குருக்க டம்பாற்
 கோதற்ற மனம்பெற்றார் கொள்வார் நன்மை
 சிறைவளர்க்குஞ் சிலமாந்தர் சங்கே தத்தாற்
 சிதையாத திண்மதியோர் ¹தெரிந்த தோரார்
 பொறைநிலத்தின் மிகும்புனிதார் காட்டு மெங்கள்
 பொன்றுத நன்னெறியிற் புகுது வாரே. (குட)

सत्यं वेदोक्तमर्थं सकलमपि पुमान् विश्वसन् सूक्ष्मबुद्धि-
²दोषोक्तौ सदृगुणेषु त्वभिरुचिरहितसदृगुरोऽ्रान्तिशून्यम् ।
 ज्ञानं प्राप्तोऽसदङ्गीकरणकृदपि संसारवृद्ध्यवृद्धकुराणं
 केषाञ्चिद्विमितानामचलदृढमर्तुषसङ्केतजलपैः ॥ ६७ ॥

⁴विरागः शुद्रेऽथे निरतिशय आशामुपगतो
 विविच्यासत्सद्वेत्यथ सदुपगन्तेदशगुणः ।
 क्षमासीमाभूमावधिकपरिशुद्धेन गुरुणा
 विनिर्दिष्टे मार्गे हतिविरहिते नस्सति विशेत् ॥ ६८ ॥

वेदोक्तं सकलं ⁵अर्थमपि सत्यं विश्वसन् सूक्ष्मबुद्धिः ⁶सदृगुणेषु दोषोक्तौ
 तु अभिरुचिरहितः आन्तिशून्यं ज्ञानं सदृगुरोः प्राप्तः असदङ्गीकरणकृदपि
 संसारवृद्ध्यवृद्धकुराणं धीमितानां केषाञ्चित् दुष्टसङ्केतजलपैः ⁷अचलदृढमतिः सद्वा
 असद्वा इति विविच्य सदुपगन्ता ईदशगुणः पुमान् क्षमासीमाभूमावधिकपरिशुद्धेन
 गुरुणा विनिर्दिष्टे नः हतिविरहिते सति मार्गे ⁸विशेदिति श्लोकद्वयस्यापि
 एकान्वयः ॥ (२२) (२३) (२४) ६८ ॥

இதுவழி யின்னமு தென்றவ ரின்புலன் வேறிடுவார்
 இதுவழி யாமல வென்றறி வாரெங்க டேசிகரே
 இதுவழி யெய்துக வென்றுகப் பாலென் பிழைபொறுப்பார்
 இதுவழி யாமறை யோராகு எால்யா மிசைந்தனமே. (குந)

एतद्ग्रन्थार्थं एव ह्यतिमधुरसदध्वेति चोचुर्न आर्याः

० शब्दादेरल्पसाराद्विषयत इह नो मोचयन् ^१श्रीधरस्य ।

कारुण्यं मुक्तचुपायो न परमिति विदुमुख्यमध्वैष दीर्घ-

^२स्यादित्यालोच्य चैतत् प्रवचनजनितादभूरिसन्तोषतस्ते ॥ ६९ ॥

स्खलनानि क्षमेरबो वैदिकार्यानुकम्पया ।

एतद्ग्रन्थोक्त एवाध्वेत्यङ्गीकुर्मो वयं महान् ॥ ७० ॥

नः आर्या एतद्ग्रन्थार्थं एव ^३अतिमधुरसदध्वेति ऊचुः । अल्प-
साराच्छब्दादेविषयतः इह नः ^४अमोचयन् । श्रीधरस्य कारुण्यं मुक्तचुपायः, परं
^५मुख्यं साधनं नेति विदुः, एषोऽध्वा दीर्घः स्यादिति आलोच्य एतत्प्रवचन-
जनितात् भूरिसन्तोषतः ^६नः स्खलनानि ^७क्षमेरंश्च, वयं वैदिकार्यानुकम्पया एत-
द्ग्रन्थोक्त एव महान् अध्वेति अङ्गीकुर्म ^८इति श्लोकद्वयसाप्येकान्वयः ॥ (३२)
(२५) (२६) ७० ॥

எட்டு மிரண்டு மறியாத வெம்மை யிவையறிவித்த
தெட்டுவொண்ட ஞைத் திடந்தரு மெங்களம் மாதவஞா
முட்ட விளக்குத் தீரண் மாள முயன்றி மஞ்சலெண்ணார்
கட்டெட்டில் வாசகத் தாற்கலங் காநிலீ பெற்றனமே. (கு^ஞ)

अज्ञाताष्टाक्षरादिं सुकृतपरिणतेर्मामिदं ज्ञापयित्वा

त्वाचार्यैरन्यदूरं पदमपि ददतश्श्रीपतेनोऽधगद्व्यम् ।

कृत्स्नं संरभ्मणश्च क्षपयितुमिति ^९नो माशुचस्त्वं कुतश्चि-

द्वक्तुसर्वत्र भास्वच्चरमवचनतोऽक्षोभ्यनिष्ठां गतास्सः ॥ ७१ ॥

अज्ञाताष्टाक्षरादि ^{१०}मां इदं सुकृतपरिणतेराचार्यैः ज्ञापयित्वा अन्यदूरं
पदमपि ददतः ^{११}मे कृत्स्नं अघसङ्गं क्षपयितुं संरभ्मणश्च कुतश्चित् त्वं मा शुच
हति वक्तुः नः श्रीपतेः सर्वत्र भास्वच्चरमवचनतः अक्षोभ्यनिष्ठां गतास्सम
इत्यन्वयः ॥ (३२) (२७) ७१ ॥

வானு எமர்ந்த வருக்கும் வருந்தவரு மின்சிலைகள்
தானுள ஞயுகக் குந்தா மிங்கு நமக்குளதே
கூனுள நெஞ்சுக ளாற்குற்ற மெண்ணி யிகழ்ந்திட்டனும்
தேனுளா பாத மலர்த்திரு மாலுக்குத் தித்திக்குமே. (டிகு)

एतद्ग्रन्थोक्तनिष्ठा १अपि परमपदस्थामरैर्यत्नसाध्याः
प्राप्तानां नस्स्वयं ता गतवत् इह वीक्ष्यास्ति हर्षिस्वभावः ।
वक्रस्वान्तैः प्रबन्धेऽप्यसत इति च तत्कर्तरि प्रोच्य दोषान्
कल्से चानाद्रेऽयं मधुमिलितपदाम्बोरुहश्रीशभोग्यः ॥ ७२ ॥

²परमपदस्थामरैरपि यत्नसाध्याः एतद्ग्रन्थोक्तनिष्ठाः स्वयं प्राप्तानां नः
ताः गतवतः वीक्ष्य इह हर्षिस्वभावेऽस्तीति वक्रस्वान्तैः प्रबन्धेऽपि ³तत्कर्तर्यैपि
असतः दोषान् प्रोच्य अनादरे ⁴कल्सेऽपि अयं मधुमिलितपदाम्बोरुहश्रीशभोग्य
इत्यन्वयः ॥ (३२) (२८) ७२ ॥

வெள்ளோப் பரிமுகர் தேசீக ராய்வீர காலடியோம்
உள்ளத் தெழுதிய தோலையி லிட்டனம் யாமிதற்கென்
கொள்ளத் துணியினுங் கோதென் றிகழினுங் கூர்மதியீர்
எள்ளத் தழையுக வாதிக மூர்ஜென் னெழின்மதியே. (டிகு)

श्रेताश्वानन एव देशिकतयोद्भूयोपदेशेन य-
लेखिन्या हृदि मेऽलिखतदलिखं पत्रेऽस्य किं दूषणम् ?
सद्ग्रिस्सङ्ग्रहणेऽप्यसार इति चासद्ग्रिः कृतेऽनादरे
दीसा सूक्ष्मधियस्तिलांशमपि मे हृष्येत्र दुःख्येत्र धीः ॥ ७३ ॥

‘हे सूक्ष्मधियः ! श्रेताश्वानन एव देशिकतया उद्भूय उपदेशोन लेखिन्या
मे हृदि यदलिखत् तदहं पत्रेऽलिखम् । अस्य दूषणं किम् ? सद्ग्रिस्सङ्ग्रहणेऽपि
असद्ग्रिः असार इति अनादरे कृतेऽपि मे दीसा धीः तिलांशमपि न हृष्येत् न
दुःख्येदित्यन्वयः ॥ (३२) (२९) ७३ ॥

अधिक्रियासङ्ग्रहदीपिका मया
 हृदि स्थितेनाश्वसुखेन कारिता ।
 सुखेन तस्यार्थबुधुभुत्सुभिबुधै-
^१र्विमत्सरैः कारुणिकैर्निरीक्ष्यताम् ॥ ७४ ॥

^२अधिकारसङ्ग्रहपदार्थबोधिनीं
 निजदासरङ्गशिशुना हृदि स्थितः ।
 हयवक्त्र एव ललितं ह्यकारयद्-
 द्रमिडानभिज्ञविवुधैर्निरीक्ष्यताम् ॥ ७५ ॥

॥ इति कौशिकरङ्गदासेन विरचिता
 अधिकारसङ्ग्रहदीपिका
 सव्याख्या
 समाप्ता ॥

॥ औः ॥

॥ अधिकारसङ्ग्रहदीपिकायाः सव्याख्यायाः पाठान्तराणि ॥

<u>पुटम्</u>	<u>संख्या</u>	<u>अङ्कः</u>	<u>पाठान्तराणि</u>
५	१	ख	द्वितीयश्लोको नास्ति
"	२	ग	सरस्य
"	३	ख ग	अधिकियासङ्ग्रहणाथया स्वकानवन्तमाचार्यमदोऽहीक्या।
"	४	"	योगिनं गुरुं
"	५	"	भावये ॥
"	"	क	चतुर्थपञ्चमौ श्लोकौ न स्तः ।
"	"	ख ग	षष्ठश्लोको नास्ति ।
"	६	क	दीपिकां कौशिकोऽयम् । दासश्रीमद्भेद्याचार्यपुत्रो रङ्गाख्य- स्ताहृष्टवदोऽधः करोति ॥
"	"	ख ग	दीपिकां श्लोकरूपाम् । दाव.....बोधः करोति ॥
"	७	क	सर्वेषां प्रायेणार्थोऽभिधीयते । श्लोकेषु तेषु व्याख्योक्तात्पर्यार्थांशसंयुतः ॥ & स्वशब्दैरुच्यतेऽत्तर्यास्तात्पर्यार्थांशसंयुतः ॥
"	"	क ख	केषाञ्चित् प्रायेणार्थोऽभिधीयते । क्वचित् क्वचिच्छ केषाञ्चित् तात्पर्यार्थोऽत्र लिख्यते ॥
"	८	ग	स्वशब्दैरुच्यतेऽर्थश्च पदस्वारस्यमेव च ॥
"	९	ख ग	नवमश्लोको नास्ति ।
६	१	"	दशमश्लोको नास्ति ।
"	२	क	बहुदोषगोपनाः ।
"	३	क ग	कीराओः त्राप्तपुत्रं नीरुतेऽवेष्टकं तमुष्टेयां न त्रीरुवाट्केणा करुणाम्. रामानुजदयापात्रं ज्ञानवैराग्यभूषणम् । श्रीमद्भेद्याचार्यं वन्दे वेदान्तदेशिकम् ॥
			कीराओन्त्रु त्राप्तपुत्रं नीरुतेऽवेष्टकं तमुष्टेयां न पार्वतीर्णं रक्ष देशान्तरा प्रभुमात्रिकां-लृकीराओन्त्रु त्राणेन यमेयात्रो त्रारणीयिल वाम्ब्वारंकु वाणेन रप्तं प्रोपामलावुम् वाम्ब्वारं श्रीमते हयग्रीवाय नमः ॥

<u>पुटम्</u>	<u>संख्या</u>	<u>अङ्कः</u>	<u>पाठान्तराणि</u>
6	4	क ख ग	कासाराद्या मुनीन्द्रास्त्रय इह मुनिवाहश्च भक्ताङ्गिष्ठेरेणुश्वीताम्भ- स्ताम्भपर्णीतट-
"	5	"	शेखर इति मणिध्वै भक्तिसारः प्रदेशो सम्भूतज्योतिरात्मा सकलजगति चाम्नायसम्यकप्रदीप्त्यै ॥
"	6	"	मङ्गेत्युदितपुरजनाधीश्वरसं-
"	7	क	-त्यैतैः प्रीतैसुगीताः & त्यैतैः प्रीत्या सुगीताः
"	"	ख	त्यैतैः प्रीतैः प्रगीताः
"	8	"	-मिह जनितास्सा-
"	9	क	अन्वयो लिख्यते । कासाराद्याः त्रयः मुनीन्द्राः शीताम्भस्ताम्भ- पर्णीतटभव—
"	"	ग	अर्थ(क्रमेण) पदानामन्वयो लिख्यते । कासाराद्याः
"	10	क	नः मुनिवाहश्च भक्ताङ्गिष्ठेरेणुः मणिध्वै इति प्रदेशे सम्भूतः ज्योतिरात्मा भक्तिसारः सकलजगति आम्नाय- सम्यकप्रदीप्त्यै
"	"	ग	शेखरः मुनिवाहश्च.....सकलजगति चाम्नायसम्यकप्रदीप्त्यै
"	11	क	मङ्गेत्युदितपुरजनाधीश्वरश्चेत्यैतैः प्रीत्या सुगीताः श्रीधरेण मात्यवत् ।
"	"	ग	मङ्गेत्युदितपुरजनाधीश्वरश्च प्रीतैरित्यैतैः प्रगीताः मात्यवत्
"	12	क ख ग	सार्थमस्यस्य
"	13	क	अकलङ्क यथावत् विश्वो हीत्यन्वयः ॥ २ ॥
"	"	ग	अकलङ्क यथावत् विश्वो हि ॥ २ ॥
7	1	क ख ग	आनन्दाश्रयणाभ्युपेयपुरुषार्थेषु च्युति-
"	2	ग	चोत्सादने
"	3	ख ग	—दितार्थकरणे कृष्णे
			[अस्मिन् श्लोके चतुर्थे “कृष्णेऽवतीर्णं स्थिते तं त्यक्त्वा” इति वाक्यश्ववेण मधुरकविसूरि: कृष्णे जीवति (लीलाविभूतावेव अवतीर्थ वर्तमाने स्वस्थानगमनात् पूर्वं) तं विहाय पराङ्मुकश्वुनिं प्रपेद इति गम्यते । सम्प्रदायाचार्थवराणां श्रीसूक्तिपरामर्जने तु तथाविधार्थस्वीकरणं विरुद्धमिति प्रतिमाति । श्रीकृष्णस्य भूलोक- परिल्यागानन्तरमेव मधुरकविः श्रीशठारिसुनिं प्रपेद इति वक्त- व्यम्, यतः पराङ्मुकश्ववतारः श्रीकृष्णस्य भूलोकपरित्या- गादनन्तरम् (स्वस्थानश्रीवैकुण्ठगमनादनन्तरं) एव सञ्जातः । अयं चार्थः “कृष्ण देश्वंवाप्य मुङ्क्तीलौरामेऽ” इति

पुटम् संख्या अङ्कः

पाठान्तरणि

श्रीपराह्लकुशमुनिः खिद्यति स्म इति वार्तया द्वुप्रसिद्धः । सा च
वार्ता “ईषत् पूर्वं अहं यद्यभिष्यम् तदा इह शूलोक एव
सकलमनुजनयनविषयतां प्राप्य सर्वानुगृह्य विराजमानं सुभोगं
श्रीकृष्णं बाह्येनापि चक्षुषा साक्षात् सम्भव्य प्रपद्य सम्यानुभूते
संसेव्य उदजीविष्यम् । हन्त ! हन्त !! पश्चादजनि मयेति “
अतीव निर्वेदमगमत् श्रीमान् कारिस्त्वः शठकोपः” इति
चैतिहासिद्वा वर्तते ।

तथा च, “अूल्पार्कंडेक यवत्तरीकंक्षुमायनं निर्कं”
इत्यस्य, “बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तत्र चार्जुन” इति
रीत्या “कुण्ठीदेयान्तरी घुलकम् पष्टत्त्वाणि, कंमम्
कंममांक्तीर्मः कार्ण्तु” इत्यादि श्रीसूक्तिसामरस्याय च
आत्मोज्जीवनार्थं बहुधा कृष्णवतीर्णेऽपि, शास्त्रेऽपि “मामेकं
शरणं ब्रज” इति भगवदाश्रयणस्यैव मोक्षोपायत्वप्रतिपादनेऽपि
भगवद्गत्ताश्रयणं सुकरं सूज्जीवकं चेति सिद्धान्तार्थस्य अनु-
ष्टानप्रदर्शनपूर्वं प्रतिपादनाय भगवन्तं परियज्य शठवैरिस्त्रिमेव
स्वीचकार सर्वस्वतयेति वर्णनमेव सुधु भवेदिति भाति ।

7	4	ख ग	दोषासृष्टकविप्रकाशित-
„	5	ग	-त्रयेऽप्येवमन्वयो द्रष्टव्यः । कवीतिपदस्य पूर्वं मधुरेति शेषः ।
„	6	क	सुकरः । कविनेति शेषः । श्लोकद्वयस्य एकान्वयः ॥ 4 ॥
8	1	ख	शेषं
„	2	क ग	-जननात्
„	3	ख	समुद्रभूतं
„	4	„	पुर इह
„	5	„	वदान्यं
„	6	„	यतिपतिम् ॥
„	7	„	गुरुं पूर्णं
„	8	„	गुरुमपि
„	9	„	-पर्ति
„	10	„	-नयनं तस्य ददतम् ।
„	11	„	मुनिं नाथं
„	12	„	सुभोग्यामियेतान् त्रियमपि भजे श्रीशचरणौ ॥
„	13	क	भगवतोऽङ्ग्रीत्य त्वय भजे & तत उपासे हरिपते ॥
„	„	ग	किल भजे श्रीशचरणौ & भगवदङ्ग्रीत्य त्वय भजे ॥

<u>पुटम्</u>	<u>संख्या</u>	<u>अङ्कः</u>	<u>पाठान्तराणि</u>
8	• 14	क	शरणमुपगम्य तदाचार्यश्रेणिं क्रमत उपनम्य अथ कृपया भूते पुरवरे समुद्भूतः उदारः यतिपतिः, पूर्णः गुरुः, श्रीयामुनगुरुपि, श्रीरघुपतिः तस्य
„	”	ग	स्वाचार्यं भूते पुरवरे समुद्भूतं उदारं [शरणमुपगम्य] स्वाचार्यं [शरणमुपगम्य] भूते पुरवरे समुद्भूत उदारः प्रपञ्चाख्यं मार्गं तस्य वितरन्
„	15	„	श्रीरघुपि
„	16	क	ततो हरिपदे उपासे इत्यन्वयः ६
„	„	ग	श्रीशच्चरणो भज इत्यन्वयः
„	17	क ग	“ लोकाहार्किल्पकीर्तेः ” इति पदं नास्ति ।
9	1	ख ग	वशत न त्वा ? इहाप्यन्य-
„	2	„	-बुद्ध्या ।
„	3	क	कुमतीजित्वा
„	4	ग	दयां कुर्वतः
„	5	ख	भूत्वैव
„	6	क	संसारेऽनादिकाले द्रुततरगमनं संविधाय इह
„	7	ग	-वशत आत्मज्ञानादिभाजः वयं नत्वा
„	8	„	पश्चाच देहे
„	9	क ग	कुमतीन् जित्वा
„	10	ग	दयां कृत्वा च
„	11	„	-मुनेः दासा भूत्वा
„	12	क	पश्चाच
„	13	क ग	पठेमेत्यन्वयः ९
„	14	„	सत्प्रेमवद्वासयोः
„	15	क	निगमं निगद्य
„	„	ग	द्रमिडागमस्य
„	16	क	गानश्च भाषाश्रुतेः ।
„	„	ख	गानश्च संयच्छतः ।
„	„	ग	गानं वदान्यस्य च ।
„	17	क	दातुश्चास्य
„	„	ख	औदार्येण

<u>पुस्तक</u>	<u>संख्या</u>	<u>अङ्कः</u>	<u>पाठान्तरणि</u>
9	17	ग	दत्वोदीर्य
,	18	क ख ग	-साध्य-
,	19	ग	द्रमिडागमस्य
,	20	,	उदीर्य दत्वा वदान्यस्य
,	21	,	-साध्य-
,	22	क ग	भुवि नः
,	23	,	प्रणम्य, प्रतिदिनमिति शेषः १०
10	1	ख	स्वरक्षया इति
,	2	ख ग	तदपि च
,	3	ग	नः तत् एवं
,	4	क ग	इह भोक्तुं एकं भाग्यं नः प्राप्तं हीत्यन्वयः २१
,	5	क	नोऽप्युक्तियोर्थं लिति वयमस्याब्जाङ्ग्रदास्यं विधातुम् । & नोऽपीति वार्तानुगुणमिह सरोजाङ्ग्रदास्यं विधातुम् ।
,	,	ख ग	नोऽपीति वादानुगुणमिह सरोजाङ्ग्रदास्यं विधातुम् ।
,	6	क	गर्भोदितोप्रांहस्सरिति ? न यथा सन्निपत्य
,	,	ख	गर्भोदितांहसि [तोप्रांहसि]
,	,	,	गर्भोदिते चांहसि
,	7	क	-स्तथार्थान् फणितुमलमिमान् सूक्ष्म-
,	,	ख	-स्तथार्थान् फणितुमलमनीषांश्च [यो सूक्ष्म-]
,	,	ग	-स्तथार्थान् फणितुमलमथो सूक्ष्म-
,	8	क	श्रीशब्दः नोऽपि
,	9	,	वार्तानुगुणमिह सरोजाङ्ग्रदास्यं विधातु
,	,	ग	वादानुगणमिह सरोजाङ्ग्रदास्यं विधातुं
,	10	क	गर्भोदितोप्रांहसि
,	,	ग	गर्भोदितांहसि
,	11	,	तथा अर्थान् पञ्चार्थज्ञः सूक्ष्मसम्बन्धयुक्तं यथा तथा
,	12	क	इमान् अर्थान्
11	1	ख	पुनरपि
,	2	ख ग	कात्मन्येन कथमपि
,	2 (a)	ग	चिन्तयन्तः दर्शनस्थापकाः
,	3	ख	स्थित्याद्यान्

<u>पुटम्</u>	<u>संख्या</u>	<u>अङ्कः</u>	<u>पाठान्तराणि</u>
11	3	ग	स्थित्याद्याः
"	4	ख	जगत् इह दधचेश्वरः
"	5	"	स्वाशेषं किञ्चिदस्तीत्यवचनमशिलं शोषमित्युक्तियोग्यम् ।
"	6	क	वितीत्यम् ।
"	7	ख	स्वामी चेति
"	8	"	एव ॥
"	9	क	“स्थित्यादीन . . . . . दधत्” इति नास्ति ।
"	"	ग	जगतः स्थित्याद्याः कल्पयित्वा दधत्
"	10	क	ईश्वरश्च किञ्चिच्च अस्य न शोषमिति अगदितं यथा तथा अशिलं स्वस्य शोषमितीत्य उक्तः अत एव असमः स्वामीति स्थितस्य तुलसीमौलिकस्यैव देहाः उपाधिं च मुक्त्वा दासावयमिति
"	"	ग	ईश्वरश्च स्वाशेषं किञ्चिदस्तीत्यवचनं यथा तथा अशिलं शोषमित्युक्तियोग्यम् यथा तथा स्वामीति असम इति च
"	11	ग	-मौलिकस्य देहा उपाधिं मुक्त्वा दासाश्च वयं इति
"	12	"	एव
12	1	ख	एकश्रीशः पुमर्थः परम इह पदे
"	2	क ग	परम इह पदे
"	3	ख	-मतसुपायश्च
"	4	"	पञ्चार्थज्ञा अविद्यानिवतदुरितमहशृङ्खलेत्यस्मदार्या, निश्चोष- आनितनाशं विदमुपदिदिशुर्हृद्यशङ्कोदयं नः ॥
"	5	क	इह एकः श्रीशः परमः पुमर्थः तस्य पदे
"	"	ग	तस्य पदे संश्रित्य (‘स...श्रीशः’ इति नास्ति ।)
"	6	क ग	जीवः
"	7	"	अमतियुतदुरितात्मा निष्कम्पा शृङ्खला
"	8	"	आर्या हृदि
"	9	"	नः अब्रुवन्
"	10	ख ग	प्रदात्री ।
"	11	ख	अस्म्यपरनियमनानर्ह इत्यशता च व्युच्छिन्ना
"	12	ग	-प्रदार्याः कर्मान्वित
"	13	"	-प्रदात्री,

<u>पुटम्</u>	<u>संख्या</u>	<u>अङ्कः</u>	<u>पाठान्तराणि</u>
12	14	ग	-आनिः अहं
"	15	"	करण्या नः
13	1	क ख ग	भयदमिह यथा
"	2	ख ग	शर्वश्चेन्द्रो
"	3	ख	वचनं वादिनो वदेयुः ।
"	4	"	दुर्वारात्तकगर्बादिथ निगमशिरोदेशिकाऽश्रीयुवत्या, युक्तं पद्म- स्थयादिं प्रथितमिह तथा निर्णयं स्तं (?) पुराणम् ॥
"	5	ग	प्रजेशः शर्व इन्द्रश्च
"	6	क ग	भयद
"	7	क ख ग	-नादिपुंसः
"	8	क	हि सुवददाचार्यसम्यक्कृपातो
		ख	-मतिजनकाचार्यसम्यक्कृपातो
		"	-समभिवददेशिकानां कृपातो
"	8	ख ग	च सुवददाचार्यसम्यक्कृपातो
"	9	ख	जित्वा दुष्टेन्द्रियाणि प्रबलतरफलं मोक्षमिन्छेद्विवेकी ॥
"	10	ग	संसारवाधिञ्च एतत् साधु एतत् न साधु इति सुवददाचार्य- सम्यक्कृपातः एकः धीमान् इन्द्रियाणि जित्वा प्रबलफलं मोक्ष- मिह अपेक्षत इत्यन्वयः ॥ ७ ॥
14	1	क ख ग	मोक्षं संप्रार्थनीयं
"	2	ख	-महादपि
"	3	"	स्वाहै चैकत्र कु (१)
		ग	भवसरण्मूलकर्मपनोदे
"	4	"	“स्वसदृशि.....इत्यन्वयः” इति नास्ति ।
"	5	ख ग	दृढोपायस्थित्या उचितमपि कर्मर्जु सुधिया, समीचीनं ज्ञानं विविति विचितमन्तर्दृगुचिताम् । सुभर्त्तु शीघ्रैतत्रितयविरहिणामीशकृपया, विदुर्विप्रा न्यासन्त्वभिलषितकाले च फलदम् ॥ ९ ॥
"	"		(ख व्या.) क्रज्जु सुधिया समीचीनमिति विचित ज्ञानमित्य- न्वयः । उत्तरत्र ईशकृपया अभिलषितकाले फलदं न्यासन्त्वे- त्यन्वयः ॥ ९ ॥
"	"		(ग-व्या.) दृढोपायस्थित्या: उचितं कर्मपि क्रज्जु सुधिया समीचीनमिति विचितं ज्ञानज्ञच अन्तर्दृगुचितां सुभक्तिञ्च शीघ्रैतत्रयविरहिणां ईशकृपया अभिलषितकाले फलदं न्यासन्त्वच

<u>पुटम्</u>	<u>संख्या</u>	<u>अक्षः</u>	<u>पाठान्तराणि</u>
.	.	.	विप्रा विदुः इत्यन्वयः । शीघ्राश्च एतत्त्वयविरहिणश्चेति द्वन्द्वः ॥ ९ ॥
14	6	क	संविदन्तो हि विप्राः ॥
"	7	"	संविदन्तो हि विप्रा इत्यन्वयः ॥
15	1	ख	अन्योपार्थार्थदैविरहिण उसमन्तवप्रकम्प्यानुकम्प्याम् (!) ।
"	2	"	नर इति बहुवचनम् । विप्राद्याः आदिं यथा आप्नुयुः तथा गुरवः तत्पकारं बुध्वा नः अबोधयन्नित्यन्वयः ॥ १० ॥
"	3	ग	अन्त्याश्र
"	4	"	नरः
"	5	"	अकिञ्चनाश्च
"	6	"	उपगतास्सन्तः
"	7	"	धृत्वा इह
"	8	"	तत्पकारं बुध्वा नः
"	9	क ख ग	-विधि
"	10	ख	नस्तयोरुन्ने आर्याः ।
"	11	क ख ग	शेषित्वादीन्
"	12	ख	वयमस्मत्सदश-
"	"	ग	वयं शेषित्वादीन्
"	13	ख	प्रति नः भवत्तेषु
"	14	"	तथा सत्सद्यायोत्तमवरणविधि न आर्याः प्राहुरित्यन्वयः ॥ ११ ॥
"	15	ग	नः दुःखावस्थायां
"	16	"	विधि
16	1	ख	मारभैवोपगच्छेन इति
"	"	क ख ग	न स्यादुद्दियमारो न इति
"	1(a)	ग	न इत्यध्याहर्तव्यम् । नः श्रुतिषु
"	2	ख	स्थेयाः गुरवः तु
"	"	ग	स्थेया गुरवः
"	3	क ख	दिना एत-
"	"	ग	दिना तु एत-
"	4	ख	इति च भारः अपगच्छेदेवेति च प्राक् नः
"	"	ग	इति शिक्षयित्वेति शेषः । प्राक्

<u>पुटम्</u>	<u>संख्या</u>	<u>अङ्कः</u>	<u>पाठान्तरणि</u>
16	५	क	पदाधः भारः न स्यादिति
,,	,,	ख	पदाधः नः रक्ष्यवस्तु न्यक्षिपन इत्यन्वयः ॥ १२ ॥
,,	,,	ग	पदाधो भारो न स्यादित्युहिक्षय च
,,	६	,,	इत्यन्वयः ॥ १२ ॥
,,	७	ख	व्यामुखेनैव पूर्वं बहुयतनवता स्वीकृता रक्ष्यवस्तु । अस्मन्मुख्याः प्रपन्नाः कृतयजनशता रक्षकाराथदेव- श्रीसूरीशास्पदश्रीपरमपदमनोभावसारादिविज्ञाः ॥
,,	८	क ग	अस्मन्मुख्यः
,,	९	ग	रक्षकाराथ्यदेवश्रीसूरीशास्पदश्रीपरमपदनिविष्टाशयास्सारविज्ञाः ॥
,,	१०	क	रागिणश्चैव हंसाः ॥
,,	११	ख	व्यामुखेनैव पूर्वं बहुयतनवता रक्ष्यवस्तु रक्ष्यवस्तु रक्ष्यवस्तुवेनेत्यर्थः । स्वीकृता अस्मन्मुख्याः प्रपन्नाः रक्षकाराथ्यदेवश्रीसूरीशास्पद- श्रीपरमपदमनोभावसारादिविज्ञाः कृतयजनशता इत्यन्वयः ॥ १३ ॥
,,	१२	क	“गृहीताः” इति नास्ति ।
,,	,,	ग	भरत्वेन स्वीकृताः अस्मन्मुख्याः प्रपन्नाः रक्षकाराथ्यपूज्यदेव- श्रीसूरीशास्पदश्रीपरमपदनिविष्टाशयाः हंसाः कृतयजनशतश्चैव इत्यन्वयः ॥ १३ ॥
,,	१३	क	अस्मन्मुख्यः
,,	१४	,,	हंसाः
17	१	ख	गता [सुख्यितिं दर्शितेषु, स्वाहैं कर्मचरन्तस्त्वनुचितमखिलं कर्म सन्त्यज्य नित्यम्].
,,	२	क ख ग	दर्शितेष्वेषु त्रिषु
,,	३	ख	[सुख्यितिं]
,,	४	,,	अनुचितमखिलं कर्म सन्त्यज्य नित्यं स्वाहैं कर्मचरन्तः]
,,	५	ग	निष्ठाः स्वेषु सन्तीति तदष्टमतिकरैलिङ्गैनिश्चिन्कन्तः
,,	६	ख	स्वयो हि ॥ १४ ॥
,,	७	,,	-श्रीमदात्मात्ममारा
,,	८	क	-श्राभिनन्दाप्नुवन्ति ॥
,,	९	ग	स्वीकृतस्वात्मभाराः अत एव त्रिष्यो त्रहेष्यो मुक्ताः द्रमिड- निगममील्याशयज्ञाः श्रेष्ठाः प्रपन्नाः प्रीतिः सम्मार्य अनिशं सरिप्ररचिते सर्वदास्यं अस्मिन् भूलोके स्वयं पुर्मर्यमभिनन्द्य अतिमुदिताः सन्तः आण्डुषन्तीत्यन्वयः ॥ १५ ॥

<u>पुटम्</u>	<u>संख्या</u>	<u>अङ्कः</u>	<u>पाठान्तराणि</u>
17	10	क	प्रीतिः अनिश
„	11	„	अभिनन्द्य
„	12	ख	मुदितश्चाप्नुवन्तीत्यन्वयः ॥ १५ ॥
18	1	ख	आचार्यात्प्राप्तवीश्च प्रथममितरवाद्याहिताज्ञानशान्तिः नैष्कृष्टया त्मान्यशेषत्वरहितमगवच्छेषतादित्यमावः । अस्माकं श्रीरहस्यत्रयमपि करुणा दीयमानाद्वितीया (शेषत्वं तस्य दासेष्वपगतकल्पेष्वासवन्तोऽर्थयन्तु ॥)
„	2	क ग	संसृतौ
„	8	क	संसृतौ
„	„	ग	संसृतौ नः
„	—	*	वेदाब्जं वेदचन्द्रम् “अब्जो जैवातृकस्सोमः” इत्यमरः ।
19	1	ग	-वासिश्रियइनविलसद्वासवैकुण्ठ-
„	2	„	-कममेवान्वयः ॥ १९ ॥
20	1	क ग	शुभदे
„	—	*	क्षणिकरुचिसदृग्देहमुक्तिप्रयाणेः क्षणिका रुचिः प्रकाशो यस्यास्ता क्षणिकरुचिः विद्वात् , तत्सदृग् तत्सहशः देहः तस्य मुक्तिः मोक्षं वर्जनं , तत्काले यत् प्रयाणं ब्रह्मलोकप्राप्तये गमनं तस्मिन् समये:
„	2	क	यथाक्रममन्वयः ॥
„	„	ग	यथाक्रममेवान्वयः ॥ २० ॥
„	3	क	-मध्यागतप्राणाकेन्दु-
„	„	ग	-मध्यापतद्वायकेन्दु-
„	4	क	प्रपञ्चः गतेस्समये
„	„	ग	गतेस्समये.....तीत्यन्वयः ॥ प्रपञ्च इति शेषः ॥ २१ ॥
„	5	„	-मेत्याखिलजनसुमित-
21	1	„	यथाक्रममन्वयः ॥ २२ ॥
„	2	क ग	-रनन्य-
„	3	„	मक्तिप्रपदनसरणी
22	1	ग	वाक्यं कृतदृढकल्पस्य
„	2	क	-गदितनयस्या-
„	„	ग	शिखरनयोक्ताख्यमङ्गं

<u>पुटम्</u>	<u>संख्या</u>	<u>अङ्कः</u>	<u>पाठान्तरणि</u>
22	3	क ग	अत्याहत्य-
"	4	क	गदितनयस्य
"	"	ग	-शिखरनयोक्ताध्वभङ्ग-
"	5	क ग	न चाङ्गी-
"	6	"	नैव शब्दं अतः अगतिं यथा तथा पादान्त्रितानां
23	1	ग	मनुमस्तिलजगत्प्राप्यमेवाभ्यसेम ॥ २७ ॥
"	2	क ग	सुशरणमुपगम्याद्बं-
"	3	"	सुशरणमुपगम्य नः
"	4	"	नायं प्राप्य मोद-
24	1	"	श्रीपतेरावरणहृद-
"	2	ग	सावधानं रचयितुं
"	3	क ग	श्रीपतेः आवरणहृद-
"	4	ग	अज्ञानशून्या वयमभूमेति शोष इत्यन्वयः ॥
"	5	"	-चित्तात्
"	6	क ग	-मतियुतभगवत्केवलाराघसम्पूर्ण-
"	7	ग	यथाक्रममन्वयः ॥ ३० ॥
"	8	"	-गतस्येषदेतद्वि (व्या.)
25	1	"	निघतां चित्रचेष्टोऽपि एकां
"	2	"	सर्वमीषद्वि
"	3	क	-त्रयान्यशेषत्वोज्ज्ञात्स्वभावो
"	4	ग	-त्रयेऽन्यशेषत्वोज्ज्ञात्स्वभावो
"	5	क ग	रसिकगुणविदां
"	6	ग	यथाक्रममन्वयः ॥ ३२ ॥
"	7	क ग	शान्त्यादियुक्तकोघाद्युन्मुक्तशिष्ये स्वयमतिकुरुक्तीशतहासद-
"	8	क	त्तात् ।
"	9	"	हेयवर्जी
"	10	ग	-साधर्म्यदा हि ।
"	11	क	-हृदयमवेत्योदिता युग्मयुक्तत्रिश-
"	12	ग	हेयवर्जी यथा तथा शान्त्यन्वितानां शिष्याणां
"	13	क	अवेत्योदिताः युग्मयुक्तत्रिशत्संख्या उच्चारणे सति श्रोत्रेषु
"	14	ग	अमृतमिव लसन्त्यश्च अन्तगाथाः त्रिलक्ष्मद्रमिडयुतवचश्चीकार
			इत्यन्वयः ॥ ३२ ॥

<u>पुटम्</u>	<u>संख्या</u>	<u>अङ्कः</u>	<u>पाठान्तराणि</u>
25	11	क	-कुतुक-
"	12	"	तद्वासदत्तात् & तद्वासवल्लभात्
26	1	ग्र	-प्रकृतिः श्रीवत्सः महान् गदा ज्ञानज्ञाने असिकोशी अहङ्कार- युग्मं धनुः कम्बु च चित्तं चक्रं इन्द्रियदशकं शराः उमी भूतवर्गी माला चेति तार्क्ष्यज्ञगमार्थः ।
27	1	क ग	अन्नैरलभ्य-
"	2	क	यथाक्रमं
"	"	ग	यथाक्रममन्वयः ॥
"	3	क ग	वास्तव्यैः परमे पदे च भुवि चामर्त्यैस्समीडयो शिरिः
"	4	क	यथाक्रमं
"	"	ग	यथाक्रममन्वयः ॥
"	5	*	" अमेत्ततेता गोप्तीर्हरनु "
			" अमेत्ततेता गोप्तीर्हरनु "
			एन्ऱु श्रीरामाटु वित्तमायं उत्तर काळं कीरतु.
28	1	क	सर्वोक्तुष्टाजिदेशो हशुचितनिरुपमेष्वाससन्धीयमान-
"	"	ग	सर्वोक्तुष्टाजिदेशो हशुचितनिरुपमप्रोज्ज्वलच्छापरोप्यत्सद्वाणेतात्त्वि- रक्षःकदशकनिकराधःपातनोच्छक्तिभाजः ? ।
"	2	,,	-रघनाश्याश्रितस्यारिभूषा ॥ ६ ॥
			तत् इति शेषः । यथाक्रममन्वयः ॥ ६ ॥
"	3	क	अष्टावित्यनुषङ्गः ।
"	"	ग	अत्राष्टावित्यनुषङ्गः ।
"	4	,,	-भाजां अष्टौ अहिंसादिकानि तानि शुभानि अष्टौ ऊहादय इमाः सिद्धयश्च अष्टविधा भक्तजनवात्स्यादिका मक्तिश्च अष्टौ यमादिकानि योगाङ्गानि च अष्टौ अणुत्वादयः विभवाश्च अष्टौ ते ।
29	1	क	शान्तिरसोऽपि
"	2	क ग	दुर्लभमित्यन्वयः ॥ ८ ॥
"	3	ग	-सकलप्रजावननिमित्तमेकेच्छ्या -सकलात्मरक्षणविधान एकेच्छ्या -सकलात्मरक्षणनिमित्तमेकेच्छ्या -सकलात्मजीवनकृते तदेकेच्छ्या

<u>पुस्तक</u>	<u>संख्या</u>	<u>अङ्कः</u>	<u>पाठान्तरणि</u>
29	4	ग	स्वेन तु तदेकेच्छया प्रसृष्टसकलात्मजीवनकृते निमित्तं सुचिरभास्वरद्वारकापुरस्यजन(ऋ)[वृ]द्धये वसुदेवत उदेत्य क्षितिपंपार्थसारथ्यकृत् तुषारतुल्सीभुमोहसदुराः जीवनकृते स्वयं व्याहृतं अद्वयमुपायं स्वयं नः आत्मरं स्वं सदा उद्वीक्ष्य मुदधिकाद्विसंवहनपूर्वदास्याग्गलां विवेकनयनापिधानभवकेलिं अत्यक्षिपत् इत्यन्वयः ॥ १० ॥
"	5	क	स्वेन तु एकेच्छया प्रसृष्ट—
"	6	„	अद्वयमुपायं
"	7	„	-सर्वदास्याग्गलां
"	8	„	इत्यन्वयः ॥ १० ॥
30	1	क	अन्वयस्त्वकरः ॥ १२ ॥
"	"	ग	स्वष्टुः अस्त्रवत् । यथाक्रममन्वयः ॥ १२ ॥
"	2	क	श्रमयुतापराङ्गानि
"	"	ग	व्यसनयुक्तपराङ्गानि वा
"	3	„	गुणिनं
"	4	„	स नो नरकमर्दनस्त्वावृणोत् ॥
"	5	क	केशवः ॥
31	1	ग	अहमेव साधनं प्रकृष्टं फलमपि भवेयम् । तथैव तत्साधकश्च मदधीनस्तन् मां आश्रयति । तथैव शरणागतिश्च वः साधनं श्रमयुतापराङ्गानि
"	2	क	व्यसनयुक्तपराङ्गानि वा शरणागतौ न चैव समस्त-
"	3	„	त्वे तु अहं
"	4	„	गुणिनं
"	5	„	स्वयं तु वदन् नरकमर्दनः सः नः आवृणोत् इत्यन्वयः ॥ १४ ॥
"	6	क	केशवः
"	7	„	आवृणोत् इत्यन्वयः ॥ १४ ॥
"	8	क ग	पतिरिह ।
"	9	ग	“स्वसङ्कल्पे.....गतानां” इति नास्ति
"	10	क	इमां मे
"	"	ग	इह भवे मे
"	11	„	प्रसमिह
"	12	„	सम्यग्ज्ञानात्
"	13	क ग	वितनुत इत्यन्वयः ॥

<u>पुटम्</u>	<u>संख्या</u>	<u>अङ्कः</u>	<u>पाठान्तराणि</u>
३२	१	ग	सरोमुन्यादीन्
"	२	*	अत्र “स्थल” इति पदं छन्दोऽनुवर्त्ति स्वात् ।
"	३	ग	द्वापरयुगे कचन समये चेतनधने कृपाकर्ता चित्राचरितविभुना मितभुवि
"	४	"	त्रीन् समेत्य
"	५	"	ध्यानकाले
"	६	"	सरणि अधिकं
"	७	क ग	हि इत्यन्वयः ॥ १८ ॥
३३	१	ग	-दुल्लब्लकमध्य-
"	२	"	सुमार्गविमदृवृष-
"	३	क ग	सद्रसनसूक्ष्मदोचरौ
"	४	ग	योग्यौ स्थितौ पातीङ्गालकुमार-
"	५	क	श्लोकानां यथाक्रममेकान्वयः ॥ २२ ॥
"	,,	ग	चतुर्णा श्लोकानां यथाक्रमं सुलभोऽन्वयः ॥ २२ ॥
३४	१	ग	त्रितीन्तु त्रोर्वार
"	२	"	दोषोक्ता अन्यसम्यगुण अनभिमतिसद्गुरोः
"	३	"	-वाचा ॥ २३ ॥
"	४	"	सदसद्विद्युथ सङ्ग्रहेण त्वसदर्थेषु गतस्पृहः क्षमायाः । अवधौ शुचिभिर्भृशं ह्यनाशे सुप्ये सम्प्रविशेत् प्रदर्शिते नः ॥ २४ ॥
"	७	क	अचलदृष्टमतिः “त्रितीन्तु त्रोर्वार” इति पाठे क्षुद्रेऽयं विराग , “त्रितीन्तु त्रोर्वार” इति पाठे निरति-शयेऽयं आशामुपगातः, “त्रितीन्तु त्रोर्वार” इति पाठे सद्वा असद्वेति विविच्य सदुपगन्ता ।
"	५	ग	अर्थ सत्यं
"	६	"	अन्यसम्यगुणे दोषोक्तौ अनभिमतिः सद्गुरोः भ्रान्तिशून्यं ज्ञानं प्राप्तः अस्मदज्ञीकरणकृदपि संसारवृद्धलकुराणां केषात्तिन् धीमितानां दुष्टसङ्केतवाचा अचलदृष्टमतिः सत् असच्च विवृथ्य सङ्ग्रहेण असदर्थेषु गतस्पृहः पुमान् क्षमाया अवधौ भृशं शुचिभिः प्रदर्शिते अनाशे नः सुप्ये सम्प्रविशेत् इत्यन्वयः ॥ २४ ॥
"	८	क	विशेत् इत्यन्वयः ॥ २४ ॥
३५	१	क ग	मोचयञ्च्छ्रीपतेस्तु ।
"	२	ग	स्यादित्येतत्स्वर्गप्रवचनजनितात् ?

<u>पुटम्</u>	<u>संख्या</u>	<u>अङ्कः</u>	<u>पाठान्तरणि</u>
35	3	क	ह्यति-
„	4	क	अमोचयंश्च । श्रीपतेस्तु
„	5	„	मुख्ये नेति
„	„	ग	श्रियः पतेस्तु कारण्यं मुख्यं मुक्त्युपायः । न परमिति विदुः ।
„	6	क ग	ते नः
„	7	„	क्षमेरन् ।
„	8	„	इत्यन्वयः ।
„	9	ग	वा
„	10	„	मां सुकृतपरिणतेराचार्यैरिदं
„	11	क	नोऽधसङ्घं कृत्स्नं
„	„	ग	ददतः अधसङ्घं कृत्स्नं
36	1	क	दिविषदधिपतीनां च साध्याः प्रयत्नात्
„	„	ग	स्वर्गस्थानाच्च साध्याः प्रयत्नत इदङ्ग्रन्थसम्प्रोक्तनिष्ठाः प्राप्तानां
„	2	क	दिविषदधिपतीनां च प्रयत्नात् साध्याः
„	„	ग	स्वर्गस्थानाच्च प्रयत्नतस्साध्या इदङ्ग्रन्थसम्प्रोक्तनिष्ठाः स्वयं
„	3	„	तत्कर्तरि च
„	4	„	कल्पसे च
„	5	„	इत्यन्वयः इदङ्ग्रन्थं इति समर्तं पदम् ॥ २७ ॥
„	6	„	“ एनं जिनामुग्निं ” ; “ एमं जिमुग्निं ” एनं ग्रामं पाटम्.
„	7	क	हे सुकृतयिः । इति सम्बोधनम् । दीप्तेति धीविशेषणम् । उप- देशोन लेखिन्या हृदि पत्रे इत्युभयं व्यस्तरूपकम् । शेषोऽन्वय- सुकरः ॥
„	„	ग	अन्वयसुकरः ॥ २९ ॥
37	1	क ग	निरीक्ष्यतां कारणिकैर्विमत्सरैः ॥
„	2	„	“ अधिकार.....” इत्यन्त्यश्लोको न हश्यते ।

॥ श्रीः ॥

॥०.त्रिलोचनशिवाचार्यकृता सिद्धान्तसारावलिः ॥

॥ अनन्तशम्भुकृतव्याख्यासहिता ॥

—○—○—○—○—○—

Edited by

Sri R. K. Parthasarathi, M. A., L. T.,

and

Sri T. H. Viswanathan, Siromani.

(Continued from Page 64 of Volume XVIII No. 2)

बिन्दुशक्तिरिति प्रोक्ता नादशक्तिकला द्विजाः ।

आभिः कलाभिस्संकल्पसदेहयुदेशिकोत्तमः ॥

व्यापिनी व्योमरूपा च व्यनन्ता व्यपरा तथा ।

अनाथानाश्रिता चाभिः बहिःकरणसंयुतः ॥

अन्तःकरणसंयुक्तस्समनाकल्पतत्त्वयुक् ।

आत्मा तत्त्वोन्मनश्शैवे समापूरितदेहयुक् ॥ इति ॥ १०९ ॥

पूर्णाहुतिविधानार्थं सुन्चि षड्वन्यासपूर्वकं शक्तिशिवावाहनमाह—आज्याद्यामिति ।

आज्याद्यां निहितसुवां सुचमधशशङ्खाख्ययादाय सः

प्रोत्थायोददत्पूर्वकायसमपात् सुङ्गमूलनाभिः सरेत् ।

पञ्चाधारसमस्थिताध्वनिचर्यं सुकुम्भदण्डाग्रव-

ग्रीवांशेषु च शक्तिमाज्यसरणौ वक्त्रे शिवं सुष्ठ्रायम् ॥ ११० ॥

आज्याद्यां घृतसमृद्धामाज्यपूरितामित्यर्थः । निहितसुवां अघोमुखत्वेन सुग्विलोपरि विन्यस्तसुवयुक्तां सुचं शङ्खाख्यया शङ्खाकारवत् कृतसुद्रया आदाय

गृहीत्वा स गुरुः प्रोत्थाय आसनादुत्थाय उद्दतपूर्वकायः उञ्जतपूर्वशरीरः
समपात् सदृशस्थितपादः सुड्मूलनाभिः नाभौ धृतसुड्मूलश्च पञ्चाधारसम-
स्थिताध्वनिचयं पञ्चाधारेषु मण्डलवहिकुम्भशिष्यस्वाख्यपञ्चाधिकरणेषु सम-
स्थिताध्वनिचयं समानाकारेण पूर्वं विन्यस्तषडध्वसमूहं पञ्चस्थानेषु शिवस्य विद्यमान-
त्वात्पूर्वं षडध्वन्यासः सर्वत्र कार्यः । इदानीं सर्वत्रावस्थिताध्वनिचयं गृहीत्वा
सुच्यावाहयेत् ।

सर्वेषां कर्मणां साक्षी मण्डले समवस्थितः ।
यज्ञस्य रक्षकत्वेन शिवकुम्भे व्यवस्थितः ॥
होमाधिकरणत्वेन पावकस्यसदाशिवः ।
शिष्यदेहे तु तच्छिष्यपाशमोचनकारकः ॥
अनुग्रहकरो देवो मम देहे व्यवस्थितः ।
पञ्चाधिकरणो देवः सोऽहमेव सदाशिवः ॥ इत्युक्तत्वात् ॥

सुक्कुम्भदण्डाग्रखग्रीवांशेषु सुक्कुम्भः सुइमूलस्थितकलशः वृत्तो दण्डः वृत्ता-
कारदण्डः । अग्रं गणिडका खशब्देन आकाशवाचकत्वात् बिलमुच्यते । बिल-
युक्तवेदीत्यर्थः । ग्रीवा कण्ठः । एतेषामंशेषु भागेषु निवृत्प्रादिकलाक्रमेण
सर्वाध्वनिचयं स्मरेत् चिन्तयेत् । तथा सुगेन्द्रे—

सुचि वाध्यानमारोप्य कलशं स्कन्धगणिडका ।
वेदीग्रीवामुखांशेषु निवृत्यादिविभागशः ॥ इति ॥

सुड्मुखे शिवावाहनस्य कृतत्वात् षडध्वस्यानं विहितमनुसन्धेयम् । आज्यसरणौ
वृत्तनिर्गमनपद्धतौ शक्तिं स्मरेत् । वक्त्रे सुड्मुखे सुञ्चयं सुक्स्वरूपं शिवं
स्मरेत् । सर्वाध्वयापकं देवं सुगियनुस्मरेदिस्थर्थः । ‘सुक्लुवव्यपदेशेन शक्ति-
पिण्डस्यसदाशिवः ।’ इत्युक्तत्वात् ॥ ११० ॥

युग्मश्लोकेन पूर्णाहुतिसमये प्राणमन्त्रनाडीप्रशान्तशक्तिकान्ततत्वाख्यसम-
विषुवमेदध्यानमाह—शिष्येति ।

शिष्यात्मस्वदनस्सर्वारणसमायोगो भवेत्प्राणवं
नादात्मैक्यविचिन्तनान्मनुविषुः कन्दान्मनूज्ञारतः ।

ग्रन्थिच्छेदत् एव नाडिविषुवं तन्मध्यनादोद्गमात्
षट् त्यक्त्वादिकलाः प्रशान्तविषुवं शक्तौ लयस्सम्प्रभे ॥ १११ ॥

शक्तिस्थो ध्वनिरूप्ययेव विमरेत्तच्छक्तिसंज्ञं कला-
समेन्द्रष्टदश प्रकल्प्य त्रुटिभिश्शक्तेर्मनान्तं त्रिधा ।
तत्प्राणेऽप्यपरः परापरशरौ कालाह्वयं तत्परं
तत्त्वाख्यं विषुवं ध्रुवं परशिवस्थानं तु चिद्रथकिरद्गत् ॥ ११२ ॥

शिष्यात्मस्वस्थनः समीरणसमायोगः शिष्यात्मनः स्वमनसश्च समीरणेन
प्राणवायुना समायोगः अन्यान्तैक्यसम्बन्धः, प्राणवं प्राणवायुसम्बन्धविषुवं प्रथमं
भवेत् । तथोक्तम्—

आत्मनश्च मनः प्राणे संयोज्य विषुवं भवेत् ।
प्राणवद्विषुवं रुयातं शिष्यस्वमनसोरपि ॥ इति ॥

कन्दात् मूलाधारे विद्यमानकमलकन्दात् मनूच्चारतः मन्त्रोच्चारणात् नादा-
त्मैक्यविचिन्तनात् नादे आत्मनः ऐक्यस्वरूपध्यानात् मनुविषुं मन्त्रविषुवं
द्वितीयम् । उक्तं च—

आत्मनो नादमध्ये तु लयं सञ्चिन्त्य कन्दतः ।
अकारोकारवर्णादिसंयोगेन वियोगतः ।
हृदयादिविलान्तेषु विषुवं मन्त्रसंज्ञकम् ॥ इति ॥

ग्रन्थिच्छेदतः मेद्वादिदशत्रिभेदनात् तन्मध्यनादोद्गमात् सर्वासां
नाडीनां मध्ये सुषुभ्नायाः प्रधानत्वात् सुषुभ्नामध्यगतनादस्य प्रकाशनात् नाडी
विषुवं तृतीयम् । उक्तं च—

मेद्वाध्ये कन्दनाभिश्च हृदयं कण्ठकूपिका ।
कण्ठयाग्रं ध्रुवोर्मध्यं ललाटं ब्रह्मणो विलम् ॥

शक्तिं च द्वादशान्तं च दशब्रन्थीननुक्रमात् ।
मूलमन्त्रं त्रिशूलेन भित्त्वा नादः प्रवर्तते ।
नादनाडीसमायोगात् तत्त्वाडीविषुवं मतम् ॥ इति ॥

अन्यत्रापि—

सर्वासामेव नाडीनां मध्ये या संव्यवस्थिता ।
सुषुम्ना सा समाजेया नामेशशक्तेशिशं गता ।
तत्र प्रवाहयेन्नादं नाडीविषुवमुच्यते ॥ इति ॥

आदिकला: अकारोकारमकारविन्दुनादनादान्ताख्यषट् त्यक्त्वा कारणे
श्वराणां त्यागात् सप्तमे शक्तौ सप्तमशक्तिस्थाने आत्मनो लयः प्रशान्तविषुवं
चतुर्थम् । उक्तं च—

अकारोकारवर्णै द्वौ मकारो बिन्दुसंज्ञकः ।
नादनादान्तसंज्ञौ च त्यक्त्वा ब्रह्मादिषु क्रमात् ॥
सप्तमे शक्तिमध्ये तु शिष्यात्मानं लयं नयेत् ।
प्रशान्तं तद्विजानीयात् प्रशान्तेन्द्रियगोचरम् ॥ इति ॥

शक्तिस्थः: शक्तिमध्यस्थो ध्वनिस्स नादः ऊर्ध्वमेव विसरेत् ‘यदा
चलेतदा शक्तिसंज्ञं विषुवपञ्चमम् । उक्तं च—

शक्तिमध्यगतो नादः समनान्तः प्रसर्पति ।
तच्छक्तिविषुवं प्रोक्तं..... ॥ इति ॥

त्रुटिभिः: त्रुटिः भ्रूक्षेपमात्रप्राणकाः ल॑ भ्रूक्षेपमात्रो यः कालः स त्रुटिः
परिकीर्तिः’ इत्युक्तत्वात् । ताभिः त्रुटिभिः कलासप्तेन्द्रष्टदश प्रकल्प्य कला
षोडश सप्तेन्दुः सप्तदश अष्टादशसंख्याकान् कृत्वा शक्तेः शक्तिमारण्य मनान्तं
समनाशक्तिपर्यन्तं त्रिधा प्रकल्प्य, तत्प्राणे प्राणस्य एकमन्त्रोच्चारेण त्रिधा-
करणात् त्रिधाभूतप्राणेऽप्यथरः परापरपरौ अपर इति परापर इति पर इति ।
कालाहृयं कालनामधेयं विषुवं घृष्टम् । अत्रायमर्थः—

षोडशच्युट्यात्मकशशक्त्यन्तः प्राणसंचारः अपरः कालः । सप्तदशच्यु-
ट्यात्मकः व्यापिन्यन्तः प्राणचारः परापरः कालः । अष्टादशत्रुट्यात्मकः
समनान्तः प्राणचारः परः कालः ।

प्राणमेवं त्रिधा कालं ज्ञात्वा चैवं त्रिधा कुरु ।

अपरष्ठोऽशो यावत् सप्तदशः परापरः ॥

तस्मात्परस्तु यः कालः स प्रियेऽष्टादश स्मृतः ।

प्राणमेवं त्रिधा कालं ज्ञात्वा चैव त्यजेतुनः ॥

अपरश्शक्तिमूर्धिस्थो व्यापिन्यन्तं द्वितीयकम् ।

तृतीयं समनान्तं तु कालं विषुवमुच्यते ॥ इति ॥

तत्परं समनाशक्तेः परं उन्मन्यन्ते विद्यमानं ध्रुवं नित्यमूर्तं परशिवस्थानं परमशिवस्य स्थानमूर्तं चिद्व्यक्तिकृत् आत्मव्यक्तिकारकं तत्त्वारूपं तत्त्वनामधेयं विषुवं सप्तमं भवेत् । ‘उन्मन्यन्तं ततः प्रोक्तं तत्त्वं विषुवसंज्ञकम्’ इत्युक्तत्वात् । उन्मनायाः परे तस्मन्निष्कले परे शिवे शिष्यात्मसंयोजनं तत्त्वविषुवमित्यर्थः ॥ ११२ ॥

आध्यात्मसुगमावनापूर्वं तत्त्वविषुवे शिष्यात्मसंयोजनार्थं पूर्णाहुतिमाह—
तस्मन्निति ।

तस्मिन्सत्सुधयाद्यकन्दकलशान्नाडीसुदण्डा स्वह-

त्पद्वश्शब्रगलोर्ध्वतालुसुषिराबिन्दुस्वतस्मामृता ।

सुकु चेत्यान्तरभावगा सुतद्वृतापातेन संयोजये-

त्स्थैर्यं चापरपूर्णया क्षणकलालक्ष्यं तथापादयेत् ॥ ११३ ॥

नाडीसुदण्डा मध्यनाडीयुक्तशोभनदण्डा । सुगदण्ड एव मध्यनाडी इत्यर्थः । स्वहृत्पद्वश्शब्रगलोर्ध्वतालुसुषिरा स्वहृत्पद्वं स्वहृदयकमलं, श्वभ्रं सुवेदिविलं, तेन युक्तं । वेदीविलमेव यथाक्रमं सत्स्वहृदयकमलमित्यर्थः । गलोर्ध्वतालुसुषिरा कण्ठतालुपथव्यक्तरन्धा विन्दुस्त्रत्वामृता विन्दुस्थानात् प्रक्रान्तप्रसरत् परसुधारसयुक्तामृता इति । एवं त्रिधा सुकुचेत्यान्तरभावगा आन्तरभावनां प्राप्ता सुग्रूपद्यानानन्तरं बहिरनुक्रियत इति भावः । एवं सुग्रानम् । तस्मिन् चिद्व्यक्तिकृतपरशिवस्थाने पुनरावृत्तिरहिते सुवे सत्सुधयाद्यकन्दकलशात् शोभनामृतसंपूर्णसुड्मूले विद्यमानकलशकन्दात् सुतद्वृतापातेन कन्दाद्विनिर्गतपरामृतभावनायुक्तद्वारापातेन संयोजयेत् शिष्यात्मानं सवन्धयेत् । उक्तं च—

पूरकं कुभकं कृत्वा सर्वद्वाराणि योजयेत् ।

नादस्संभावयेन्मन्त्रं प्रक्रियामूलमाश्रितः ॥

दिव्यं करणमास्थाय परभावसमन्वितम् ।

शिष्यात्मकुभवहिभ्यो मण्डलादपि षड्विघम् ॥

सङ्गृह्णाध्वानमारोप्य प्राणनाढीगतसुचः ।

अग्रे गुरुक्तकन्दादर्मन्त्रमुच्चारयेत्कमात् ॥

मूलमन्त्रं त्रिशूलेन भित्वा ग्रन्थीननुक्रमात् ।

प्रासादाध्वशिखान्तस्थमात्मानं च लयावधि ॥

नीत्वा त्यक्त्वा मानसं वै व्यापारं बोधरूपयुक् ।

शिवे षड्गुणसंपूर्णे चिदानन्दस्वरूपके ।

ध्यायन्विधानमात्मानं शनैः पूर्णा निपातयन् ॥

तावत्तिष्ठेत्कुर्भकेन न यावत् सर्पिषा स्थितिः ।

घैरेण योजना कार्या पुनः पूर्णाहुतिं क्षिपेत् ॥ इति ॥ ११३ ॥

शिष्यचैतन्यस्य सर्वज्ञत्वादिष्टगुणापादनमाह—सुष्टुयेति ।

सुष्टुयाऽमी च नियोज्य तत्र परया शिष्यस्य चिद्रचक्तिकं

सर्वज्ञत्वसुरुप्त्यनादिकमतिस्वातन्त्र्यसंज्ञानि च ।

शक्तिं पूर्तिमतीमनन्तविषयां पट्कं गुणानां निति

ह्यापाद्यानलतशिवेन सदृशं शिष्ये तदा योजयेत् ॥ ११४ ॥

शिष्यस्य पूर्वोक्तवत् पूर्णाहुतिपर्यन्तं दीक्षितस्य चिद्रचक्तिकं द्वक्रिया-
त्मकचैतन्यव्यक्तिस्वरूपं परया उक्तुष्टुया सुष्टुया सुष्टुमार्गेण शिष्यचैतन्याकर्षणेन
आत्मनः मूलस्थानादारभ्य द्वादशान्तपर्यन्तं नीत्वा पुनर्द्वादशान्ताद्विष्टिकास्थान-
मानीय नासिकाद्वारेण पुष्पाङ्गलिगतं ध्यात्वा तत्रामौ कुण्डे विद्यमानशिवामौ
नियोज्य संयोजनं कृत्वा सुवेण तिस्रभिस्तिसुभिः आहुतिभिः सर्वज्ञत्वसुरुप्त्य-
नादिकमतिस्वातन्त्र्यसंज्ञानि च सर्वज्ञता परित्तुमता अनादिबोधता स्वातन्त्र्य-
संज्ञानि च स्वतन्त्रशक्तिता । पूर्तिमतीं शक्तिमलुपशक्तिकामनन्तविषयामनन्त-
शक्तिकामिति एवंप्रकारेण गुणानां पट्कमापाद्य सम्पादयित्वा नैसर्गिकगुणा-

नामनादिमलपाशकदर्थितत्वादुत्पर्ति जनयित्वेत्यर्थः । नु इति पदच्छेदः । नु पश्चादग्नौ गूणहुत्या षड्गुणानां योजनानन्तरमिति । अनलतः आवाहितषड्गुणान्वितार्थिसकाशात् । उच्यते इति शेषः । तदा तस्मिन् काले शिवेन स्वमावादनादिपाशरहितशिवेन सदृशं समानं शिष्यगुणं शिष्ये योजयेत् सम्पादयेत् । तथा मृगेन्द्रे—

गुणानापाद्य तत्रैव सिद्धानाहुतिभिस्त्रिभिः ।
स्वतन्त्रादिविधेदर्दीर्घ्यादिच्छन्त्येवं विपश्चितः ॥ इति ॥ ११४ ॥

त्रिपदार्था चतुष्पदां भुक्तिमुक्तिफलप्रदां संहितां यो विजानाति शिष्योऽसौ सेकमर्हतीत्युक्तत्वादेवंगुणशीलसंपन्नस्य शिष्यस्य आचार्याभिषेकविधिमाह—
सिक्त इति ।

सिक्तः पाशविमोचको गुरुवरो रत्नौषधीबीजकैः
पूर्णे भूतघटस्थिरासनकलाकलूप्तैस्सपञ्चावृत्तैः ।
सब्रह्माङ्गशिवार्चनाजपयुत्तर्दीक्षाप्रतिष्ठादिके
योग्यस्याद् गुरुणा शिवाग्रविहितप्राप्नाशयोक्तव्रतः ॥ ११५ ॥

रत्नौषधीबीजकैः रत्नानि पञ्चरत्नानि । तथा चोक्तम्—

माणिक्यं चैव वैदूर्यं मुक्ताफलं प्रवालकम् ।
इन्द्रनीलं च रत्नानां पञ्चकं परिकीर्तितम् ॥

रत्नशब्देन स्वर्णादिलोहहरितालादिधातवश्च गृहीताः । ओषधयः सहदेव्यादयः ।
तथा मृगेन्द्रे—

सहदेवी तथा ब्राह्मी त्रायन्ती लक्ष्मणावती ।
शङ्खपुण्डी बला बीजा ज्योतिष्मत्यपराजिता ॥
विष्णुक्रान्ता बला मोटा विल्वधात्यभयामृता ।
शताह्ना शावरी दूर्वा कुशव्यान्नी पुनर्नेवा ॥ इति ॥

बीजानि शालिसिद्धार्थयवादीनि । एतैः पूर्णैः प्रतिकलशं पूरितैः भूतघटैः पञ्च कुम्भैः पश्चिमोत्तरयाम्यपूर्वेशानादिदिक्षु संस्थापितैः । पुनः किमूतैः । स्थिरासन-

कलाकृत्यैः स्थिरासनेन आधारशक्त्यादिसमग्रकासनेन ब्रीहादिधान्यसप्तकासनेन
त्र कलाभिर्निर्वृत्यादिपञ्चकलाभिर्यथाकमेण परिक्लितैः रुपञ्चावृतैः प्रत्येकं पञ्चा-
वरणसहितः सब्रह्माङ्गशिशुर्चनाजपयुतैः ब्रह्मभिः सद्यादिपञ्चब्रह्मभिर्यथाकमेण
अभिमन्त्रितैः अङ्गशिशुर्चनया प्रत्येकं षडङ्गसहितशिवपूजया जपेन प्रत्येकं
साष्टशतमूर्खमन्त्रजपेन युतैः कुम्भैः सिर्क्तैः अभिषिक्तैः । तथा चोक्तम्

पश्चिमं सद्यमन्त्रेण वामेनोत्तरतस्थितम् ।

दक्षिणं बहुरूपेण नरेण प्राग्न्यवस्थितम् ॥

ईशानेनैशमालभ्य सर्वान् साङ्गेन शम्भुना ॥ इति ॥

गुरुणा शिवाग्रविहितप्रापाज्ञया शिवाग्रे स्थण्डलादिस्थिनपरमेश्वरसनिधौ विहितया
एवमुत्तरत्र कार्यं कुर्वितिकृतया । तथोक्तम्—

त्वयाधिकरणं वत्स गुरुपारम्परागतम् ।

नित्यं नैमित्तिकं कार्यं सदा तदेशवासिना ।

अद्य प्रभृति कर्तव्यं सुविचार्य शिवाज्ञया ॥ इति ॥

प्रापाज्ञया शिष्येण तथेति प्रतिज्ञातगुरुवाज्ञया उक्तत्रतः गुरुणोक्तत्रताचारयुक्तः ।
तथा चोक्तं स्वायम्भुवे—

अथाचार्यवतं श्रेष्ठं चरेदाचार्यं एव हि ।

सद्यादिशिवपर्यन्तामभ्यसेनमन्त्रसंहिताम् ॥

पक्षत्रयमधश्यायी नक्ताशी चरुभूक् सदा ।

मौनी त्रिष्वणस्नायी द्रन्द्रानुद्विग्मसंयतः ।

शुक्लाम्बरधरश्यान्तश्युक्लमाल्यानुलेपनः ॥

योगपद्माक्षसूत्रश्च मौञ्जाजिनपवित्रयुक् ।

जपं च प्रत्यहं कुर्यादनुद्विग्मसहस्रकम् ॥

होमं प्रतिदिनं कुर्याज्जपान्ते शक्तितः कमात् ।

वृतेन वा वृताकृतैर्वा तिलैः क्षीरेण तण्डुलैः ॥ इति ॥

एवमभिपूक्षशिष्यः दीक्षाप्रतिष्ठादिके दीक्षायां प्रतिष्ठायां लिङ्गप्रतिष्ठापवि-
त्रितादिकार्थं करणे योग्यः स्याङ्गवेत् । पाशविमोचकः मलादिपाशहरणदक्षः
स्यात् । अत एव गुरुवरो भवेत् गुरुवरशब्देनैतदुक्तं भवति—

योग्यः स्यात् सर्ववर्णानां प्रतिष्ठायां महोत्सवे ।

स्नपने प्रोक्षणे चैव प्रायश्चित्तेऽभिषेचने ।

व्याख्यानादौ च शस्तः स्यात् स्वार्थं वाऽथ परार्थके ॥

सर्वदेवार्चने विप्रस्त्वादिशैवो गुरुत्तमः ॥ ११५ ॥

विप्रादयस्त्रयो वर्णाः दीक्षायां स्थापनेऽपि च ॥

ब्राह्मणः क्षत्रियादीनां क्षत्रियशूदूरवैश्ययोः ।

वैश्यशूदूरस्य दीक्षायां स्वस्वजातौ विशिष्यते ॥

स्वार्थेष्टौ चलिङ्गस्य प्रतिष्ठायां त्रयस्त्वमे ।

शूद्रोऽपि शूद्रदीक्षायां स्वार्थं तु चलसंज्ञके ॥

बाणलिङ्गेक्षणे वापि स्थापको यदि नैष्ठिकः ।

सनादास्त्रिशमन्त्रेषु शिवज्ञाने विशेषतः ॥

शूद्रस्यापि गृहस्थस्य नित्येष्टवेव योग्यता ।

तत्रापि नादरहिंतमन्त्रेव प्रकीर्तिता ॥

अभिवेके त्वयोऽयं किं पुनः स्थापनादिषु ॥ इति ॥ ११५ ॥

शिवागमविहितदीक्षायां विशेषाधिकारित्वद्योतनार्थं सर्वोपादानभूतबिन्दो-
रारभ्य शैवकुलमाह—विन्दोरिति ।

विन्दोस्तस्थमहेश्वराच्छत्रकुलं गायत्रिशक्त्यङ्गितं

विद्येशादिसुरक्रमादुदभवद् दुर्वाससेह क्षितौ ।

ऋग्यादेस्तदनुग्रहोदयजुषो वर्षेऽभवद्वारते ॥

श्रीमन्मुख्यकदम्बभूषणयुतं चान्दर्दसंज्ञाश्रमम् ॥ ११६ ॥

विन्दोः सर्वोपादानभूतबिन्दोः तत्स्थमहेश्वरात् स्थावरजङ्गमात्मकजग-
दुत्तर्थर्थं विन्दुक्षेभकात् सदाशिवात् । अत एव विन्दतीतो निष्कल्प इति
बोतितः । जगदुत्तर्थर्थं चिदेहो भवतीत्यर्थः । चिदेहवता सदाशिवेन विन्द-

क्षेभकाले मायतीश्वरस्यद्वितं गायत्रीशकल्पा चिह्नितं बिन्दुक्षोभकाले परा शैव-
गायत्रीशक्तिरस्त्वा । तयधिष्ठितं शैवकुलं शैवसन्तानं विद्यशादिसुरकमत्
विद्यशा अनन्तादयोऽष्टौ सदाशिवेन बिन्दुक्षोभकाले बैन्दवशरीरिणो विद्यशा
उत्पत्ता: । सदाशिवस्तु निष्कलशिवाज्जातः । आदिसुरकमात् अनन्तेशादि-
कमतः अनन्तेशेन ब्रह्मण्डमध्यैकलासाधिपतित्वेन श्रीकण्ठरुद्रो जातः । श्रीकण्ठा-
द्विष्णुः । विष्णोर्ब्रह्मा । ब्रह्मण इन्द्रादयः सर्वे देवता उत्पत्ता: । पुनरपि श्रीकण्ठाद्
दुर्वासा जातः । एवं क्रमेण इह क्षितौ भूलोके दुर्वाससा सदाशिवकुलं उद-
भवत् जातम् । तथा चोक्तं ज्ञानशिवाचार्येण —

आग्राही किल ईश्वरः परशिवस्तस्मात्सदेशः शिवः
नादात्मा सकलाकलः प्रभुरतोऽनन्तेशभट्टारकः ।
तस्मादण्डजविष्णुवासवविधिः श्रीकण्ठरुद्रस्ततः
तन्त्राणामवतारको मुनिवरो दुर्वासनामा गुरुः ॥ इति ॥

तत्रापि भूलोके भारते वर्षे भरतखण्डे तदनुग्रहोदयजुषः दुर्वाससा
विहितदीक्षायुक्तस्य क्राण्यादेः कुशिककाश्यपागस्त्यभारद्वजगौतमानाम् । आदि-
शब्देन सन्तकुमार सनक सनातन सनन्दनादीनां ग्रहणम् । भारतवर्षे भरतखण्डे
भूलोके जन्मद्वीपे मध्यस्थितमेरुपर्वतस्य दक्षिणप्रदेशे स्थितः हिमगिरेर्दक्षिणभागो
भारतवर्षमिति प्रसिद्धम् । तत्रापि भरतखण्डे श्रीमद्भुक्तिमुक्तिसहितं मुख्य-
कदम्बभूषणयुतं कदम्बवृक्षालङ्कारसहितमामर्दसंज्ञाश्रममार्दकमठमिति विहित
नामधेयं तपोवनमभवत् जातम् । चकारेण अनुक्तमठान्तरं सूचितम् । प्रथममाम-
र्दकमठस्थानं र्वाससा स्थापितम् । ‘स्थानमामर्दकं नाम श्रीदुर्वासनिवेशितम् ।’
इत्युक्त्वात् । दुर्वासानुग्रहपूर्वकमामर्दकमठनिवासिनः कौशिककाश्यपादयः
दक्षिणामूर्तिरूपं श्रीकण्ठं आगमज्ञानार्थमुपासितवन्तः । श्रीकण्ठादागमज्ञानं
लब्ध्वामर्दकमठे स्थितवन्तः । एतेषां शिष्यास्सन्तकुमारादयश्वत्वारो जातास्तान्
प्रति आमर्दकमठात्त्रीणि मठानि जातानि—रणभद्रं गोळकी पुष्पगिरिरिति ।

‘तसाद्विनिर्गतं स्थानं रणभद्रं च गोळकी ।
तथा पुष्पगिरिश्च.....॥’ इत्युक्त्वात् ।

आमर्दकादीनां मठानां यथाक्रमेण सन्तकुमारादयोऽधिष्ठापाः । तथा
चोक्तम्—

कैलासशिवरे रथे बटमूलनिवासिनम् ।
 दक्षिणामूर्तिरूपे तु मुनयस्तमुपासिरे ॥

अगस्त्यः कौशिकवैव भारद्वाजोऽथ गौतमः ।
 काश्यपः परमेशानादागमार्थं च तत्त्वतः ॥

ज्ञात्वा संप्रीतमनसः ते सर्वे मुनयस्तथा ।
 तेषां शिव्यास्सनन्दाद्या मुनयस्तानुपासिरे ॥

ते च लब्ध्वागमार्थं तु माठापत्येन संस्किताः ।
 आमर्दकमठपतिस्सनत्कुमारको मुनिः ।

कदम्बो वृक्ष एव स्यात् तस्य सान्तानिकाश्च ये ।
 पुष्पगिरिमठपतिस्सनको वृक्षमर्जुनम् ।

तस्य सान्तानिकाश्च ये गोलकीमठनायकः ॥

सनातनो ऋषिर्वृक्षो जम्बूकस्तस्य सन्ततिः ।
 रणभद्राविषः प्रोक्तः सनन्दन इति स्मृतः ॥

न्यग्रोबो वृक्षकः प्रोक्तः तस्य सान्तनिकाश्च ये ।
 गोदावरीनदीतीरे शैवानां वसतिशशुभा ॥

पुरं मन्धरकालीति तस्यां वसति शङ्करः ।
 उत्पत्तिस्तस्य शैवानामाचार्याणां विशेषतः ॥

तत्र मन्धरकालीशमभितश्च चतुर्मठाः ।
 आमर्दकी पुष्पगिरिगोलकी रणभद्रकम् ॥ इति ॥

ननु कौशिककाश्यपादीनां कथं शिवसृष्टित्वम्, लेके तावत् ब्रह्मसृष्टिवेन
 व्रसिद्धत्वात् । सत्यम् । प्रथमं शिवसृष्टित्वेनोत्पन्नाः कौशिककाश्यपादयस्त्वपरे ।
 नामधेयेन समानाः कौशिककाश्यपादयः शिवब्रह्मसृष्टिभेदेन द्विविधाः । अत्र
 शिवसृष्टिवेन काश्यपादयः शैवसंबन्धिन इति न दोषः ।

तथा कामिके गोत्रविनिर्णये—

कौशिकः काश्यपवैव भारद्वाजोऽथ गौतमः ।
 अत्रिर्विसिष्टश्चागस्त्यो जमदग्निश्च भार्गवः ॥

अङ्गिराश्च मनुश्चान्यो द्विविधास्ते प्रकीर्तिः ।

शिवसृष्टिसमेपेता मुनयः तद्विवर्जिताः ॥

शिवसृष्ट्यान्विता एते पञ्चवक्त्रेषु दीक्षिताः ।

कौशिकाद्याश्च मुनयः सर्वे सर्वत्र दीक्षिताः ॥ इति ॥

तत्रैव कामिके अर्चनापटले—

शिवसृष्टि विना ये तु जायन्ते ब्रह्मणो मुखात् ।

ते सामान्या न तेषां तु परार्थेऽस्त्वधिकारिता ॥ इति ॥ ११५ ॥

एकविधस्यामर्दकमठस्य चातुर्विध्यकालज्ञानपूर्वकं स्वसन्तानकममाह—
तत्रत्येति ।

तत्रत्या मुनिपङ्क्तिकाश्च मनुजे पैतामहाख्ये स्थिताः

प्राजापत्यमुखाश्च गोचरयुगोदन्ता वभूवुस्ततः ।

आद्यात्मेषु च शौचसंयमयुतात्सद्वाचरादुद्यौ

श्रीमद्रथापकशम्भु पूर्वगुरुयुक् सन्तानमेवं स्थितम् ॥ ११६ ॥

तत्रत्या आमर्दकमठसंप्रदायोत्पत्ता मुनिपङ्क्तिकाः कौशिकादिकृष्ण-
समूहाः पैतामहाख्ये स्वायम्भुवनामधेये मनुजे मनुरिति संज्ञया जातो मनुजः
मनुरित्यर्थः । चतुर्दशमनुषु प्रथमभूतस्वायम्भुवमनुसमये स्थिता कृषिसंज्ञया
विद्यमानस्वायम्भुवमनुकालपर्यन्तमामर्दकमठे कृषिसम्प्रदायेन स्थिता इत्यर्थः ।

रैतश्चाक्षुषश्चैव वैवस्वत इति स्मृतः ।

सूर्यदक्षब्रह्मवर्मरुद्रसावर्णयस्तथा ।

रोच्यभावा इमे प्रोक्ता मनवश्च चतुर्दश ॥ इति ॥

ततः स्वायम्भुवमनुकालसमाप्त्यनन्तरं स्वारोचिषमनुकाले प्राजापत्यमुखाः
प्राजापत्य इति नामधेयपूर्वकाः । गोचरयुगोदन्ताः गोचराणां स्वसंप्रदायम्भूत-
वशानां युगे आमर्दकमठादिचतुर्विधसंख्याके उदन्ताः प्रसिद्धा वभूवुः जाताः ।
आमर्दकमठादिचतुर्विधसम्प्रदायम्भूता वभूवुरित्यर्थः । चतुर्विधमठसंप्रदायेषु उत्पत्ता
आदिशैवा ब्राह्मणाश्चतुर्विधा भवन्ति । उक्तं च—

स्थानमासदकं नाम श्रीदुर्वासनिषेवितम् ।
तस्माद्विनिर्गतं स्थानं रणभद्रं च गोलकी ॥
तथा पुष्पगिरिश्चेति स्थानमेवं चतुर्विधम् ।
एतत्स्थानसमुद्भूताः शैवास्ते च चतुर्विधाः ॥
ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्त्विति ।

स्वसन्तानक्रममाह—आद्यादिति । तेषु चतुर्विधमठसम्प्रदायेषु शौच-
संयमयुताद्वायामूतमरस्नानादिकं शौचम् । संयमः इन्द्रियनिग्रहः । संयमशब्दः
यननिग्रमादीनामुपलक्षणम् । एतैस्सन्निहितात् सद्गोचरात् काश्यपभारद्वाजादि-
गोत्रसहितात् । आद्यात् आमर्देकमठात् कलियुगप्रारम्भकाले श्रीमद्व्यापकशम्भु
श्रीमद्व्यापकशम्भुरिति नामधेययुक्तो भुक्तिमुक्तिप्रदो महागुरुः उद्ययौ
जातोऽभूत् । एवं पूर्वगुरुलयुक्—पूर्वकाले जातगुरुपारम्पर्यसहितं सन्तानं
वंशक्रमः स्थितः । अनेन प्रकारेण स्वजननकालपर्यन्तं जातमित्युक्तम् । अत्र
पूर्वकथाप्रसङ्गः—

राजेन्द्रचोल इत्याख्यचोलभूपो महीमवन् ।
गङ्गास्नानार्थमागत्य दृष्ट्वा शैववरांस्तदा ॥
स्नात्वा प्रतिनिवृत्तस्सन् तान् समादाय शैवकान् ।
स्वराज्ये स्थापयामास शैवाचार्यवरांस्ततः ।
काञ्छीमध्ये चोलभूमौ सर्वत्रैव प्रविस्तरान् ॥ इति ॥ ११७ ॥

इति अनन्तशम्भुकृतायां सिद्धान्तसारावलीव्याख्यायां
क्रियापादो द्वितीयः समाप्तः ।

॥ अथ योगपादः ॥

अथेदानीं योगपादं वक्तुकामः तदर्थं सुषुम्नादिनां नामुत्पचिस्थानमाह—
कन्द इति ।

कन्दो नाभ्यध उत्थितस्तु निलयो नाड्यङ्कुराणां च त-
न्मध्येऽध्या द्विसहस्रसतिरधश्चोर्ध्वं शरीरे स्थिता ।
पिङ्गा कन्दविनिर्गता पृथगिङ्गा दक्षे च वामे विला-
न्नासारन्धयुगाश्रिते बहिरधस्ते द्वादशान्तात्स्थिते ॥ ११८ ॥

कदलीकन्दवत् सर्वनाड्यङ्कुराणामुत्पत्तिकारणभूतत्वात् कन्द इत्युच्यते ।
नाभ्यधः अत्र नाभ्यध इति नाभीसमीपस्थाधःप्रदेशो न विवक्षितः किन्तु
नाभेर्दूरस्थिताधःप्रदेशो विवक्षितः । नाभीकमलं तु कन्दादुत्पन्नमिति ज्ञापनार्थं
कन्दो नाभ्यध उत्थितः इत्युक्तम् । अन्यथा कन्दस्य मेदाधप्रदेशोत्पन्न-
त्वानाभ्यध इति व्यर्थं स्यात् । ‘कन्दस्थानं मनुष्याणां देहमध्यं नवाङ्गुलम् ।’
इत्युक्तत्वात् । तथा चोक्तं सिद्धान्तशोखरे—

पायोश्च द्वयङ्गुलादूर्ध्वं लिङ्गाच्च द्वयङ्गुलादधः ।
मध्यमेकाङ्गुलं तत्र देहमध्यं प्रचक्षते ॥

नवाङ्गुलोर्ध्वतस्तसादस्ति कन्दोऽप्सक्षिभः ।
चतुरङ्गुलविस्तारमुत्सेधे नाभितस्समम् ॥

त्वगस्थिभूषितः कन्दस्थानमध्यं नाभिरुच्यते ।
तस्माच्चकं समुद्भूतं द्वादशारयुतं समम् ॥

जीवो भ्रमति चक्रेऽस्मिन् प्राणारूढस्त्वकर्मणा ।
बिसतन्तुमये चक्रे यथा भ्रमति लृतिका ॥

चक्रेणनेन देहोऽयं वर्धितसंप्रवर्तते ।
कुण्डली परितस्तसादष्टधा कुण्डलीकृता ॥
अष्टपकृतिरूपा सा सुप्तसर्पसमाकृतिः ।
कन्दनाभेरधोरन्धे निधाय स्वफणां दृढम् ॥

संविहृध्य मरुन्मागन्वि पुच्छेन स्वसुखं तथा ।

ब्रह्मरन्ध्रं च संवेष्टय पृष्ठस्था च सहस्थिता ॥ इति ।

अस्मिन् ग्रन्थे नवाङ्गुलोर्ध्वतस्तसात् इत्यत्र तस्माद्वैहमध्यादूर्ध्वत उपरि-
भागे नवाङ्गुलः कन्दस्तिष्ठतीत्यर्थः । तन्मध्यं नाभिरुच्यते इत्यत्र कन्दमध्ये
छिद्राकारेण नाभिस्तिष्ठतीत्यर्थः । नाड्यङ्गुराणां सर्वनाड्यङ्गुरोत्पत्तिकारणानां
निलयः आवासस्थानभूतः । तन्मध्ये कन्दस्य मध्ये अध्वा मार्गः कुहरमस्ती-
त्यर्थः । तथा चौक्तम्—

मूलालवालकुहरादुदिता भवानि निर्मिद्य घट्सरसिजानि तटिल्लतेव ॥ इति ।

द्विसहस्रसपतिः नाडीनां द्विसहस्रसंख्याधिकसपतिसहस्रमधश्वोर्ध्वं देह-
मध्यादधःप्रदेशमूर्ध्वप्रदेशां च व्याप्य शरीरे सर्वप्राणिनां कन्द्राद्विनिर्गताः ।

कन्द्राद्विनिर्गताः नाड्यः अधस्तात् तिर्थगूर्ध्वतः ।

द्विसपतिसहस्राणि नाड्यः स्युर्सर्वदेहिनाम् ॥ इत्युक्तत्वात् ।

एतासां नाडीनां मध्ये द्वात्रिशत्नाड्यः मुख्याः स्युः । तासु सुषुम्ना पिङ्गला
इडा चेति तिस्रो नाड्यो मुख्याः स्युः । मुख्यत्वात् सुषुम्नादिनाडीनां व्यासि-
माह—कन्देति । कन्दविनिर्गता कन्दादुत्पन्ना पिङ्गला पिङ्गला नाडी पृथक्
भिन्नत्वेन कन्दोत्पन्ना इडा नाडी द्वये कन्दमध्यात् विनिर्गतसुषुम्नाया दक्षिणभागे
पिङ्गला स्थिता । इडा वामे वामभागे पिङ्गलात् ब्रह्मविलप्यन्तं स्थिता । उक्तं च
नाडीशास्त्रे—

सुषुम्नाया इडा वामे पिङ्गला दक्षिणे स्थिता ॥ इति ।

इडापिङ्गले ब्रह्मरन्ध्रपर्यन्तं कथं स्थिते इत्याह—इडापिङ्गले बहिर्बाह्यदेशे
द्वयमानत्वेन नासारन्धयुगाश्रिते नासिकारन्धयुगे कुहरयुगे आश्रिते । सुषुम्ना-
माडीगते पिङ्गलेडानाडी नासारन्धपर्यन्तं पृथग्भावेन स्थित्वा तदूर्ध्वं सुषुम्नानाडी-
माश्रिते इत्यर्थः । द्वादशान्तात् शिखान्तात् अधः अधोभागस्थिते द्वादशान्तं
त्यक्त्वा ब्रह्मरन्ध्रपर्यन्तं सुषुम्न्या सह स्थिते इत्यर्थः ॥ ११८ ॥

सुषुम्नाया व्याप्तिरूपकं मूलधारादारभ्य द्वादशान्तपर्यन्तं स्थितकमलदल-
संस्थाकमेण परशिवासनभूतकमलस्वरूपं युग्मेन श्लोकेनाह— पादाङ्गुष्टत्या-
दिना ।

पादाङ्गुष्टयुग्माच वस्तिकमलाद् द्वैकधा मध्यतः
पड्क्तयाधारगनाडिकोपरि गता स्याद् द्वादशान्तावधि ।
वस्तिवेदसिरादलाम्बुजयुता कन्दश्च पट्पत्रगो
नाभिः पड्क्तिदला हृदृष्टदलयुक्षणः कलापत्रगः ॥ ११९ ॥

तालुर्विशतिवेदपत्रकमलो भ्रूवेदपत्रा स्वरो
रन्ध्राब्जं कपरं नवच्छुदकजं चोर्ध्वे सहस्रच्छदम् ।
युवतं शक्तिसुकेसरैः समनया सत्कर्णिकाढवं रवेः
सोमान्योः स्त्रकविम्बकं तदुपरि व्याप्युन्मनान्ते शिरः ॥ १२० ॥

पादाङ्गुष्टयुग्मात् दक्षिणवामपादाङ्गुष्टद्वादशारभ्य वस्तिकमलात् कन्द-
स्थानादधःस्थितं स्थानं वस्तिरित्युच्यते । तत्र स्थितकमलपर्यन्तं द्वैका द्विप्रकारा
मध्यतः देहमध्यभूतकन्दस्थानादारभ्य ऊर्ध्वं ब्रह्मविलान्तमेकधा एकरूपा
पड्क्तयाधारगनाडिका पड्क्तयाधारा: पड्क्तया वक्ष्यमाणाकारेण दशसंस्थया
स्थिताधारादिदशचक्राणि आधारस्वाधिष्ठानमणिपूरकानाहतविशुद्ध्यज्ञापर्यन्तानि,
तदूर्ध्वं चत्वार्येवं दशसंस्थयानि गच्छन्ति । व्याप्तिस्थिता नाडिका सुषुम्नाख्या
नाडी द्वादशान्तपर्यन्तमुपरि गता ऊर्ध्वं गता ब्रह्मरन्ध्रान्तं सकलरूपा तदूर्ध्वं
द्वादशान्तपर्यन्तं निष्कलरूपा सकलशाश्वजैः ब्रह्मनाडीत्युच्यमाना सुषुम्ना द्वाद-
शान्तं तिष्ठतीत्यर्थः । वस्तिः कन्दादधस्थानमाधारमित्यर्थः । वेदसिरादला-
म्बुजयुता वेदसिरया चतुर्नाडया सहिता वेददलाम्बुजयुता चतुर्ष्पत्रयुक्तकमलेन
सहिता वस्तिः कन्दः पट्पत्रगः पट्पत्रयुक्तः, तस्मादुपरि नाभिः पड्क्तिदला-
दशपत्रसहिता हृत् हृदयकमलस्थृदलयुक् अष्टपर्णयुक्तः कण्ठः कलापत्रगः
षोडशर्णसहितः तालुर्विशतिवेदपत्रकमलः विशतिवेदानि विशतिसंस्थयायुक्त-
चतुर्संस्थाकानि । चतुर्विशतिसंस्थयानीत्यर्थः । एतत्संस्थयाकपत्रयुक्तकमलसहितं
तालुस्थानं उच्यते । श्रूः भूशब्देनात् भ्रूमध्यमुच्यते वेदपत्रा चतुर्कर्णसहिता
रन्ध्राब्जं ब्रह्मरन्ध्रस्थितकमलं स्वरः षोडशपत्रकमलं, कपरं कं शिरः तस्मात्पर-

मूर्धे विद्यमानं नवच्छदकजं नवसंस्याकपर्णयुक्तकमलं ऊर्ध्वे द्वादशान्ते
सहस्रच्छुदं सहस्रसंस्यायुक्तपर्णसहितकमलं तिष्ठति । तत्कमलसरूपमाह—
शक्तिसुकेसरैः वामादिनवशक्तिसरूपकिञ्चलैः युक्तं सहितं, समनया समना-
स्यशक्त्या सत्कर्णिकाढवं पञ्चाशद्वीजयुक्तकर्णिकया सहितं रवेस्सूर्यस्य सोमान्योः
चन्द्रवह्योः स्वकविम्बकं स्वाधिपतिसहितमण्डलयुक्तं तदुपरि मण्डलत्रयादुपरि
ऊर्ध्वे व्यापी सर्वत्र व्यापकः, उन्मनान्ते उन्मनीशक्त्यन्ते । उन्मन्येवात्र शक्ति-
मण्डलं भवति । शिवः परशिवस्तिष्ठति इति ॥ १२० ॥

योगाभ्यासहेतुभूतां नाडीशुद्धि युग्मेन क्षेकेनाह—कुण्डेति ।

कुण्डावेष्टिगेहमध्यकलिते पट्टादिकेच्छासने
स्वस्थः प्रागृजुपूर्वकायगलको लघे द्विजो रेचयेत् ।
शुद्धयै नाडिषु मन्दमन्दमुदरं सम्पूर्येद्वामतः
सेन्द्रोर्बाह्यसमीरणेन मिहिरैस्तालैः क्रमात्कुम्भकम् ॥ १२१ ॥

कृत्वा शक्तिवशाद्विरेचयति तं पिङ्गर्कवाहाच्चथा
निर्गर्भस्स ततो जयं च कुरुते खानां सर्गर्भः पुनः ।
ध्यानाज्जापयुतान्निहन्ति सकलं पापं निशोत्थं पुनः
प्रातस्मायमहस्यु चैष कुरुते तच्चादिसाक्षात्कृतिम् ॥ १२२ ॥

कुण्डावेष्टिगेहमध्यकलिते स्वदेहयोग्यानुसारं वातादिशीतनिवारणार्थं
कुण्डेन एकप्राकारेण द्वित्रिप्राकारेण वा आवेष्टिगेहमध्यकलिते समन्ताद्वेष्टिते
गृहमध्यप्रदेशो कृते पट्टादिकेन दुक्कुलचेलाजिनादिनाच्छादिते इच्छासने स्वेच्छया
विहितपीठादौ स्वस्थस्सुखेन स्थितः । उक्तं च—

हितजीर्णीशनस्थस्थिक्षुकुण्डावेष्टिते गृहे ।

बाधाशून्ये वनादौ वा स्वासनस्थ उद्भुमुखः ॥ इति ॥

पट्टाकृतिना वर्तुलाकृतिना वा विहितपीठादौ स्थितः । अन्नासनशब्देन
पद्मस्तिकादीनि यान्यभ्यस्तानिनिः [तानि] गृहीतानि । उक्तं च—

स्तिकं गोमुखं पञ्चं भद्रं मायूरकुकुटे ।

वीरं सिङ्गासनं कूर्मं चन्द्रपीठं दश क्रमात् ॥ इति सिद्धान्तशेखरे ।

लक्षणं तत्रौक्तमनुसन्धेयम् । प्रागृजुपूर्वकायगलकः प्रातःकालेऽवकाकारेण स्थितोर्ध्वशरीरकरणसहितो द्विजः द्विजशब्देनात्र दीक्षादियुक्तः आलस्यादिरहित उच्यते । उक्तं च—

आलस्यादिविनिर्मुक्तो गुरुदेवेषु भक्तिमान् ।
निस्पृहसर्वविषये परं वैराग्यमाश्रितः ।
इत्यादिगुणसंपन्नो नाडीशुद्धौ प्रशस्यते ॥ इति ।

लग्ने सुमुहूर्ते, प्रथमारम्भविषयः । अथवा लभः मननसंयमनयुक्तः ।
रेचयेत् रेचनं कुर्यात् । उक्तं च—

उदरस्थसमीरस्य रेचनं (संज्ञिका)[सर्जनं] बहिः ।
बाह्यादापूरणद्वायोः पूरकः प्राणसंयमः ।
रेचयेदुदरात्सम्यक् वायुं पिङ्गलया शनैः ।
पूरितस्योदरे वायोः धारणात्कुम्भकः स्मृतः ॥ इति ।

नाडिषु नाडिनिमित्तासु शुद्धौ शोधनं कर्तुं मन्दं मन्दं शनैश्चनैः उदरं
जठरं वामतः वामनासापुटेन सम्पूरयेत् पूरणं कुर्यात् । उक्तं च—

इडया पूरयेत्सम्यक् बाह्यस्थमनिलं ततः । इति ।

सेन्दोः चन्द्रसहितवामभागस्य बाह्यसमीरणेन पूरितबाह्यस्थवायुना
मिहिरैः द्वादशसंख्याकैः । “मिहिरारुणपूषाण्” इति सूर्यपर्यये उक्तत्वात् । तालैः
द्वादशमात्राभिः । मात्रालक्षणं द्विविषयम्, जानुमण्डलस्य एकत्रिपरित्रिमणमेदेन ।
तथा चोक्तं सिद्धान्तशेखरे—

वेष्टयित्वा त्रिधा जानुमण्डलं छोटिकां सकृत् ।
कुर्याद् द्वेष्ठा भवेन्मात्रा कनिष्ठा कालमानतः ॥
आहुरन्येऽन्यथा मात्रां सकृज्जानुप्रदक्षिणम् ।
छोटिकां च सकृत्कुर्यात् एषा मात्रोनकालतः ॥ इति ॥

अत्र तालैरिति बहुवचनात् कनिष्ठादयो गृहीताः । द्वादशतालैः कनिष्ठः ।
चतुर्विंशत्या मध्यमः । अष्टचत्वारिंशता श्रेष्ठः । तथा चोक्तं सर्वज्ञानोत्तरे—

तालद्वादशको ज्ञेयः प्राणायामस्तु कन्यसः ।
मध्यश्वतुर्भविंशत्या श्रेष्ठस्तद्विगुणो भवेत् ॥ इति ।

ऋगात्कुम्भकं पूरितवायोः पूरणोत्सर्जनत्यागस्वरूपं शक्तिवशात् साम-
र्थ्यानुसारेण कनिष्ठादिकालग्रहणात् कृत्वा पिङ्गलार्किवाहात् पिङ्गलनाडिगतार्किं-
मार्गेण तं कुम्भकं विरेचयति विरेचनं कुर्वति पुरुषे ।

कुम्भितं रेचयेद्वायुं शनैः पिङ्गलया बुधः । इत्युक्तत्वात् ।

निर्गर्भः मन्त्राध्यानहीनप्राणायामो **निर्गर्भः** इत्युच्यते । तथा सिद्धान्त-
शेखरे—

अगर्भश्च सगर्भश्च मन्त्रहीनो द्व्यगर्भकः ।
सगर्भो मन्त्रसंयुक्तः मन्त्राश्र प्रणवादिकाः ॥
प्रासादा जपहंसाश्र गायत्रीव्याहृतीमुखाः ॥ इति ॥

खानामिन्द्रियाणां जर्यं कुरुते । उक्तं च—

हन्त्यगर्भोऽपि देवानां प्रचलत्वं प्रधावताम् । इति ।

देवानामिति मनस्सहितानामिन्द्रियाणामित्यर्थः । जापयुतात् मन्त्रजाप-
सहितात् शिवचिन्तनात् स प्रसिद्धः सगर्भः प्राणायामः निशोत्थं रात्रिकृतं सकलं
समस्तं पापं निहन्ति नाशयति । “प्रातर्निशेकृतं पापं दिनान्ते तु दिवाकृतम्”
इत्युक्तत्वात् । पुनः पुनः दिवसे दिवसे योगसिद्धिपर्यन्तं योगाभ्यासं कुर्वतः,
पुरुषस्य प्रातस्सायमहस्सु प्रातः प्रातःकालः, सायं सायङ्कालः मध्याह्नकालेषु
क्रियमाणः एष योगाभ्यासः तत्त्वादिसाक्षात्कृतिं तत्त्वादीनां पृथिव्यादीनां
साक्षात्कृतिं प्रत्यक्षेण तत्त्वस्वरूपतां कुरुते । योगाभ्यासमाचरतः पुरुषस्य पृथि-
व्यादिस्थितगन्धकाठिन्यादिगुणान् प्रकटीकरोतीत्यर्थः । पृथिवीसाक्षात्कारेण वाय-
गन्धे निस्पृहस्स भवति । अग्निसाक्षात्कारेण दिव्यरूपं जानाति, वह्निसन्तापो
नास्ति । वायुसाक्षात्कारेण दिव्यस्पर्शं जानाति, अणिमादिगुणाष्टकं सिध्यति ।
गगनसाक्षात्कारेण दिव्यनादं जानाति, व्योमचारी भवति, इत्यादयो गुणाः
योगाभ्यासेन भवन्तीति ॥ १२२ ॥

एवं प्रतिदिनं योगाभ्यासेन संयुक्तः पुरुषः स्वद्वादशान्तस्थितं परशिवं प्रत्यक्षेण पश्यतीत्याह—हृद्योमेति ।

हृद्योमाम्बुजकर्णिकार्कशशभृद्धिम्बाग्निशक्त्यूर्ध्वं
प्राणायामयुतं मृणालविलसत्सूत्रप्रतीकाशकम् ।
ज्योतिस्तद्गतमानसोऽपि परतस्वद्वादशान्तस्थितं
स्वच्छाभस्सद्वशप्रभं परशिवं योगी चिता पश्यति ॥ १२३ ॥

योगी योगे नाम शिवात्मनोरैक्यस्य प्रथमकालसम्बन्धः । तावश्योग-युक्तो योगी प्राणायामयुतः पूरककुम्भकरेचकसहितं यथा भवति, तथा युक्तस्सन् हृद्योमाम्बुजकर्णिकार्कशशभृद्धिम्बाग्निशक्त्यूर्ध्वं, हृद्योमाम्बुजस्य हृदयकुहर-कमलस्य कर्णिकायां संस्थितार्कसूर्यः, शशभृत् चन्द्रः, तथोः विम्बयोः मण्डल-योरूपरि विद्यमानाग्निशक्त्यूर्ध्वं अग्निमण्डलशक्तिमण्डलयोरुर्ध्वस्थितं मृणाल-विलसत्सूत्रप्रतीकाशक मृणाले विसे विलसत्सूत्रस्य देदीप्यमानं प्रतीकाशकं प्रकाशरूपं ज्योतिः तेजोरूपं हृदयाम्बुहसंस्थं परञ्ज्योतीरूपं परापरमित्युक्त-त्वात्, तद्गतमानसः हृदयकमलस्थितज्योतीरूपे शिवे प्रत्यक्षेण गतमानस्सन् परतः हृदयकमलादूर्ध्वंतः द्वादशान्तस्थितं आत्मीयद्वादशान्ते विद्यमानं स्वच्छाभस्सद्वशप्रभं निर्मलोदकसमानकान्ति परशिवं चिता ज्ञानेन पश्यति प्रत्यक्षेण दृष्टे भवतीत्यर्थः ॥ १२३ ॥

प्रातःकालाद्युपाधिना शिवस्मरणक्रममाह—हृत्पद्म इति ।

हृत्पद्मे प्रातरकोदयनिवहनिभं मध्यनाड्यां विचिन्त्यं
मध्याह्ने भ्रूसरोजे परमशिवजच्छ्रूपमिन्दुप्रकाशम् ।
सायाह्ने तृर्ध्वपद्मे श्वमृतजलनिधिद्योतनं स्वोत्थनादं
रात्रेरर्धेऽप्रमेयं त्वविकलमचलं द्वादशान्ते महस्तत् ॥ १२४ ॥

हृत्पद्मे हृदयकमले । प्रातः प्रातःकाले । सूर्योदयात्पूर्वं द्वित्रिचतुष्क-पञ्चनाडिकार्पण्यन्तं कालः प्रातः कालः । अर्कोदयनिवहनिभं सूर्योदयसमूह-समप्रभं, अनेकारुणवर्णमित्यर्थः । मध्यनाड्यां सुषुम्नायां विचिन्त्यं ध्यातुं योग्यं मध्याह्ने भ्रूसरोजे भ्रूकमले परमशिवजच्छ्रूपं परमशिवं परशिवस्वरूपम् ।

अनेन विम्बस्य निमित्तकारणस्वरूपमुक्तम् । चिद्रूपं ज्ञानक्रियास्वरूपं, इन्दुप्रकाशं अनेकचन्द्रवदेवदीप्यमानं विचिन्त्य, सायाहे उर्ध्वपद्मे ब्रह्मन्प्रस्थितकमले अमृतजलं निधियोतनं अमृतसमुद्रवत् प्रकाशमानं, स्वोत्थनांद, आत्मीय-मूलाधारोत्थितनादस्वरूपम् । अनेन ओंकारसहितं प्रासादमन्त्रस्वरूपमुक्तं भवति । रात्रेरधे अर्धरात्रे अप्रमेयं मनोबुद्ध्यादिभिः ज्ञातुमयोग्यं अविकलमत्यन्तनिष्कलं अचलं चलरहितं, अनेन स्वद्विक्रियाशक्तेरुद्योगाधिकारव्यापाररहितत्वमुक्तम् । संहृतसर्वकार्यत्वाद्द्वादशान्ते एवंविधं तत् प्रसिद्धं महः तेजोरूपं चिन्त्यम् ॥ १२४ ॥

अथ समलात्मनां जाग्रदादिपञ्चावस्थाकममाह—बाह्यति ।

बाह्यान्तःकरणैरणोः स्वविषयज्ञानं तु जाग्रच त-
त्स्वमोऽन्तःकरणस्थवृत्तिविषयज्ञानं सुषुप्तिः परम् ।
देहे चेन्द्रियवृत्तिहीनमवचोग्राहा मतिस्तुर्यकं
देहाक्षोपरतौ स्वचिन्मतिरथातीतं शिवत्वोदयः ॥ १२५ ॥

अणोस्समलात्मनः बाह्यान्तःकरणैरत्र बाह्यकरणैः चक्षुश्श्रोत्रादिभिरन्तः-
करणैर्मनोबुद्ध्यहङ्कारैरत्र प्रथममात्मनोऽन्तःकरणैःसहितं तदनन्तरं बाह्यकरणै-
स्सह स्वविषयज्ञानं स्वेषां चक्षुरादीनां विषयज्ञानं ग्राह्यभूतरूपादिज्ञानं, तत्
प्रसिद्धं जाग्रत् जाग्रदवस्था । अन्तःकरणस्थवृत्तिविषयज्ञानं मनोबुद्ध्यहङ्कारेषु
विद्यमानप्रवर्तमानविषयज्ञानं स्वमः स्वमावस्था । परमन्तःकरणेभ्यो व्यतिरिक्तं
सुषुप्तिरिद्वावस्था । देहे शरीरे इन्द्रियवृत्तिहीनं चक्षुरादीन्द्रियमानसादीन्द्रिय-
प्रयत्नयतिरिक्तं अवचोग्राहा अवचः वचनाभावः, ग्रहीतुं योग्या मतिः मतिशब्दे-
नात् प्राणो विवक्षितः प्राणयुक्तात्मेत्यर्थः । तुर्यकं तुर्यावस्था देहाक्षोपरतौ देहे
शरीरे विद्यमानेन्द्रियमानसादिप्राणादीनां उपरतौ चलनादिलयने स्वचिन्मतिः
आत्मज्ञानमात्रं प्राणेनायुक्तात्ममात्रमित्यर्थः । अतीतं तुर्यातीतावस्था । एवं
समलात्मनः पञ्चावस्थाः । अथ निर्मलात्मनः शिवत्वोदयः शिवस्वरूपत्वप्राप्तिः ।
तथा चिन्त्यागमे समलस्य लक्षणमुक्तम्—

मुखे जाग्रमति ज्ञेयं समं तु हृदयान्तकम् ।
हृदयादि समारभ्य नाभ्यन्तं तु सुषुप्तिकम् ॥

तस्यैवाधस्तुर्यकं स्यात् तुर्यातीतं तु लिङ्गके ।
जाग्रादिस्थानमेवं हि प्रवर्तकमिहोच्यते ॥

श्रोत्रं त्वक्चक्षुषी जिहा ब्राणं चैव तु पञ्चमम् ।
शब्दस्पर्शश्च रूपं च रसो गन्धश्च पञ्चमः ॥

वाक्पाणी पादपायू च उपस्थं चेह पञ्चमम् ।
वचनादानगमनविसर्गानन्दपञ्चकम् ॥

प्राणस्त्वपानो व्यानश्च उदानस्तु समानकः ।
नागः कूर्मश्च कृकरो देवदत्तो धनञ्जयः ।

मनो बुद्धिरहङ्कारः चित्तं क्षेत्रज्ञः एव च ॥

पञ्चनिंशत्त्वं वर्तन्ते जाग्रस्थानं विनिर्दिशेत् ।
शब्दादिवचनादीनि प्राणादीनि मनादिकम् ॥

अत्र प्राणादिशब्देन नागादयश्च गृह्णन्ते । तत्कार्याणामुद्भारादीनां
दर्शनं स्वप्ने विद्यमानत्वात् ।

एते चरन्ति वै स्वप्ने शेषाण्येव तु वर्जयेत् ।
जाग्रद्विषयभुक्तिश्च प्रतिभा स्वप्न एव च ॥

प्राणयुक्तं मनश्चैव क्षेत्रज्ञश्च सुषुसिकः ।
आत्मा प्राणस्तु तुर्येण तुर्यातीतो विसर्गकः ॥ इति ।

अत्र शिवत्वोदयशब्देन निर्मलात्मनः जाग्रादिपञ्चावस्था उक्ता भवति ।
तथा ईशानदेवगुरुणाप्युक्तम्—

बीजस्योच्चारणं जाग्रं स्वप्नं बिन्दुपरिग्रहः ।
सुषुसिनार्दयोगस्तु तुर्यं शक्तिसमागमः ।
तुर्यातीतं लयं शान्तं परे महसि पठ्यते ॥ इति ॥ १२५ ॥

॥ इति अनन्तशम्भुक्तायां सिद्धान्तसारावलि—
व्याख्यायां योगपादस्तृतीयः समाप्तः ॥

॥ अथ चर्यापादः ॥

अथ चर्यापादं वक्तुकामः तत्रादौ कामिकाद्यागमानां शिवभेदरूपभेद-
संज्ञाविधानमाह—आत्मान इति ।

आत्मानो दश सुष्टिष्ठमगतान् कृत्वा शिवान् केवलां-
स्तेषां मन्त्रपतिप्रबोधपरतो ज्ञानं तथाभज्य तत् ।
साक्षादेव उपादिदेश स शिवशैवास्ततश्चागमा
रुद्रांश्चाष्टदशावबोध्य कथितास्तैरागमाश्चापरे ॥ १२६ ॥

परमेश्वरज्ञानं द्विप्रकारम् अवबोधरूपं शब्दरूपञ्चेति । तत्रानादिमल-
रहितमनादिनिधनं सर्वार्थप्रकाशकं सर्वानुग्राहकं शिवं शिवज्ञानात्मकमवबोधरूपं,
परमशिवबोधरूपं परशिवे विद्यते । शब्दरूपं तु शास्त्रात्मकमेव । परमकारुणिकः
परमेश्वरः सुष्टिकाले स्वात्मनि विद्यमानं अवबोधरूपमेव शब्दरूपं कृत्वा सर्वानु-
जिघक्षया गुरुपरम्परया योग्येषु प्रवर्तयति । गुरुपरम्पराक्रमशात्र द्विप्रकारः ।
महौघकमलक्षणः गुरुसंहिताक्रमलक्षणः शास्त्रावतारः । अत्र समये प्रतिसंहितं
गुरुरूप्वसुष्टुप्या सृष्टान् । अत एव केवलान् शुद्धान् अभिव्यक्तसर्वज्ञतादिर्घमयुक्ता-
नित्यर्थः । अत एव शिवान् शिवस्वरूपान् सदाशिवपदस्थान् । दशात्मनः
दशसंख्यानात्मजान् प्रणवादीन् सृष्टा, स्मरणमात्रेण कृत्वा एतेषां प्रणवादि-
दशानां सदाशिवपदस्थितिरिति सिद्धम् । तथोक्तं श्रीमत्स्वतन्त्रे—

“ सकलस्तु वृतो देव ओङ्कारायैरनुकमात् ” इति । ओङ्कारायैः प्रणवायैः
इत्यर्थः । तेषां प्रणवादि दशात्मजानां मन्त्रपतिप्रबोधपरतः, मन्त्रपतीनां अन-
न्ताद्यष्टविद्यधराणां, प्रबोध आत्मज्ञानोपदेशः स एव पर उत्कृष्टः पौर्वीक इत्यर्थः ।
तस्मात्परतः विद्येश्वरप्रबोधनानन्तरं प्रणवाद्यनूनां उपदेशः कृत इत्यर्थः । ज्ञानं
नादरूपशिवज्ञानम् । उक्तं च—

अदृष्टविग्रहाच्छान्ताच्छिवात्परमकारणात् ।
नादरूपं विनिष्कान्तं शास्त्रं परमदुर्लभम् ॥ इति ।
तथा दशप्रकारेण भज्य भागं कृत्वा, यदुक्तं स्वायम्भुवे—
अथात्ममलमायारूपकर्मवन्धविमुक्तये ।
व्यक्तये च शिवत्वस्य शिवाज्ञानं प्रवर्तते ॥

एकमेव शिवज्ञानं विभिन्नं बहुधा पुनः ।
दशाष्टादशधा भूयो देशान्तरविसर्जितम् ॥ इति ।

देवः सर्वत्र प्रकाशमानः स शिवः परशिवः परमशिवः साक्षात्पत्यक्षेण
उपादिदेश कामिकादि दशभेदेनोपदेशं कृतवान् । ततः वक्तृश्रोतृणां शिव-
स्वरूपत्वात् शैवाः आगमाः शिवसंज्ञया विहिताः कामिकादयो दशागमाः ।

तथा किरणे—

सृष्ट्यनन्तरमेवेशः शिवान् सृष्टा दशात्मजान् ।
ज्ञानमेकं विभज्याशु तेषां तत्संख्ययावदत् ।
कामिकं प्रणवाख्यस्य सुधाख्यस्य च योगजम् ॥

दीपाख्यस्याप्यचिन्त्यं तु कारणाख्यस्य कारणम् ।
अजितं सुशिवाख्यस्य ईशाख्यस्य सुदीपकम् ॥

सूक्ष्मं तु सूक्ष्मसंज्ञस्य कालस्यापि सहस्रकम् ।
सुप्रभं यद्गणेशस्य अंशुसंज्ञस्य चांशुमान् ॥

एवं प्राधानिकः प्रोक्तः पुनरन्यो गुरुकमः ।
प्रणवात् त्रिकलः प्राप्तः कामिकं त्रिकलाद्धरः ॥

इत्यादिना द्रष्टव्यः । अष्टदश—अष्टाधिकदशसंख्याकान् रुद्रान् अनादिरुद्रनामधेयादीन् अवबोध्य, ज्ञानयुक्तानीश्वरतत्वस्थितानेवानुगृह्य, तत्संख्यया, एकमेव अवबोधज्ञानं यथाधिकारं शब्दारूढं कृत्वा कियादिभेदेन कथिताः-शिवेन्वोक्ताः । तैः शिवभट्टारकैः रुद्रान् श्रोतृत्वेन विधाय कथनात् अपरे आगमाः रुद्रसंज्ञया विहितागमाः विजयादयोऽष्टादश । अत्रापर इत्युक्तत्वात् शिवभेदरुद्रभेदयोर्थाकमेण परापरत्वमुक्तमिति घोतितं भवति ॥

तथा किरणे—

दशाष्टसंख्याप्यन्यो रुद्रभेदोऽपरो मतः ।
दशाष्टसंख्या रुद्रान् पूर्वमुत्पाद्य बुद्धिमान् ॥
शिवस्तंसंख्ययैवेह पुनस्तान् बोधयेत्त्वगः ।
रुद्रस्यानादिसंज्ञस्य विजयं तेन भाषितम् ॥

पारमेशं महातन्त्रं श्रीरूपस्य प्रभाषितम् ।

निश्चासं यदशार्णस्य प्रोद्धीतं नाम शूलिनः ॥

इत्यादिना बोद्धव्यम् । शिवभेदस्य कामिकादेः प्रत्येकं त्रयः श्रोतारः । रुद्रभेदस्य विजयादेः द्वौ श्रोतारौ । उभयसम्मेलने षडधिकषष्टिसंख्याकाः श्रोतारः “षट्षष्टिभिः क्रमेणैव शिवाज्ञया” इत्युक्तत्वात् । एतेषां नामधेयानि मूलगमेषु द्रष्टव्यानि ॥ १२६ ॥

शैवागमानां वक्तृश्रोतृभेदेन विस्तृताः सम्बन्धाः षट्प्रकाराः सन्तीत्याह—सम्बन्धा इति ।

सम्बन्धस्तु परोऽणुनाथशिवयोरानन्तसोम्यो महान्

सोमादेवगतोऽन्तरालविदितो दिव्यो मुनिष्वागतः ।

देवादिव्यगतोऽप्यदिव्यं क्रषितोऽप्युक्तो मुनीन्द्रान्बरे

तस्माच्छिष्यगतोऽप्यदिव्यं इति षट् शैवागमानां विदुः ॥ १२७ ॥

अणुनाथशिवयोः । अणुनाथः सप्तकोटिसंख्याकानां नाथः अनन्तेश्वरः शिवः सदाशिवमट्टारकः । तथोः श्रोतृवृक्तृभेदेन आगमानां सम्बन्धः परः पर इति नामधेयेनोक्तः । सम्बन्धः प्रथमः । आनन्तसोम्यः सोमशब्देनात्र श्रीकण्ठ उच्यते । अनन्तेश्वरो वक्ता श्रीकण्ठः श्रोता एतयोः सम्बन्धः महान् इति नामधेयेनोक्तः । द्वितीयसम्बन्धः । तथोक्तं श्रीमद्भौरवे—

जगतः कारणं देवमनन्तेशं परं गुरुम् ।

तेनोक्तं परमेशेन श्रीकण्ठाय महात्मने ॥ इति ।

सोमात् श्रीकण्ठात् देवगतः इन्द्रादिदेवगतः अन्तरालविदितः अन्तराल इति नामधेयेन विदितः उक्तस्तृतीयस्सम्बन्धः । मुनिष्वागतः इन्द्रादिदेवेभ्यः क्रषिषुक्तः दिव्यः दिव्यं इति नामधेयेन विहितश्रुत्यस्सम्बन्धः । देवात् दिव्यगतः वक्तृभूतदेवात् श्रोतृभूतमुनिषु प्राप्तत्वात् दिव्यं इत्युच्यते । क्रषितः अदिव्यः वक्तृभूतक्रषिसकाशात् श्रोतृभूतनरश्रेष्ठेषु प्राप्तत्वादिव्यगतोऽप्यदिव्यं इत्युच्यते अत एव मुनीन्द्रादेवर्षः नरे मनुष्यमुख्यर्थौ उक्तः सम्बन्धः दिव्यादिव्यं इति पञ्चमः प्रोक्तः । तस्मान्बरर्षः शिष्यगतः खशिष्यप्राप्तसम्बन्धः अदिव्यं इति षष्ठः । इत्येवंप्रकारेण शैवागमानां कामिकदीनां सम्बन्धः षट्प्रकारः । विदुः उक्तवन्तः पूर्वाचार्यैः शास्त्रार्थविचारेणोक्त इति शेषार्थः ।

ननु कामिकादितन्नेषु प्रणवादम्: श्रोतार इति श्रूयते । तत्कथं शिवानन्तयोः सम्बन्धः इति शङ्कायाः परिहारः । अत्र ग्रन्थे महौघकमलक्षणसम्बन्धः शोकः । एवमेव प्रतिसंहितं गुरुकमलक्षणसम्बन्धः संयोजनीयः ।

अनन्तेश्वरप्रबोधनानन्तरं प्रणवादीनां प्रबोधनात् । अत एव सम्बन्धो द्विविधः । अनन्तेश्वरादिसम्बन्धः प्रणवादिसम्बन्ध इति । शिवप्रणवयोः परस्सम्बन्धः । प्रणवत्रिकलयोर्महान् । त्रिकलहरयोरन्तरालः । हरदेवयोर्दिव्यः । देवत्रिष्योर्दिव्यादिव्यः । ऋषिमनुष्ययोरदिव्य इति । षड्ग्रीष्मः सम्बन्धः । एवं शिवभेदानामूहनीयः रुद्रभेदानां श्रोतुद्वयेन सम्बन्धः एव । शिवानादिरुद्रयोः परः । अनादिरुद्रप्रमेशयोर्महान् । परमेशदेवयोर्दिव्यः । देवत्रिष्योर्दिव्यादिव्यः । ऋषिमनुष्ययोरदिव्य इति । एवमापरमेश्वरादविच्छिन्नसम्प्रदायदर्शनात्परशिवप्रणीतागमस्य प्रामाण्यं सिद्धम् । तथा मतङ्गः—

“ प्रमाणमेकं तद्वाक्यं तथ्यमीश्वरभाषितम् ” । इति । नित्यत्वेनागमस्य प्रामाण्यं वदन्ति केचित् । तदसत् । अवबोधरूपमेव नित्यम् । तस्यैव शब्दादि रूढवेन कृतकल्पात् कृतकस्यानित्यत्वं सिद्धम् । अभिनवविरचितवाक्यरचना वदागमस्य कृतकत्वमेव नास्तीति केषाच्चिन्मतम् । तदप्यसत् । अवबोधरूपस्य-शब्दारूढवेन कृतकत्वं प्रत्यक्षेण दृश्यते । प्रत्यक्षापलापिनां तेषां मिथ्याज्ञानत्वात् । अनीश्वरत्वप्रसङ्गाच्च । अत एव परमाप्रणीतागमवचनस्य प्रामाण्यमेवेति सिद्धम् ॥ १२७ ॥

शिवागमानां मध्ये पूर्वे दश शिवभेदाः । परे अष्टादश रुद्रभेदा इति अष्टाविंशतितन्त्राणां नामधेयान्याह—शैवा इति ॥

शैवाः कामिकयोगजेऽजितमथो चिन्त्यं तु दीप्ताहृयं
सुक्ष्मं कारणमंशुमांश्च दशधा साहसकं सुप्रभम् ।
रौद्रास्ते विजयञ्च रौवमथो निश्चासमाग्नेयकं
सन्तानं किरणाख्यसिद्धविमला[ः] श्रीचन्द्रभासं परम् ॥ १२८ ॥

उद्गीतं ललितं च माकुटमथो श्रीनारासिंहं तथा
श्रीस्वायम्भुवपारमेशगृह्ययुग्मित्वानि भद्राहृयम् ।

तेनाष्टादशसंख्ययोर्ध्वमुखतः साक्षात्सदेशेन ते
प्रोक्तास्सो हि पराम् एव निखिलोत्तीर्णोऽखिलज्ञानवान् ॥ १२९ ॥

कामिकयोगजेऽजितमथो चिन्त्यमिति ग्रन्थकारणोक्तम् । तथापि अत्र ग्रन्थे
अन्वयमुखेनागमानां पौर्वपर्यकमपाठो ज्ञातव्यः । छन्दोभङ्गानुरोधेनोक्तत्वात् ।
कामिकयोगजे कामिकमिति योगजमिति चिन्त्यमिति कारणमिति अजितमिति
दीपमिति सूक्ष्ममिति साहस्रमिति अंशुमानिति सुप्रभेदमिति दशधा दशसंख्या-
प्रकारेण शैवाः शिवभेदा इति प्रोक्ताः । विजयमिति निश्चासमिति, स्वायम्भूव-
मिति, आग्नेयकमिति अनलतन्त्रं भद्राद्वयभेदेन वीरतन्त्रमुच्यते । तथा
मृगेन्द्रे :—

स्वायम्भूवं तथाग्नेयं वीरभद्रं सरौरवम् । इति ।

माकुटमिति विमलमिति चन्द्रभासमिति चन्द्रज्ञानमुच्यते मुखयुग्मिभ्व-
मिति मुखबिम्बमुच्यते । उद्गीतमिति प्रोद्गीतमुच्यते । ललितमिति सिद्धमिति
संतानमिति नारसिंहमिति शर्वोक्तमुच्यते । सोमदेवेन नृसिंहस्योक्तत्वात् ।
तथा कामिके :—

सोमदेवस्य शर्वोक्तं द्विलक्षणैव संख्यया ।

नृसिंहः प्रासवान् सोमाद्वेदः पञ्चविधो भवेत् ॥ इति ॥

पारमेश्वरमिति किरणमिति परमिति वातुलमुच्यते । वातुलस्य द्वादश-
भेदे परोहितत्वेनोक्तत्वात् नामैकदेशे नामग्रहणम् । अष्टादशसंख्यया ते
प्रसिद्धाः रौद्राः रुद्रभेदा इति प्रोक्ताः । तथा कारणे—

कामिकं योगजं चिन्त्यं कारणं त्वजितं तथा ।

दीपं सूक्ष्मं सहस्रं च हंशुमान् सुप्रभेदकम् ॥

विजयं चैव निश्चासं स्वायम्भूवमथानलम् ।

वीरं च रौरवं चैव मकुटं विमलं तथा ॥

चन्द्रज्ञानं च विम्बं च प्रोद्गीतं ललितं तथा ।

सिद्धं सन्तानशर्वोक्तं पारमेश्वरमेव च ।

किरणं वातुलं त्वेतास्त्वष्टाविंशतिसंहिताः ॥

तेषु पूर्वे दश प्रोक्तं शिवभेदेति संज्ञिकम् ।

दशापराष्टकं तत्र रुद्रभेदमिति स्मृतम् ॥ इति ।

तेन प्रसिद्धेन सदेशेन सदाशिवेनोर्ध्वमुखतः; ईशानस्योर्ध्वमुखात्साक्षात् प्रत्यक्षं ते कामिकादयः प्रोक्ताः । ननु कामिकाद्यष्टविंशतितन्त्राणां कथमीशानमुखात् उत्पन्नत्वम् । मूलागमेषु पञ्चवक्त्रेषु उत्पन्नमित्युक्तत्वात् । तथा कारणे—

कामिकाद्यजितान्ताश्च सद्योजातमुखोद्भवाः ।
दीपादिसुप्रभेदान्ता वामदेवमुखोद्भवाः ॥
विजयाद्याश्च वीरान्ता पञ्चतेऽधोरसम्भवाः ।
रौरवान्मुखविभ्वान्ताः पुरुषास्त्वाननोद्भवाः ॥
प्रोद्गीताद्यष्टतन्त्राणि चेशानस्य मुखोद्भवाः ॥ इति ॥

अत्र सद्यादिपञ्चवक्त्राणां प्रत्येकं पञ्चवक्त्राणि विद्यन्त इत्यागमेषुक्तत्वात् ईशानवक्त्रसम्बन्धसद्योजातवक्त्रेषु उत्पन्नमिति ऊर्ध्वमुखत इत्युक्तम् ।

तथा कामिके—

सद्यवाममहावोरपुरुषेशानमूर्तयः ।
प्रत्येकं पञ्चवक्त्रास्त्वयः तैरुक्तं लौकिकादिकम् ॥
पञ्चविंशतिभेदेन सोतोभेदः प्रकीर्तिः ।
लौकिकं वैदिकञ्चैव तथाध्यात्मिकमेव च ।
अतिमार्गं च मन्त्रास्त्वयतन्त्रमेकमनेकधा ॥
तेष्वैव मन्त्रतन्त्रास्त्वय सदाशिवमुखोद्भगतम् ।
ईशानवक्त्रादूर्ध्वस्थाज्ञानं यत्कामिकादिकम् ।
दशाद्यादशभेदेन शिवरुद्रावतारकैः ॥ इति ।

सर्वज्ञत्युक्तशिवप्रणीतमासवाक्यागमज्ञान(मे)[स्यै]व प्रामाण्यमित्याह—सो हीत्यादिना । सो हि प्रसिद्धभूतसदाशिवः परामः अतिशयेनासः । आस इति यथाभूतस्यार्थस्य उपदेष्टा पुरुषः । स्वाज्ञानादेवायमर्थोऽयथाभूतार्थ इति उपेदेष्टा पुरुषोऽनास एवेति द्योतनार्थं परशब्दोऽत्र विहितः । पशुदृष्टिर्थाभूतार्थोऽयमिति निश्चित्य उदीरितत्वात् अनादिमलसम्बन्धात् सर्वे पशव इत्युच्यन्ते । अयं तावत्पशुपतिरित्युक्तः । एवकारणायं परासंडन्ये त्वनासा इति द्योतितं भवति । इममेर्वार्थं द्रष्टव्यति निखिलोक्तीर्णं इति । निखिलेभ्यः अनादिभूतमलमाशादि-

पशेभ्यः उत्तीर्णः उपरि विद्यमानः । मलादिसम्बन्धरहित इति यावत् । अत एवाखिलज्ञानवान् । सर्वज्ञानयुतः यथार्थेन सर्वं जानातीत्यर्थः ।

* तथा मृगेन्द्रे—

वेदान्तसांख्यसदसत्यादार्थकमतादिषु ।
ससाधना मुक्तिरस्ति को विशेषशिवागमे ॥
प्रणेतुस्सर्वादर्शित्वात् न स्फुटो वस्तुसङ्ग्रहः ।
उपायास्सफलास्तद्वत् शैवे सर्वमिदं परम् ॥ इति ।

परमास्तशिवप्रणीतागमज्ञानमेव परं निश्रेयसहेतुः । यदुक्तं रौरवे—

पशूनां भुक्तिमुक्त्यर्थमासः पशुपतिशिवः ।
यदास्तवाक्यमकरोत् आस्तवाक्यं तदागमः ॥ इति ॥

तथा च वायुपुराणे उपमन्युकृष्णसंवादे—

शिवागमोक्तं यज्ञानं तदेव ज्ञानमुत्तमम् ।
श्रीकण्ठेन शिवेनोक्तः शिवायै च शिवागमः ॥
शिवाश्रितानां कारुण्याच्छ्रौयसामेकसाधनम् ॥ इति ॥

तस्मादागमज्ञानेन मुक्तो मलादिपाशनिर्मुक्तः । अन्यशास्त्रोक्तज्ञानेन मुक्तः पशुरेव । तच्छास्त्रप्रणेतृणां पशुत्वात् । तथा कामिके—“अन्यशास्त्रेषु ये मुक्ताः सिद्धान्ते पशवो मताः” ॥ इति ॥ १२९ ॥

अथ सौरचान्द्रपवित्रकालनिर्णयमाह—अर्क इति ।

अर्के युग्मगते हरिनिजतिथौ शेते सितायां ततः
सूत्राचार्चा त्रिषु किन्तु पृथ्वधिकता मासेषु दर्शद्वये ।
सन्धिस्थैकतमे द्विजादिषु यदा शेते तदा कर्कटे
तद्वदर्शयुगं भवेद्यदि तदा सिंहे पवित्रोद्यमः ॥ १३० ॥

अर्के सूर्ये युग्मगते मिथुनराशि प्राप्ते सति हरिनारायणः । सितायां मिथुनगतशुक्लपक्षे निजतिथौ द्वादश्यां शेते निद्रां करोति । ततः हरिस्वापानन्तरं सूत्राचार्चा पट्टकार्पासतन्त्वादिमिर्निर्मितपवित्रैः क्रियमाणपूजा कर्तव्येति शेषः । अनेन नारायणस्वापकालतपाक्तनका(लो [ले] पवित्रकरणनिषेध इति सूचितः । तथा

मोहाद्वानतो वापि चाप्रसुप्ते जनार्दने ।
पवित्रं कारयेद्यस्तु स पापी पापमोहितः ॥
त्रिपञ्चदिनमनाहारो जपेत्पञ्चायुतं हरः ॥ इति ।

मोहशूरोत्तरे:—नन्तवल लोके तावत् आषाढशुक्लपक्षद्वादश्यां विष्णुस्वापः प्रसिद्धः । मिथुनस्थितेऽके ज्येष्ठमासगते सति मि(त्र)[त्र]मिथुनगता शुक्लद्वादशी भवति । तत्र हरिस्वापः कथं विधीयत इति । अत्र परिहारः, अर्के युग्मगत इति ऊर्ध्वमिथुनोऽत्र विवक्षितः । नन्तवधोमिथुनः । अत्राषाढमासगतमिथुनराशिः सौरत्वेनोर्ध्वमिथुन इत्युच्यते । ज्येष्ठमासगतमिथुनराशिः चान्द्रत्वेनाधोमिथुन इत्युच्यते । तथा (श्रीपति)रत्नमालायामुक्तम्—

“स्वापोर्ध्वमिथुने शुक्लद्वादश्यां नाधिके हरे:” इति । अत एव उत्तरायणे माघादिष्पष्टमासाः सौराः चान्द्राः इति द्विप्रकाराः । तथा दक्षिणायने श्रावणादिष्पष्टमासाः । माघमासो यदा मकरस्थितार्केण युक्तः, तदा सौरमानत्वेन मुख्यः । यदा माघमासः कुम्भरविणा युक्तः तदा चान्द्रमासत्वेन मुख्यः । एवं सर्वेषां मासानां सौरचान्द्रत्वं योजयम् । तथा चोक्तं निशासकारिकायाम्—

माघमासादितः कृत्वा चाषाढान्तेन शोभने ।

विज्ञेयं लौकिकं कालं उत्तरायणमुक्तम् ॥

श्रावणीमादितः कृत्वा पुष्यान्तेन तु शोभने ।

विज्ञेयं लौकिकं कालं दक्षिणायनमुक्तम् ॥ इति ॥

माघादिमासानां मकरादिसंज्ञा च तत्वैवोक्ता—

यस्मिन् राशौ स्थितो भानुः माघमादि करोति सः ।

मकरः कुम्भमीनौ च मेषश्वैव वृषस्तथा ॥

मिथुनं कथितष्पष्टः राश्यष्पष्टमासि कीर्तिः ।

कर्कटः सिंहकन्ये च तुलावृश्चिक एव च ॥

धनुश्चैव समाख्यातं दक्षिणे भास्कराश्रयः ॥ इति ।

तथा वामपटाख्ये वैद्यग्रन्थे :—

मासैर्द्विसंख्यैर्मध्यादैः क्रमात् षड् ऋतवः स्मृताः ।

शिशिरायैस्त्रिभिस्तैस्तु विद्यादयनमुक्तरम् ॥ इति ।

तथा नैषण्टुकैरपि :—

द्वौ द्वौ माधादिमासौ स्याद्वत्स्तैरयनं त्रिभिः ।
अयने द्वे गतिरुदगदक्षिणार्कस्य वत्सरः ॥ इति ।

तथा आत्रेयसंहितायाम् :—

शिशिरश्च वसन्तश्च ग्रीष्मश्चाप्युत्तरायणे ।
वर्षाश्शरच्च हेमन्तो दक्षिणायनमध्यगाः ॥ इति ।

ऋतवश्च द्विप्रकाराः सौराश्चान्द्रा इति । उक्तं च :—

वसन्ता(द्व)[द्वृ]तवो द्वेष्वा चान्द्रास्सौराश्च चन्द्रगाः ।
दर्शया अथ मीनाद्या मेषाद्या वा विवस्वतः ॥ इति ।

अत्र मेषादिसङ्कान्तिचारात् रवेः सौरमासः चान्द्रमासस्तु तत्त्वमास-
शुक्लपक्षपौर्णमासीयुक्ततत्त्वक्षतप्रधानभूतपौर्णमासीमध्योपरिवर्तमानामावास्यान्तः ।

तथा अमरसिंहेनोक्तम् :—

पुष्ययुक्ता पौर्णमासी पौषी मासी तु यत्र सा ।
नाम्ना स पौषो माधाद्याश्चैवमेकादशापरे ॥ इति ।

दर्शावाधिं मासमुशन्ति चान्द्रं सौरं तथा भास्करराशिचारात् । इति
सिद्धान्तशेखरे । तथा ज्योतिषसङ्ग्रहे :—

मेषादिस्थे सवितरि यदा दर्शः प्रवर्तते ।
तदन्तस्थश्चान्द्रमासः स च चैत्रादिकः स्मृतः ॥ इति ।

अत एवात्र चान्द्राषाढः कर्कटः । सौराषाढस्तु मिथुनराशिरिति प्रतिपादितः ।

शशिमासं च सौरं च द्वौ विज्ञेयौ विशेषतः ।
चान्द्रेण व्यवहारार्थं सौरेण शुभकर्मसु ॥

इति ज्योतिविदां नियमात् । एवं सौरत्वेन विहितेषु मिथुनकर्कटकसिंहराशियुक्तेषु
आषाढश्रावणभाद्रपदमासाख्येषु उत्तमध्यमाधमत्वेन पवित्रारोपणं कार्यमिति
त्रिवित्युक्तम् । “आषाढादित्रयो मासा ज्येष्ठमध्यमकन्यसाः” । इत्युक्तत्वात् ।
त्रिविति नियमात् तदूर्ध्वमासपवित्रकरणं निषिद्धमिति सूचितम् । “भाद्रादूर्ध्वं
न कुर्वीत सिद्धान्ते दोषभाघवेत् । इति श्रुतेर्विद्यमानत्वात् । अत एव

कन्याशौ प्रायश्चित्पूर्वमेव पवित्रं करणीयम् । तुलायां कदापि न कुर्यात् ।
तथा षट्सहस्रिकायाम्—

आषाढादित्रयो मासाः सुप्त एव जनार्दने ।
शुक्लपक्षेऽथवा कृष्णे प्रशस्तास्सूत्ररोहणे ॥
रोगाभिवृद्धिसंयुक्तः प्रवासी राजपीडितः ।
उक्तमासत्रये यस्तु न कुर्यात् सूत्ररोहणम् ॥
असौ कन्यागते भानौ जप्त्वा दक्षाणुना युतम् ।
कुर्यात्पवित्रकं शम्बोः तुलायां न कथञ्चन ॥ इति ।

तथान्यत्रापि—

आषाढादित्रये दैवादविधाय पवित्रकम् ।
लक्ष्मद्वयमधोरस्य जप्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ इति ।

किन्त्वतिपदेन पवित्रकालनिर्णये विशेषार्थो चोतितः । नारायणस्वापकालानन्तरमेव पवित्रस्य विहितत्वात् । स्वापकालस्त्वधिकमासरहिते सौरत्वेन विहितमिथुनगताषाढशुक्लपक्षद्वादशी चान्द्रत्वेन विहितकर्कटगताषाढशुक्लद्वादशी चाधिकमासयुक्ते मिथुनगतपूर्वाषाढं विना कर्कटयुक्तद्वितीयाषाढशुक्लद्वादशी । तथा कर्कटयुक्तश्रावणशुद्धद्वादशीति स्वापकालनिर्णयमाह—षट्स्वधिकतेत्यादिना । षट्सु मासेषु मेषादियुक्तचैत्रादिषाषाणासादिषु वैशाखादिषु पञ्चसु मध्ये यत्र कुत्रैतस्मिन् मासे यदा यस्मिन् संवत्सरे—दर्शद्वये मेषादिसंक्रान्तौ अमावास्याद्वये सति अधिकता अधिमासः स्यात् । तदा तस्मिन् संवत्सरे कर्कटे शेते शयनं करोति । शयनानन्तरं द्विजादिषु पूर्वाषाढोत्तराषाढ इति द्विजादिमासेषु सन्धिस्थेकतमे सन्धिगतोत्तरमासे सूत्रार्चा कर्तव्या पूर्वमासस्य मलमासत्वादिति भावः ।

दर्शद्वयमतिकम्य यदा सङ्क्रमते रविः ।
मलमासः स विजेयः सर्वकर्मविष्कृतः ॥ इति वचनात् ।

तथा पवित्रकालनिर्णये चोक्तम् :—

द्रादश्येव सिता रवौ मिथुनगे निद्रां विधत्ते हरे-
स्तां सास्येव करोति कर्कटरवौ मेषादिष्ठाशिष्ठु ।
एकत्राप्यधिमासता यदि हरौ सुप्ते पवित्रक्रिया-
प्रायश्चित्मथान्यथेदमुदितं श्रीमोहशूरोत्तरे ॥ इति ।

(अनुवर्तते)

(Vol. XVIII-No. 2—31—பக்கத்தின் தொடர்ச்சி)

7. அம்பலிப் பநுவம்

66. கலைகளி னிரம்பியவ னென்றுலகு புகழுவரு
காட்சியினை யாதலானும்
காயமிசை நின்றுலகி லுளபொருள் விளங்குறக்
காட்டுபணி பூண்லானும்
அலைகளி னிறைந்தகட லுடைபூணு னிலமங்கை
யன்புளம் பொங்கிமகிழ்வோடு
அளியுருவ னெனவெண்ணி வரவேற்க வறுதகுதி
யமையுமொரு பெருமையானும்
நிலைமைபெறு பலகோடி யொளியுரு வணங்கியெதிர்
நிற்கவே தோன்றலானும்
நிகரெனக் கருதவரு தகுதியினை யெனவுளம்
நினைந்துன்னை யெங்கள் பெருமான்
அலைவுதவி ரூளமுடைய வள்ளுவ னழைக்குமா
லம்புலீ யாடவாவே
ஆலவாய்க் கழகமம ரமுதவாய்ப் புலவனெடு
மம்புலீ யாடவாவே.

(1)

67. உலகவிரு ளோட்டியுயிர் மனமலர வரியபணி
யுரிமையொடு பூண்லானும்
உவமையறு மின்பமய வுருவுமொடு மக்கள்மன
முட்புகுங் துறைதலானும்
புலவருக் காரமுத நல்கியவர் புகழுரைகள்
போர்த்துவரு பெருமையானும்
போதபரி பூரண கலாநிதி யெனுந்தகுதி
பொற்பொடு பொருந்தலானும்
நலமுறப் பெறுமதிய னெறறிஞு ரேத்துமொரு
நன்னிலைமை யெய்தலானும்
ஞாலமிசை நீயுநிக் ரென்றருளி னெங்கள்பெரு
நாவலனு முனையழைத்தான்
அலகில்புக முடையவவ னருகிலுற மனமகிழ்வி
னம்புலீ யாடவாவே
ஆலவாய்க் கழகமம ரமுதவாய்ப் புலவனெடு
மம்புலீ யாடவாவே.

(2)

68. ஆயிரங் கதிர்களூள் ஞாயிறம் பகவனரு
 ளணியொளியி ஞெளிபெறுதினீ
 ஆயிரங் கதிர்களோடு முந்நாற்று முப்பதென
 வமைகதிர்கொள் தேவனிவனே
 மாயிரும் பரவையிடை யழுதமொடு வந்தெழுஉ
 மாட்சியுளை நீயுமிலவனே
 மாயிரும் பரவையுடை நிலமகளின் மனமகிழ்
 வாக்கினமு தருஞும் வள்ளல்
 தூயவின் டலநடவு செங்கோலி ஞட்சியுள
 தோற்றநீ கொண்டஜெயனின்
 சோதிவின் டலமளவு வீரியுயர் கோல்க்கடவு
 தோன்றலிவ ளென்றுணருதி
 ஆயினுங் தனதருளி னினையிவ னழைத்தலா
 னம்புலீ யாடவாவே
 ஆலவாய்க் கழகமமர் அமுதவாய்ப் புலவனெடு
 மம்புலீ யாடவாவே.

(3)

69. அருளினு வெமையாண்ட வள்ளலோ செம்மையா
 லவனிபுகழ் நுண்மதியனும்
 ஜயந் யுலகறிய வெள்ளைமதி யென்னவரு
 மமைதியுளை நன்கறிதியே
 இருளினுல் மகிழுமன முடையைந் யென்பதைன
 யெவ்வுலகு நன்குணருமே
 இருளையே மாற்றியுயர் மெய்யறிவி ஞெளிநல்கு
 மேற்றமுள ளென்பெருமகன்
 தெருளினு லுலகாண்ட செம்மலிவ ளென்பது
 தெரிந்துளின் குறைகள் தேர்ந்து
 தெளிவிலாத் தீயசெயல் செய்துசிற் நினாண்பு
 செய்தன் நன்மையெய்தும்
 மருளிலா னினைவுடைய : ளென் னின்மகிழ் வுடனுட
 வருகவம் புலிவருகவே
 வள்ஞுவக் குழவியொடுமூள்ஞுவப் புறவாட
 வருகவம் புலிவருகவே.

(4)

70. தேவராம தயிலுதற் கமையலாப் பாம்பது
 சினத்திற் கிளர்ந்துபகுவாய்
 சேரானினை யுள்ளிட விழுங்கவரு பகைகண்டு
 சித்தமயர் சிறுமையுளையே

யாவரு மடைக்கலங் தரவல்ல ரல்லரோ
 வென்னவெங் கெங்குநோக்கி
 யிமையவர்த மூலகத்தின்முகிலிடை மறைந்துஞ்
 யீறிலா வல்லலுறுவாய்
 தாவறு புகழ்ப்பிரம தேவணை நிகர்த்தவெம்
 துமிழ்வள்ளல் தாண்மலரிலே
 சரண்புஞ் தலையென்னி னெவ்வகைய பீழையுங்
 தாண்போக்கி யருள்புரியுமே
 மாவிநய முடனெங்கள் தலைவென்று விளையாட
 வருகவம் புலிவருகவே
 வள்ளுவப் புலவென்று முள்ளுவப் புறவாட
 வருகவம் புலிவருகவே.

(5)

71. வளமைபெறு சங்கத்து வீற்றிருங் துயர்க்கல
 வாணிகன் சாத்தனார்க்கு
 வருதலைக் குத்தெனுங் கொடியயினி தீர்த்துயிர்
 மருந்தநூள் வந்தவள்ளல்
 களவுநெறி சென்றங்கள் குறைகளை மறந்துகை
 காட்டியரு ஓலமழைத்தால்
 கயநோயின் மிகுதுயர்ப் படுங்கினது வரலாறு
 காசினியும் வானுமறியும்
 அளவிறங் துயர்கருசீன யந்தண்மை பூண்டருஞ்
 அண்ணலரு கேயடைந்தால்
 அரியபல நலமுந் யெய்தலாம் குறைதவிரங்
 தாளாகி யுயலுமாகும்
 வளவாவழு தியர்பொறையர் பணிபுலவன் விளையாட
 வருகவம் புலிவருகவே
 வள்ளுவப் புலவென்று முள்ளுவப் புறவாட
 வருகவம் புலிவருகவே.

(6)

72. கவியே கமகன் வாதியொடு
 கனியும் வாக்கி யெனப்புகலும்
 கலைமாச் செல்வர் தலையாகக்
 கரங்கள் கூப்பிக் கழல்பணியும்
 புவியே விண்ணே பரந்தபுகழுப்
 புலவர் பெருமா னழக்கின்றுன்
 பொலிவில் மறுவாற் சிறுமைகொளும்
 புரையோய் நிறைவற் றுடறேய்ந்து

செவியே யில்லாச் சிற்றரவின்
 செயலுக் கஞ்சிப் புறங்கொடுக்கும்
 திங்கட் கொழுஞ்சே மறுவில்லாச்
 செவிசெஞ் செல்வன் திருமுன்பு
 புவியே யிறங்கி வினோயாடப்
 போத வருவா யம்புலியே
 பொய்யா மொழிசொல் புலவளைடும்
 பொருந்த வருவா யம்புலியே.

(7)

73. விழியி ணெஞ்சில் நெருப்பிடையே
 வியன்பாற் கடலில் விதிபடைப்பின்
 விரிந்த பிறவி யைந்துடையாய்
 வெண்மைக் கதிர்கொள் கலாஷிதியே
 இழியும் பிறவித் துயரமுனராங்
 தெடுத்த பிறப்பே யொன்றுடையான்
 இனியெப் பொழுதும் பிறப்பறியா
 வேற்ற முடைய வெங்கள் பிரான்
 வழியுங் கருணை விழிப்பெருக்கான்
 வருகென் றுனையு மதித்தழைத்தான்
 மதிமான் உருவா யெனினீயே
 மனத்திற் கடுக விரைங்தோடிப்
 பொழியு மழுதக் கடலவன்முன்
 போத வருவா யம்புலியே
 பொய்யா மொழிசொல் புலவளைடும்
 பொருந்த வருவா யம்புலியே.

(8)

74. அஞ்சினை யூட்டிய வழுத னிகர்ப்புறு
 நயன் மடந்தையரான்
 நானு மிகழ்ச்சிகள் பெற்றுளை னின்செயல்
 நாளில நன்கறியும்
 மஞ்சினை வென்ற கொடைக்குண மேனிய
 வாப்பொழி நாவலவா
 மாசறு நான்முக தேவ னெனப்புகழ்
 மாதவ முனினினையே
 சஞ்சல நீங்கிய நன்னல மெய்துறு
 தண்ணரு ளான்மதியே
 தன்கர மென்மலர் காட்டி யழைத்தது
 தவழு பேற்றிவாய்

- வஞ்சனை யின்றிய நெஞ்சனே டாடுற
வாவம் புலிவாவே
- * வாயுறை வாழ்த்தருள் வாயின னருகுற
வாவம் புலிவாவே.
- (9)

75. இரவொரு பணியென வுலக மியற்றிய
விறைவன் விதித்திடுமேல்
இறுதியை யூருகென வவனை யொறுத்திடு
மியல்மொழி நாவலவன்
இரவுறு பணியினை யெனங்கினை யறிவுறின்
யாது விளோந்திடுமோ
எழில்வளர் குளிர்கதி ரமுதுகு மிளமதி
யிதனை மனங்கொள்ளுவாய்
பரவுறு குணமலை யமர்பவர் சினமுறு
பரிசினை யணுகுவரேற்
பழிபடு மவரொடு கணமெனு நிலையுறு
பதங்கில் வலர்நிவாய்
வரவறு துணிவொடு நிலமிசை மருவுற
வாவம் புலிவாவே
வாயுறை வாழ்த்தருள் வாயின னருகுற
வாவம் புலிவாவே.
- (10)

8. சிற்றிற் பருவம்

76. மறவர் குலத்தின் செருக்கதனை
வகுத்து விளக்குந் திருவளத்தான்
வயஞ்சா லென்னை முன்னீவர்
வருதல் தவிர்க் தெவ்விர்காள்
இறைவ னவர்முன் னின்றவரே
இம்ப ரூலகிற் கன்னின்றூர்
ஏறி விண்ணி னிலைபெற்றூர்
எனவே தெளிவா யருள்புலவ
சுறவு நீந்தும் பெருங்கடலிற்
சொரியும் சங்கின் முத்தினெனு
தூவெண் மணலைக் கலந்தளியேம்
துளிக்கும் வண்ட ஸாட்டயரத்

திறவி தமைப்பான் முயல்கின்ற
 சிறியேம் சிற்றில் சிதையேலே
 திருவள் ஞவனே திருவடியாற்
 சிறியேம் சிற்றில் சிதையேலே.

(1)

77. கான முயலை யெய்துகொலும்
 கஜையிற் களிற்றின் மேற்போக்கிக்
 கருதும் கருத்து நிறைவேருக்
 கதிர்வே லேந்தல் பெருமையென
 வான முயரும் புகழ்பொருங்கு
 மன்னர் படையின் மறவருக்கு
 வாய்த்தற் குரிய மறம்விளக்கும்
 வாய்மை தழைத்த தவக்கொழுங்கே
 மான முடைய சமர்மறவர்
 வாளா லுபிரை யிழவாமை
 வழுவென் றுணருங் தமிழ்க்குடியின்
 வாழ்வு புகன்ற திருவாய்
 தேனின் மொழியா விரக்கின்றேம்
 சிறியேம் சிற்றில் சிதையேலே
 திருவள் ஞவனே திருவடியாற்
 சிறியேம் சிற்றில் சிதையேலே.

(2)

78. கைவேல் களிற்றின் சிரத்தமுத்திக்
 கஜையும் வில்லும் வாருமின்றிக்
 கருங்தோ ஸளான்றே துஜையாகக்
 களத்து மறவ ரிடைவருவோன்
 மெய்வே லூரத்தே பாய்ந்ததனை
 விழித்துக் கையாற் பறித்தெடுத்து
 விரவா ரிடையே துணிவினைடு
 மிகையா னகைத்துப் பாடுமெனப்
 பொய்யே யறியாத் திருவாயாற்
 புகழ்ந்து தமிழ் மறவரியல்
 புனியோ ரறிய விளக்கவங்த
 புகழ்சால் புலமைப் பெருமானே
 செய்வே மதியேஞ் சிறியமைன்
 சிறியேம் சிற்றில் சிதையேலே
 திருவள் ஞவனே திருவடியாற்
 சிறியேஞ் சிற்றில் சிதையேலே.

(3)

79. புரந்து நெடுநாள் படைபயிற்றிப்
பொருவெங் களத்தின் விடுமன்னர்
• புன்கண் பயில்கண் ஸீர்மல்கப்
புகழி னுடம்பு பெறுஞ்செல்வம்
இரந்து கொள்ளத் தகுவதென
இயல்செஞ் சோற்றுக் கடன்கழிக்கும்
இசையான் விளங்கு மறவாங்செயல்
எடுத்துப் பேசங் கனிவாய்
சுரந்து சுரரும் பெறலரிய
சுவைசா லமுதம் பொழிந்தருளும்
தூய முனிவ வாசகியைத்
துஜையா யடைந்த தவமணியே
அரந்தின் வேல்போல் விழிவாட
அடியேஞ் சிற்றில் அழியேலே
அறஞ்சொல் பொய்யா மொழிப்புலவ
அடியேஞ் சிற்றில் அழியேலே.

(4)

80. புரைதீர் நட்பின் திறமறிவார்
புணர்ச்சி பழக வேண்டாவாம்
புகுந்த வுள்ளத் துணர்ச்சியினாற்
பொருந்து மனமே பெருமைதரும்
கரையா லடங்கா மகிழ்ச்சியினாற்
கலந்து நகுதற் பொருட்டன்று
கடமை பிறழ்ந்த மிகுதியிடைக்
கழிந்து மேற்சென் நிடித்தற்கே
உரைசா ண்டபை யுறல்வேண்டும்
உன்மை விளக்க மிதுவெனவே
உலக மனைத்து மறிந்துணர
ஒதப் பிறந்த வொருபுலமை
அரசே வருந்தி யமைக்கின்றேம்
அடியேம் சிற்றில் அழியேலே
அறஞ்சொல் பொய்யா மொழிப்புலவ
அடியேஞ் சிற்றில் அழியேலே.

(5)

81. உடுக்கை யிழந்தான் கைபோல
ஓடி யாங்கே விரைந்தடையும்
உள்ள முடையார் உயிர்கொடுக்கும்
உரிமை பூணும் திறமுடையார்

இடுக்கண் களையு நலமுடையார்
 இனிய நட்பே மெய்ந்டபாம்
 எதிரே முகத்தின் முன்நகைத்துள்
 இயங்கு மினிய நகையில்லார்
 அடுக்கு நட்பு நட்பன்றும்
 அகத்தின் நகவே யமைன்பார்
 அடையப் பெறுதல் பெரும்பேறன்
 றறிய வுரைத்த குணக்குன்றே
 அடுக்கல் முனிவன் தமிழ்பயின்றுய்
 அடியேஞ் சிற்றி லழியேலே
 அறஞ்சொல் பொய்யா மொழிப்புலவ
 அடியேஞ் சிற்றி லழியேலே.

(6)

82. ஒருமையு ளாமை யடங்குத லொப்ப
 வொடுங்கும் தவனெறியே
 உலகினை வெல்லுந் திறமுள தென்னும்
 உண்மையை யோதியவ
 பெருமையொ டின்பம் வினாகில வெளினும்
 பேதையார் கேண்மையினே
 பிரிவினி லெய்தும் பீழைக ஸின்மை
 பெரிதினி தென்மொழிவாய்
 அருமையி தென்னும் தளர்வி ணகன்றே
 அயர்வற முயல்வதனால்
 அடைவது திண்ணாம் பெருமை முயற்சியி
 னகுவ தெனுமறிவ
 திருவடி நோவச் சிறியேஞ் சிற்றில்
 சிதையா தருள்வாயே
 திருமறை பாடும் புலவா சிற்றில்
 சிதையா தருள்வாயே.

(7)

83. தேவாரி னிகர்வர் கயவரு மனையார்
 சித்த னினைத்தனவே
 செய்ய விழைந்தனர் வரும்வினொ வோர்கிலர்
 சேர்வன சேர்க்கெனவே
 மேவன செய்தன ரொழுகுற மனமுள
 மிகுதி படைத்திடலான்
 வேறுள பிறர்புகல் மறைபிறர் செவியுற
 விட்டு விளம்புதலான்

தாவறு பறையினை மானுவ ரவரெனச்
சாற்றிய மெய்மொழியாய்
• தாளமு மணிகளும் வைத்து மகிழ்ச்சி
தழைப்புறும் வண்டலினேன்
சேவடி நோவச் சிறியேம் சிற்றில்
சிதையா தருள்வாயே
திருமறை பாடும் புலவா சிற்றில்
சிதையா தருள்வாயே.

(8)

84. குன்ற நிகர்ப்பவர் குன்ற மதித்திடற்
குடியொடு நின்றவரும்
குடிகெட மாய்குவ துறுதி யென்த்தெளி
கொள்கை விளக்கினையே
நின்ற நினக்கு நிகர்ப்புற வல்லவர்
நிலமிசை வானினிடை
நீயு மறிந்தனை யொருவரு மிலரெனல்
நிறைமொழி நாவலனே
கன்று மனத்தொடி யாரின தருள்பொழி
கண்ணினை மலர்மலரும்
கமல முகத்தின தழியவ ரென்றெருரு
கட்டுரை சொற்றிடுவேம்
சென்று நடந்தருள் சிறியேம் சிற்றில்
சிதையா தருள்வாயே
திருமறை பாடும் புலவா சிற்றில்
சிதையா தருள்வாயே.

(9)

85. வெம்மை விளங்கிய கனலி சுடப்படின்
விளிவற வுயவுளதே
விரிகட லிடையினில் வங்க மிழந்தவர்
மீடலு முளதன்றே
தம்மை யறிந்துள சான்றவர் நெஞ்சு
சலிப்புறு பிழைபுரிவார்
தம்மொடு தங்குடி தன்னையும் நரகிடை
தள்ளுவ ரெனமொழிவாய்
எம்மை யறிந்தனை நின்னை யறிந்துளை
எளியரி னெளியமியாம்
இணையறு பெருமையை நினதருள் நாடுறு
மியலின திளகழலாஞ்

செம்மலர் நோவச் சிறியேம் சிற்றில்
 சிதையா தருள்வாயே
 திருமறை பாடும் புலவா சிற்றில்
 சிதையா தருள்வாயே.

(10)

9. சிறுபறைப் பநுவம்

86. அறிவுதெளி வெய்திலாப் பேதெநல் வினையா
 ஸவற்ற செல்வமடையின்
 அகடார் வேதிலர்க் ஞன்டுதேக் கிடவுறவி
 னவர்தமர்கள் பசியினினைவார்
 நெறிமருஞு பித்துடைய வொருவன்மது பானமு
 நிரம்புற்ற நிலைமைதனையே
 நிகராகு மறிவிலாப் பேதையொரு பொருள்பெற்ற
 நிலையென் றுணர்த்துமறிவ
 வெறிமலியு மொருபேதை வினைபுரிய முன்வந்து
 மெய்ம்மையு மிழங்குமேலும்
 விரிபொய்ம்மை குழலாற் புனைப்புணு மெனுமுண்மை
 வேதமென வோதுமுளிவ
 செறிவுதெளி வினைமைமலி மழைப்பயல் குழவியே
 சிறுபறை முழக்கியருளே
 செழியர்தமிழ் பொதுமறையை யடையவருள் கிழவனே
 சிறுபறை முழக்கியருளே. (1)
87. வினையின்வலி மதியாது தாழாது முலையாதும்
 விழைவொடு முயற்சியுருவன்
 மிக்கதிற லூழினையு முப்பக்க மாக்குவது
 மெய்யென விசைத்தபுலவ
 வினைவினெடு மேற்கொனு முயற்சிதிரு வினையாக்கும்
 நெஞ்சுற முயற்றின்மையே
 நிறைதுயர மடையவரும் வறுமையினை நல்குமென
 நேடமோ உணர்த்துமறிவ
 தனைசிகாவ தொன்றிலாத் தெய்வத்தி ஞாகாத
 தன்மையுள நன்மைதானும்
 தன்முயற் சிக்குரிய மெய்வருத் தக்காலி
 தருமென்று சொற்றசெல்வ

துணையளவு நன்றியையு மறவாமை தெளிவித்த
சிறுபறை முழக்கியருளே
· செழியர்தமிழ் பொதுமறையை யடையவருள் கிழவனே
சிறுபறை முழக்கியருளே. (2)

88. நன்பர்களை யாய்ந்தாய்ந்து கொள்ளுகிறோம் முறைமையுற
நவிலுதிரு வள்ளமுடனே
நற்குடியும் வருகுடியு மியல்பினவர் சேரினமு
நன்கிலாக் குற்றங்களும்
எண்பெருமை பிறவளவு மோர்ந்தபினர் நட்கவென
வினிதுணர்த் தியபுலவனே
ஏற்றமுள குடிவங்து பழிசானு பவன்ட்பின்
எய்தவரு நன்மைபலவே
பண்புடைய நன்பர்குறை கண்டளவி னெஞ்சுகோம் -
பரிசினு மிடித்துநன்மை
பயிலவே போதிக்கு மனமுடைய ரெனவோது
மளகிலா வாய்மையுடையாய்
திண்படைஞர் சூழவரு தமிழரசர் செல்வமே
சிறுபறை முழக்கியருளே
செழியர்தமிழ் பொதுமறையை யடையவருள் கிழவனே
சிறுபறை முழக்கியருளே. (3)

89. ஒருமைப் பிறப்பிற் பெருங்கல்வி
ஒருவற் கெழுமைப் பிறப்பினிலும்
உரிய வேமாப் பருஞுமென
வோதத் துணிந்த வொருபுலவ
பெருமைக் குரிய கல்வியினைப்
பேணிக் கல்லா வொருவனுந்தான்
பெரியார் சொல்லு மறநூட்பம்
பிறவிப் பயனுக் கேட்குமெனின்
அருமைப் பேற்றைக் கேள்வியினுல்
அடையப் பெறுவா ஞெற்கத்தின்
அதுவே யூற்றுங் துணையாகும்
அவனுக் கெனவே யருஞுபவ
திருவைப் பணிகொள் தமிழ்நாடா
சிறுபறை கொட்டி முழக்குகவே
திருவள் ஞவனு நான் முகனே
சிறுபறை கொட்டி முழக்குகவே. (4)

90. அகத்தின் பொருளைத் தமிழ்மக்கள்
 அறிந்து வண்ண மாய்ந்துணர்ந்தே
 அமைய விளக்கும் கருத்துடனே
 ஜயயங் தாகும் அதிகாரம்
 இகத்தின் நலமா மின்பனைறி
 பியைபு பொருத்தி யிழைத்தனையே
 இயனால் தருதொல் காப்பியரும்
 இறைய ஞரும் இலக்கியமென்
 ரகத்தின் மகிழ்ந்து நீபுனைந்த
 வரிய பெருமைக் குறள்களையே
 அமுதத் தமிழ மொழிகொள்ள
 ஆணை விதித்த வண்ணமெனச்
 செகத்தின் மலிந்த புகழுடையாய்
 சிறுபறை கொட்டி முழக்குகவே
 திருவள் ஞவனு நான்முகனே
 சிறுபறை கொட்டி முழக்குகவே

(5)

91. நனவி னிடையே நான்கான
 நல்கா தென்னை மறந்திருந்து
 நாடு தோறும் பொருள்தேட
 நடந்த நயமில் காதலரைக்
 களவி னிடையே யிரவெல்லாம்
 கண்டு கண்டு மகிழ்வதனால்
 கழியு நீர்த்தா மென்னுயிரும்
 கழியா திருக்கு மென்ததலைவி
 தனது சிலைமை யவன்வாக்கால்
 தமிழ ரொழுக்க முறைதமுவத
 தகுதி விளங்கத் தருபுலவ
 தமிழ மகளின் தவப்பேறே
 தினமு முலகங் குறள்பயிலச்
 சிறுபறை கொட்டி முழக்குகவே
 திருவள் ஞவனு நான்முகனே
 சிறுபறை கொட்டி முழக்குகவே.

(6)

92. செல்லல் தவிரு சினைவுளதேற்
 செவியி எனனக்கே யுரைத்தருள்க
 செல்வங் திரட்டுங் கருத்தோடு
 சென்று மீணும் செயல்விளக்க

வல்லை வருவல் மயங்காதி
 மாதே யென்னு மவ்வுரையை
 வருங்கால் வாழ வல்லவர்பால்
 வழங்கல் தகுமென் றுரைக்குமொரு
 நல்ல தலைவி பிரிவாற்கு
 நயத்தை விளக்கு நலமுடையாய்
 நன்றே தரினு நடுவிகந்து
 நன்றுகு மாக்க மொழிகவெனச்
 செல்லு மொழியா லருள்புலவ
 சிறுபறை கொட்டி முழக்குகவே
 திருவள் ஞவனும் நான்முகனே
 சிறுபறை கொட்டி முழக்குகவே.

(7)

93. தினையின தளவுக் கிணையில தாகிய
 சிறுபுன் ஸீரதுதான்
 திவமுறு செங்கத்திர் படர்வுறு காலை
 தெளிந்து விளங்குறவே
 பனையின தளவும் காட்டி விளக்குறு
 பண்பென நின்குறளில்
 பழமறை யோதிய பொருள்க ஸைத்தும்
 பயில வழைத் தனையே
 தனைநிகர் பொருளொன் றின்றென நின்று
 தனித்துறு மெய்ப்பொருளைச்
 சமரச நெறியக முனைவரு முணர்வுறு
 தத்துவம் வைத்தனையே
 முனைவரு மறிதற் கரியன வறிவ
 முழக்குக சிறுபறையே
 முப்பால் தமிழர்க் கருளிய குழக
 முழக்குக சிறுபறையே.

(8)

94. நினைப்பவர் போன்று நினைக்கில ரென்பது
 நெஞ்சுசம் விளக்கியதே
 நேய மிகுத்தவர் போலுரை பொய்யுற
 நீங்கிய காதலர்தாம்
 சினைப்பது போன்று புறப்படுதும்மல்
 சிறைக்கு எடங்குறவே
 சென்றனர் மீஞ்வ தென்றென நாடுறு
 செயலுள தலைவியுளம்

தனைத்தமிழ் நாலவர் கருதிய வாறு
 தழைப்புற வோதியவ
 தலைவ ருளத்தினின் யாழு முளேமவர்
 தாமெ முளத்துமளார்
 முனைப்பது காத லெனச்சொலு நாவ
 முழக்குக சிறுபறையே
 முப்பால் தமிழர்க் கருளிய குழக
 முழக்குக சிறுபறையே.

(9)

95. விருங்து புறத்துள தாகிய நிலையினில்
 வேட்கு முணர்ச்சி யொடும்
 மிக்க கடும்பசி யாலுயிர் வீடினும்
 வெந்துயர் மாற்றவரும்
 மருங்து சிகாப்புற வந்துள வுணவையும்
 மனமுற வுணபதையே
 வாழ்வுறு நெறிகளை நள்ள ரறிந்தவர்
 மாண்புறு மென்னினையார்
 பொருங்து சிறப்பொடு செல்வமு நல்குறு
 புகழுள அறநெறியே
 போதுவ தறிவுடை மக்களி னியலெனல்
 போத விளக்கியவ
 முருங்து நிகாப்புறு சிறுவிரல் வைத்து
 முழக்குக சிறுபறையே
 முப்பால் தமிழர்க் கருளிய குழக
 முழக்குக சிறுபறையே.

(10)

10. சிறுதேர்ப் பநுவம்

96. அருங்துமுண வற்றதனை யாய்ந்துணரு மறிவினுன்
 அளவறிந் துண்ணுமொருவன்
 அவனியிடை யுடலையுற வருபினிக ஸளான்றுனு
 மவலமுற லில்லையெனவும்
 மருங்தென்ன வொன்றினையும் வேண்டுகில னன்னவன்
 வாழுநா ஸள்லையெனவும்
 மாஙல்ல துய்த்திடுவர் துவரப் பசித்தபினர்
 வயிற்றிமை கொள்வரெனவும்

பொருந்துமுண வளவறிந் துண்பான்க ணின்பமது
பொங்குமென ஏங்தெளிவறப்
போந்துகழி பேரிரையை மேவுபவ ஞேயினாற்
புங்கணே யெய்துமெனவும்
திருந்துநெறி சொற்றறருள் மருத்துவச் செம்மலே
சிறுதே ரூருட்டியருளே
திருவால வாய்ப்பதியி லறமோது நாப்புலவ
சிறுதே ரூருட்டியருளே. (1)

97. நகையீகை யின்சொலாடு மிகழாமை யென்னுமின்
நாற்குணமு மியல்பினமையும்
நற்குடிச் செல்வரொரு சிலரேனும் வாழ்வதால்
நாடுநல முறுதல்மெய்யே
வகையான் வழங்குபொருள் வீழ்ந்தமிடி நாளினிலும்
வாழ்வறி பழங்குடியினேரு
வாய்ப்புடைய பண்புபிரி செயலொன்று மனமார
மண்ணிடை யியற்றறணியார்
தொகையா யடுக்குவரு கோடிபொன் பெற்றுமவர்
சூழ்வறக் குன்றுவசெயார்
தோன்றுகுறை மதியின்மறு வொப்பவுல கெங்குமறி
துயரினை விளைக்குமெனவே
திகையாது சான்றவர்செல் நெறிவிளக் கியமுனிவ
சிறுதே ரூருட்டியருளே
திருவால வாய்ப்பதியி லறமோது நாப்புலவ
சிறுதே ரூருட்டியருளே. (2)

98. சிறப்பதனி நெஞ்குமே யெவ்வகை வுயிர்களும்
பேதமெவ் வணம்வருமெனின்
பின்னரவை செய்கின்ற செயல்களாற் கல்வியாற்
பேணுமுயர் நல்லொழுக்காற்
சிறப்பதனி லொப்பதிலை வெவ்வேறு ணிலைமையுறல்
தெளிவென் றணர்த்துமறிவு
சிற்சிலவர் மேனின்று மேன்மையினை யெய்திடார்
சிலர்க்கி மிருந்துமுயர்வார்
உறப்பெறுவ சீர்மையினை நாடுவா ரெஞ்ஞான்று
மோர்ந்துணர்ங் தருமையுடைய
உலகுவக் கும்பணிகள் புரிவரென் றமுதொப்ப
வோதியருள் செய்யவாய

திறப்படுவ நீதிநெறி யெம்மனேர்க் கருள்கையாற்
 சிறுதே ருருட்டியருளே
 திருவால வாய்ப்பதியி ஸ்ரீமோது நாப்புலவ
 சிறுதே ருருட்டியருளே. (3)

99. வில்லே ருழவர் பகைகொளினும்
 வேலா லுமுங் பகைகொளினும்
 வேங்கை நிகர்ப்பப் பாய்ந்துவரும்
 சொல்லே ருழவர் பகைகொள்ளும்
 சூழ்ச்சி தெளியா வினைபயின்று
 துறையு நெறியு மறியாது
 துயரக் கடலில் மறியாதீர்
 வல்லே நிறையு மொழிமாந்தர்
 வாயி னெழுந்த சொற்சாத்தால்
 மரபுங் குடியு மொருங்கழியும்
 வளஞ்சால் வாழ்வும் சிதையுமெனும்
 செல்லே நிகரு மருண்மொழியாய்
 சிறுதே ருருட்டி யருஞ்கவே
 திருவள் ஞவமெய்ப் புலமணியே
 சிறுதே ருருட்டி யருஞ்கவே. (4)

100. இன்னு வினைகள் புரிந்தவரை
 இயலு மாற்று தெறுப்பலெனும்
 என்ன முடையா ரவர்நாண
 இதய மொத்து நலம்புரிக
 இன்னு வியற்று மினத்தவர்க்கும்
 இனிய நலனே புரியாக்கால்
 என்ன பயத்த தாகுமுயர்
 இயல்பாஞ் சால்பே யெனப்புகள்ருய்
 மன்னு வுகின் மன்னுநெறி
 மனத்தா னினைவார் புகழ்பொருங்தும்
 வகைசா லறங்கள் தழுவுகென
 வழங்கும் வாய்மைப் பெரும்புலவ
 தென்னு டுடைய தவமணியே
 சிறுதே ருருட்டி யருஞ்கவே
 திருவள் ஞவமெய்ப் புலமணியே
 சிறுதே ருருட்டி யருஞ்கவே. (5)

101. உள்ளத் தொன்றை யுள்ளுவதும்
 உள்ளி யதனை யுலகுகொள்
 உவக்கும் சொல்லா வூரைப்பதுவும்
 உரைக்கு மன்ன வூரைப்பொருளைத்
 தெள்ளத் தெளியத் தெரிவதுவும்
 செய்தற் குரிய செயலாகும்
 தெளிந்த மெய்மைப் பாவலருள்
 தெய்வப் புலவர் சிகாமணியாம்
 வள்ளற் பெருமா னினைங்கர்க்கும்
 வாக்கின் செல்வம் படைத்தவரும்
 வழங்கு நினது பொதுமறைபோல்
 வளஞ்சான் மொழியு முண்டென்னத்
 தெள்ளி யுரைப்பா ருளரேயோ
 சிறுதே ரூரூட்டி யருஞ்கவே
 திருவள் ஞவமெய்ப் புலமணியே
 சிறுதே ரூரூட்டி யருஞ்கவே.

(6)

102. தவத்தின் மிகுந்த காசிபனார்
 தரணிக் குதவுங் குறளங்நாள்
 தரைமே னின்று முவுலகுங்
 தாளா னளந்த தென்மொழிப
 நலத்தின் மிகுந்த வள்ளுவாக்
 நாவாற் படைத்த குறட்செல்வம்
 ஞான செறியின் விளக்கெனலாம்
 நாட்ட மரிய வுலகமெலாம்
 சிவத்தின் மலிய விரண்டடியாற்
 சென்று மனத்தை யளந்ததுவே
 சிறப்பு னினது படைப்பினுக்கே
 தேவா வுண்மை யுண்மையெனத்
 திவத்தின் விளங்கு புகழுடலாம்
 சிறுதே ரூரூட்டி யருஞ்கவே
 திருவள் ஞவமெய்ப் புலமணியே
 சிறுதே ரூரூட்டி யருஞ்கவே.

(7)

103. நன்று விளைப்பினு நடுவி னிகந்து
 நலிந்து பெறுந்திருவை
 நன்னென்றி காண்பவர் ஒழிகென வோதிய
 நாவர் சர்க்கரை

அன்று நினைக்குது மென்ப தொழித்தி
யறச்செயல் தன்னையினே
ஆமள வாற்றுதி யாயினினக்க.:
தாற்ற லளிப்பதுவே
பொன்று நிலைக்கனு நன்றுறு முதவி
பொறுப்பது வாமெனவே
பூமியின் வாழுங் தெளிவுற வோதிய
பொய்யறி மெய்மொழியாய்
ஒன்று சிறப்பின நன்றாரி செல்வ
வருட்டுக் சிறுதேரே
உலகிற் கொருபொது மறைசொல் புலவ
ஞாருட்டுக் சிறுதேரே.

(8)

104. கண்ணெடு கண்ணினை காதலர் தம்மிடை
காணுவ தொப்புறுமேல்
கலக வெனப்பிறர் செவியுறு வாய்மொழி
காட்டுறு பயனிலையே
கண்ணுற லாதிய வைம்புல வின்புள
காரிகை கண்ணெணவே
காதன் மணம்பெறு பெண்ணெடு டினாங்கிய
கற்புறு கலவியினும்
எண்ணுத வரியதொ ரின்ப நலத்தினை
இருதுஜை தோள்புணரும்
இறைமைகொ ஞோண னுலகினு மடைகுவ
தின்றென வருள்புலவ
ஒண்ணுதன் மகளிரி னுயர்வறி தேவ
வருட்டுக் சிறுதேரே
உலகிற் கொருபொது மறைசொல் புலவ
ஞாருட்டுக் சிறுதேரே.

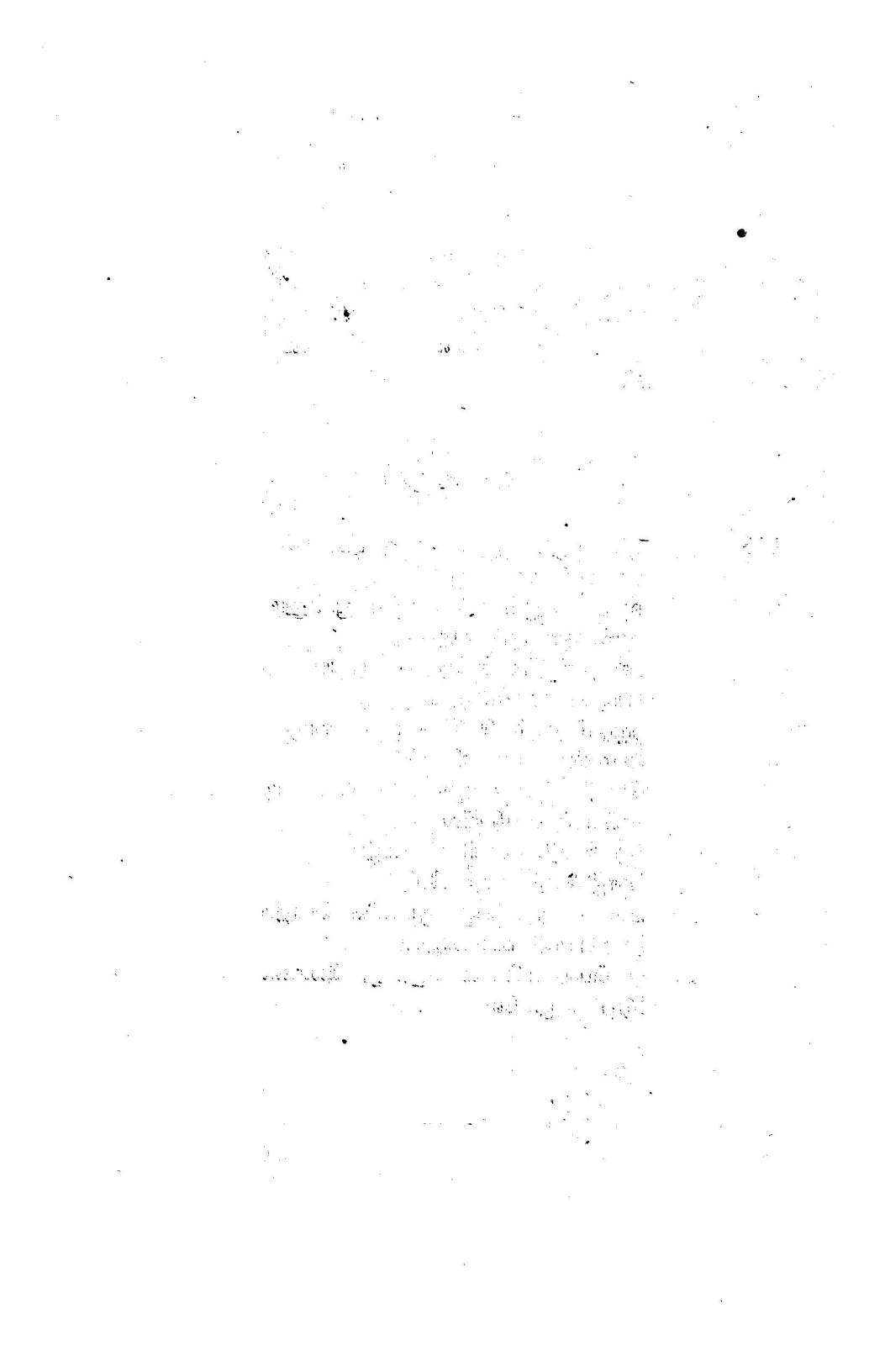
(9)

105. வேட்புறு போதினி லவையவை போலுறு
மேதக வள்ள துவே
மிகுமண மலர்செறி குழல்ளன் தோளென
மெய்ம்மை விளக்கினையே
தீட்டிய வேனிகர் கண்ணினை யாள்குணம்
சிந்தை நினைந்தறியேன்
சிந்தனை செய்தல் மறந்தபி னல்லது
சேர்கல் தென்றனையே

சட்டிய பொருளொடு மூலகிடை வாழுங்
 இங்ஙனம் வாழ்கவெனு
 இனையறு கற்புள வாசகி மங்கையொ
 டில்லறம் நாட்டினையே
 ஓட்டிய விருளினை பாட்டிய லறிஞ
 வருட்டுக் சிறுதேரே
 உலகிற் கொருபொது மறைசொல் புலவ
 னுருட்டுக் சிறுதேரே, (10)

வரம்த்து

106. அறநெறி வாழிய இன்பமும் வாழிய
 அவைகள் நலம்பெறவே
 அமைவறு பொருணை வாழிய முன்றும்
 அமைந்தபி ஞாவதாம்
 துறைபல பூண்டுள வீட்டியல் வாழிய
 சொல்லி னளப்பரிதாம்
 தோற்றமு மீறுமில் மெய்ப்பொருள் வாழிய
 சொல்லிய சொல்லினையே
 முறையொடு தொடர்வறு பொருளினை யடிமைகொள்
 முனிவரர் வாழியவே
 முத்தமிழ் வாழிய வாரியம் வாழிய
 மொழியினம் வாழியவே
 நிறைவறு பொருள்பெறு குறளினை யோதிய
 நிறைமொழி நாவலர்தாள்
 நிலவிய பெருமைகொள் பழுவலு நிலமினச
 நீடுற வாழியவே.

VIRABHŪPĀLIYAMU

Edited by
Vidvan Theertham. SRIDHARA MURTY

FOREWORD

“Virabhūpāliyamu” is a work similar to “Appakaviyamu,” a lucid and elaborate exposition of “Āndhras'abdacintāmanī,” believed to be the first work on Telugu Grammar, written by Nannayabhaṭṭa in Sanskrit, in the Āryā metre. The only manuscript of this work which is enshrined in this Library, under No. D. 1319, contains only an incomplete portion of one Canto, dealing with Telugu Prosody, particularly with ‘Prāsa’ and ‘Yati’.

In Telugu Poetry, ‘Prāsa’ and ‘Yati’ represent the rhyme in the first and second syllable of each line of a verse. For purposes of rhyme, allied letters have been grouped by the writers on Prosody. Originally, there were only ten kinds of ‘Yati’ which have increased gradually, through the years. ‘Appakaviyamu’ treats of forty-one kinds of ‘Yati’, while the present work handles forty-five varieties thereof. Similarly, we find sixteen kinds of ‘Prāsa’ mentioned in this work; but, unfortunately, this portion is incomplete in the present manuscript. The exact extent of this work is not also known.

Nothing has been known about the author of this work, not even his name, except for the fact that it has been dedicated to Kaluve Virarāju, the King of Mysore (1730 A.D.), who is also the author of “Bhāratam”, rendered into Telugu Prose. The Patron was the son of Doddarāju, who became a ‘Daļavāyi’ (General) of Cikkadēvarāya, who ruled over Mysore from 1672 to 1704 A.D. The Kaluve or Kaļule family was the most celebrated among the ‘Daļavāyi’ families of the Mysore State, having been very much reputed for its bravery, literary attainments and patronage of learning. Its members were the owners of the village called Kaļule, lying about four miles away from Nañjangūd in the Mysore

District. Virarāju, the Patron of this work, succeeded his father during the reign of Kāṇṭhīravarāya. He defeated the Marāṭha Chiefs and became a 'Sarvādhikārin'. He was himself a man of letters, as stated elsewhere, besides being a patron of letters; he patronised the Telugu Language and Literature with fervent zeal.

Undoubtedly, this work, though incomplete, will be highly useful to all those scholars who may be engaged in advanced researches in the domain of Telugu Prosody. The purpose of publishing this work is also to induce Telugu scholars to leave no stone unturned in unearthing the remaining portions of this rare work, which now seem to have been lost to us.

Words fail me to thank adequately Sri Vidvan R. Doraswami Sarmagaru, M. A., B. O. L., Lecturer in Telugu, D. G. Vaishnava College, Madras, who has helped me not a little in the edition of this work, with many a valuable suggestion, born of his profound erudition which has earned for him a well-merited award from the Andhra Pradesh Sahitya Akademi.

T. Sridhara Murty

వీరభూషాపాలీయము

పరిష్కార

శ్రీరథమూర్తి

తొలివలుకు

వీరభూషాపాలీయ హెచ్చలక్కణగ్రంథము. అప్పకపీయమువలె నియ్యది యాంధ్రశబ్దచింతామణికి నాంధ్రికరణమని తెలియవచ్చుచున్నది. (చూ. ప. 2). కాని లభించినగ్రంథభాగము చింతామణినంజ్ఞావరిచ్ఛేదము తుదలోని “వర్ణరాద్య మనంతరాక్షరం ప్రాసః” అనుసార్తమునకు అప్పకపీయమువలె యతిప్రాస విఫులవివరణ మై యున్నది. ఉపలబ్ధగ్రంథభాగము కేవల యతిప్రాసములనుగూర్చి మాత్రమే తెలుపుచున్నది. ఇది యప్పకపీయ తృతీయశ్యాసనమువంటి దగును. అప్పకవి చెప్పిన యతిప్రాసధేదములట్లే యిందు గ్రహింపఁయిసినవి. అప్పకవిలక్కణములను వీరభూషాపాలీయకర్త స్వీయపద్యములలో ప్రాసి యిందలి లక్ష్మీముల నన్నింటినించుమించుగ నట్లే సంగ్రహించెను. అప్పకపీయ తృతీయశ్యాసన యతిపరిచ్ఛేదమున కీ వీరభూషాపాలీయము రూపాంతర మనఁదగును.

వీరభూషాపాలీయము కథువె వీరభూషాలుని కంకితముగా రచింపఁ బడినది. కృతాయ్యద్వానతారికాశ్యాసాంత గద్యములు లభింపమిచే నీ కృతికర్త మువరో తెలియరాకున్నది.

కృతిపతి వీరరాజు మైసూరుప్రభువులయొద్ద దళవాయులుగానుండి కథులై సంస్కృతాంధ్రభాషాపోషకులై వాసిగన్న కథువె కుటుంబమునకు జెందినవాడు. మైసూరుజీల్లాలో నంజనగూడు పట్టణసమీప-

మునున్న “కథలె” గ్రామము వీరినివాసస్తానము, “కథలె” యన్నది జనవ్యవహారమున “కథలె”గా మాత్రయండును శేడా ప్రాతయందు “లె, వె” అత్తరము లాక్కపోలిక నుండుటచే పై మార్పునకు గారణ్ణమై యుండనోపును.

వీరరాజుకుటుంబమువారు యాదవకులజలు. వీరరాజుతండ్రి దొడ్డరాజు. ఈ దొడ్డరాజు మైసూరుప్రభువగు చిక్కదేవరాయల (1672-1704) దశవాయిగా నుండెను. వీరరాజు తండ్రితరువాత సైన్యధికారిమై మహారాష్ట్రపీరులు బాఱ్లద్రోలి యసేకదుర్గముల నాక్రమించి క్రీ.శ. 1732-1759 వఱకు సర్వాధికారము వహించి యుండెను.

వీరరాజు రాజకవి. ఇతఁ డాంధ్ర వచనభారతమును రచించెను. అందు సేఁ డాది సభా భీమ్యపర్వములు మాత్రమే లభ్యము లగుచున్నవి. ఈ వచనభారత రచనాకాలము క్రీ.శ. 1780 ప్రాంతము. ఇతనికి భారతరచనమున చెంజినుర్గాధ్వర్యత్సుండును విష్ణువురాణ వచనకావ్యక ర్తయు నగుతుపాకుల అనంతభూపాలుండు తోడ్డుకైనట్లు అందలిగద్య తెలుపుచున్నది. ఈవీరరాజుకుమారుఁడు నంజరాజు తండ్రివలెఁగృతిక ర్త కృతిభ ర్తయు మైన రాజకవి.

కథలె వీరరాజు సౌరాష్ట్రసార్వభౌముఁడని వీరభూపాలీయము-వలను దెలియవచ్చెడు. (చూ. ప. 239). ఇతఁడు కవిరాజు. కవిపోషకుఁడు.

వీరభూపాలీయమే వీరనచందన్నని యొకచో జెప్పు బడియున్నది. వీరభూపాలీయము వేఱు. వీరనచందన్న వేఱు. వీరభూపాలీయము-నకు వీరరాజు కృతిభ ర్త. వీరనచందన్ననకు వీరన కృతిక ర్త. వీరన-

ఛందస్నుప్రతి కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్యపరివ తుంలోఁ గలదు. ఈ రెండు-కృతులు భిన్నములు.♦

వీరభూషాలీయములోని యతిప్రాసథేదము లించుమించూగ నప్పు)-కపీయములోనివే. కాని యొకించుక మార్పు చేర్చులు గానవచుచున్నవి. ఈ విషయము స్వప్తముగఁ దెలియుటకై యుభయగ్రంథములలోని యతిప్రాసథేదములను బోల్పి క్రిందిపట్టికలోఁ జూపెదను.

వ ట్రిక

వీరభూషాలీయము

I అజ్ఞరామము

1. శుద్ధస్వర యతి
2. స్వరప్రథాన యతి
3. స్వరసంబంధ యతి (అ-య-హ).
4. వృద్ధిస్వర యతి
5. గొఢస్వర యతి
6. బుటి
7. బుత్యహిత యతి
8. బుత్యనివిత యతి

అప్పకపీయము

I స్వరయతలు

1. * స్వరమైతి వరి
2. స్వరప్రథాన వరి
18. బుజు యతి (య-హ) *
7. శుద్ధి వరి
3. లప్తవిస్రగ్సక స్వర వరి
4. బు వరి
5. బుత్యసంబంధ వరి
6. బుత్యసామ్య వరి

II వాల్యూరామము

1. సమ యతి
2. సంయుక్త యతి
3. వర యతి

II వ్యంజనాకుర విరతులు

8. ప్రాణి విరామము
26. సంయుక్త విక్రమము
9. వర యతి

♦ ఈ విషయము ప్రిరాన్చారి దౌరసామికర్మగారు తమ “ తెఱఁగుభాషలో ఛందోరీతులు ” అను గ్రంథమనఁ బరామర్చించియున్నారు.

* ఈ సంఖ్యలు అప్పకపీయములోని యతిథేదప్రకము ననుసరించినవి.

* బుజు యతి యప్పకపీయమున వ్యంజనయతిథేద ముగఁజైప్పుఁబడినది. వీరభూషాలీయమున స్వరయతలలోఁ జేర్పుఁబడినది.

4. చింద యతి	10. చింద యతి
5. పోలిక యతి	15. మునిధ క్రి యతి
6. చక్కటి యతి	16. ముకార యతి
7. భిన్నవర్గ యతి	18. ఆనస్యారసంబంధ యతి
8. మకార విరామము	17. మశ్శ విరామము
9. అశ్వేద యతి	22. అశ్వేద యతి
10. అశ్వేదవర్గ యతి	23. అశ్వేదవర్గ యతి
11. హకారసంధి యతి	27. అంతోష్ట్రసంధి యతి
12. వికల్ప విరతి	28. వికల్ప విరమణము
13. సరస యతి	29. సరస వర్ణ
14. అషునాసిక యతి	14. అషునాసికాత్మర యతి
15. తద్భవ యతి	11. తద్భవవ్యాజ విత్రమము
16. ఎక్కటి యతి	21. ఏకతర యతి
17. ఊష్ణ విరమణము	24. ఊష్ణ విత్రాంతి
18. భిన్న యతి	20. భిన్న యతి
19. ప్రత్యేక యతి	19. ప్రత్యేక యతి
20. చిత్ర యతి	12. విశేష వర్ణ

III ఉథయ విత్రాంతులు

1. పరమావ యతి
2. నాథసమాస యతి
3. ప్రాది యతి
4. అశేష విత్రమము
5. నిత్యసమాస యతి(అఖండ యతి);
6. శబ్దర్వయ యతి
7. సహార యతి
8. అవ్యయసంధి యతి
9. విథాగ విరామము
10. ప్లత యతి
11. ఉథయప్లత యతి
12. ఆగమ విరమణము

III ఉథయ వర్ణులు

30. పరమావ యతి
- * * *
31. ప్రాది యతి
- * * *
32. నిత్యసమాస విత్రాంతి
29. యుష్మదస్తృచ్ఛబ్ద యతి
- * * *
34. నిత్య యతి
36. విథాగ వర్ణ
39. కాశ్యస్వర వర్ణ
40. ప్లతయుగ విత్రమము
35. రాగమసంధి వర్ణ

* * * ఈ గుర్తులు గలయితే దము వీరథూ పాలీయమును గలదు; అష్టుక-షీయమును జెప్పుఒడదేదు.

13. పంచవిధక్తి విరామము
 14. నామాఖండ యతి
 15. జీవ్యనిత్యసమాస యతి

IV ప్రాస యతి

V విత్ర విత్రము

అజ్ఞరామములు	8
హర్షిక్యరామములు	20
ఉధయయతులు	15
ప్రాసయతి	1
విత్రవిత్రము	1
శరసి యతిథేదములు	45

38. పంచవిధక్తి విరామము
 37. నామాఖండ విత్రము
 33. జీవ్యనిత్యసమాస విత్రాంతి

IV 41. ప్రాస విత్రాంతులు

* * *

స్వర యతులు	7
శ్వంజన యతులు	21
ఉధయ యతులు	12
ప్రాస యతి	1
శరసి యతిథేదములు	41

ప్రాసథేదముల పట్టిక

పీరథూపాలీయము

1. శూర్భాచిందు ప్రాస
 2. ఆర్థచిందు ప్రాస
 3. సచిందునిర్ధిందు ప్రాస
 4. ద్వివిధ ప్రాస
 5. అసునాసిక ప్రాస
 6. ప్రాసస్తుత్రి ప్రాస
 7. స్వవర్గ ప్రాస
 8. అథేద ప్రాస
 9. లఘుయకార ప్రాస
 10. బుకార ప్రాస
 11. సంయుక్త ప్రాస
 12. సంయుతాసంయుత ప్రాస
 13. సంధిగత ప్రాస
 14. వికల్ప ప్రాస
 15. లఘుద్విత్వ ప్రాస
 * * *

అప్పకచీయము

1. శూర్భాచిందు ప్రాస
 2. ఆర్థచిందుసమ ప్రాస
 3. ఖండాఖండ ప్రాస
 4. ఉధయ ప్రాస
 10. అసునాసిక ప్రాస
 11. ప్రాసస్తుత్రి ప్రాస
 13. స్వవర్గజ ప్రాస
 16. అథేద ప్రాస
 15. లఘుయకార ప్రాస
 14. బు ప్రాస
 4. సంయుతాత్మక ప్రాస
 5. సంయుతాసంయుత ప్రాస
 17. సంధిగత ప్రాస
 8. వికల్ప ప్రాస
 7. లఘుద్విత్వ ప్రాస
 6. శేఫరుత ప్రాస
 12. ప్రాసస్తురము

అమలిక : పీరథూపాలీయములోని ప్రాససామములపట్టిక గంతచనము (263-న సంఖ్య) ననుసరించి డ్యూటీ 15 థేదములు చూపఁచినమి,

అప్పకవి “ స్వరయతులు వ్యంజనయతులు ఉథయతులు (పాశ-
యతులు) ” అని యతులలో నాలుగు ప్రధానభేదములను బేర్చొచ్చెను.
పీరభూపాలీయమున అయిదు ప్రధానయతీభేదములు చెప్పబడినవి.
అందు మిశ్రవిశ్రమమును యతీభేదము క్రొత్తగాఁ జేర్పబడినది. ఉపలభ్య-
లక్షణగ్రంథములలో అప్పకవియమునందు యతీభేదము లధికముగాఁ
జెప్పబడినవని వాడుక. అప్పకవి 41 యతీభేదములను రచించెను.
ఇందు 45 యతీభేదములు చెప్పబడినవి. ఈ కవి యతీభేదముల నథిక-
ముగాఁ జెప్పెనని తోచును గాని పరిశీలించినచో అప్పకవిజెప్పిన యతీ-
భేదములలో నొకటికెంటిని వింగడించి కొన్ని క్రొత్తభేదములఁ గల్పింజ-
నని యెఱుగానగును.

అప్పకవి వ్యంజనాత్మకయతులలోఁ బేర్చొచ్చెన్న బుబుయతీ
(య-హ వర్రమైత్రి) ఇందు అజ్ఞిరమములో స్వరసంబంధయతీగా (అ-
య-హ మైత్రి) చెప్పబడినది. అకారస్వరముతో య-హ లు చెల్లును
గాన దీనిని స్వరయతులలోఁ జేర్చినాడు కావలెను. అప్పకవియము-
నందు ఉథయయతీభేదములలోని నిత్యసమాసవిశ్రాంతిక్రింద నుదా-
హృతమైన అనేకానంత నాక నా స్తుతి శబ్దములను నష్టసమాసయతులని,
దీపాదిశబ్దములను ఆదేశ విశ్రమమని రెండు క్రొత్తభేదము లీగ్రంథ-
మును గల్పింపబడెను. సాంజలి సామర శబ్దము లప్పకవియమతమున
నిత్యసమాసవిశ్రాంతులక్రిందఁ జేరును. ఇందాశబ్దములు సహస్రయతీ
యనుక్రొత్తభేదముగఁ జెప్పబడెను. ఈ రితిగ నష్టసమాస సహస్ర
ఆదేశ మిశ్రవిశ్రమములు నాలుగు క్రొత్తవి పీరభూపాలీయమున
నృష్టింపబడెను.

ఇందొక్క మిశ్రవిశ్రమముమాత్రము అవశ్యము చెప్ప దగిన-
యతీభేదమని యొప్పుగొనక తప్పదు. మిశ్రవిశ్రమమన్నది స్వరవ్యంజకో-
థయయతీన మైళ్ళన మనఁదగును. ఇందులకొక యుదాహారణము :

“ నం, ఇథమమున వినుతింతు నిను నతమగ్రస్ఫురణస్ ”

ఇందు యతిథోనములోని మకారము పాదాదిలోని బిందుపూర్వక-
భకారముతోగాని, రేఘముతోగాని చెల్లుబడి యగును. అందు
మొదటిదైనచో (ంభ + మ) బిందుయతి, రెండవదైనచో (ంభ + మ)
మవర్జవిరామ మగును. “భ్ర” సంయుక్తాక్షరము గాన నిది
సంయుక్తయతియు నగును. మిందుమిక్కలి సమగ్ర మనుశబ్దము
ప్రాదియోగము గలది. కాన నిందు బ్రాదియతి చెల్లినదనవలెను.
ఇట్లు చూచిన నిందు బిందు మవర్జ ప్రాది సంయుక్తమిత్రమయతి
చెల్లినదనవలెను. వీరభూపాలీయమున నిట్టి యతిమైత్రీవిశేషమునకే
“మిత్రవిత్రమ” మను నామకరణము కావింపబడెను.

ఇందు గొన్ని యతిథేదములకు గ్రోత్తపేట్లు పెట్టిబడియున్నవి.
బుత్యహితయతి, బుత్యనిమిత్తయతి, చిత్రయతి, అవ్యయసంధియతి
యని. ఈ విషయము పట్టికలో స్ఫురముగఁ గాననగును.

ఇందు బ్రాసథేదములు 16 అని 26మి-వ వచనములో నిర్దేశింపఁ-
బడెను. అందు సబిందుప్రాస, నిర్విందుప్రాస అని రెండుథేదములుగఁ
బేర్ట్రోనఁబడియున్నవిగాని యారెంకోక్కలే. అది సబిందునిర్విందుప్రాస.
దీనినే ఖండాఖండప్రాస యని యప్పకవి చెప్పినాడు. వీరభూపాలీయములో
15 ప్రాసథేదములు గలవని మెన్ను నగును. అప్పకవి 17 ప్రాసథేదములు
జెప్పెను. అందు ప్రాసవైరము, రేఘయతప్రాస అనురెండెక్కవ.

వీరభూపాలీయ మెంత్రగ్రంథమో తెలియరాదు. లభించినగ్రంథ
మనమగ్రము. యతిథేదములు పూర్తిగ నున్నవి. ప్రాసథేదభాగమున
గ్రంథపాతము. ఎడనెడ లుప్పభాగములు గలవు. ఈ అసమగ్రమైన
కాకితపుర్యబడి యొక్కచే మదరాసు ప్రభుత్వఁ బ్రాచ్యలిథత-
గ్రంథాలయమున నున్నది. దీనిఁగూర్చి యేత్తద్వింథాలయ గ్రంథ-
వివరణపట్టికలో డి. నం. 1319 రు క్రింద నీ వాక్యములు గలవు.

“(వి. వి.)

(ల) సమగ్రము. బ్రాతమంచిది. తప్పాలున్నవి. షైథిల్యము
గలదు. గ్రంథపాతములు లేవు.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణికిఁ డెలుఁగుగా సప్పకపీయమువలై నీ లక్ష్మణ గ్రంథము రచితమయ్యెను. ఇది కథలె వీరరాజుపేర నంకితము. అతడు శూర్ప్యము మైనూరిప్రభువుగ నుండినవాడు. ఈ వీరరాజు “ఆంధ్ర వచనభారతమును రచించినాడు.”

ఇందలి కవిత సరళమై ల్లాఘ్యమై యున్నది. ఈ గ్రంథమునకు నమగ్రమైనప్రతి మొందేని లభించునేవో భాషాభిమానులు పరి శోధింపఁచ్ఛార్థితులు.

ఈ పీరిక వ్రాయుటలో మిత్రులు, ఘండోమర్గుజ్జులు, విద్వాన్ శ్రీరాహూరి దౌరసామికర్మ, ఎం. ఎ., బి. బ. ఎల్., గారు తోడుపడి యమూల్యములై ననంగతులు డెల్చి యువకరించినందులకు వారికి నాకుతజ్జుతను డెలుఁకొనుచున్నాను.

తీర్థం. శ్రీధరమూర్తి

పీర భూ పాలీ య ము

క०. శ్రీరామచరణసేవక !

కార్యాపయోధి ! యాదిగైశ్వర ! కు-
ర్యారవిలోధివిథేదన !
ధీరాగ్రజి ! పీరరాజ ! దినకరతేజా !

1

గీ. అవధరింపుము దేవా ! మహానుభావు-

డై న శబ్దానుశాసనుం డవనిఁ గలియు-
గాది రాజరాజన రెండుననుమతి నుడి-
విన తదాంధ్రోక్తికాముదిఁ దెనుఁగొన ర్థు

2

యతినిరూపణము

శబ్దానుశాసన మూలమూత్రము :

“ పథిరాద్య మనంతరాత్మరం ప్రాసః ”

గీ. పాదపాదంబు మొదలిటిపెర్ఱుము లవె

యతులగు నవియె యాయాదియంప్రులందుఁ

జెప్పుబడినట్టితాపులఁ జేర్పువలయు

వినుతకవితాభ్యిదినరాజ ! పీరరాజ !

3

గీ. క్రూంతి విక్రూంతి విరతి విశ్రమ విరామ

విరమ యతి వచి విక్రామ విరమణములు

ననుఁగ నివి పది (యును) బేరులయ్యె యతికి

విజతఫునవై భవబిడ్డాజ ! పీరరాజ !

4

యతిథేదంబులు

గీ. అజ్యరామంబు హల్మీరామాధిథాన

మలరు నుభయవిరామసమాహ్యాయంబు

ప్రాసవిరమంబు ఖిశ్రవిశ్రమ మనంగ

ఫెలయు యతి ఘైమవిధములు పీరభూష !

5

వ. అందు శుభస్వరంబును స్వరప్రధానంబును స్వరనంబంధంబును
వృథిస్వరంబును గూఫస్వరంబును బువడియు బుత్యహితంబును
బుత్యనిమి త్తంబు నన నజ్యరామంబు లెనిఖాది విధంబులమ్మే
నవిమెల్లఁ గ్రమంబున వివరించెద.

6

శుభస్వరయతి - 1

గి. అద్వయంబున కై యొలు, సిద్వయమున-
కెద్వయంబును బుయుగంబు, సుద్వయమున-
కొద్వయం బిట్టు లానఁగూర్తు రుర్మీ గపులు
భూరితరసాహసదిలీప ! పీరభూప !

7

ఆ కారయతి

అ. వె. అహితమదధేదనభురీణ ! ఆర్త శరణ !
అశ్రీతావసనురభూజ ! ఐన తేజ !
ఐవ్యారై శ్వర్యని స్తండ ! బోరగేండ-
వాగ్ధురంధర ! పీరభూపాలధీర !

8

ఇత్యయతి

గి. ఇభబలాతిధన్య ! ఈశితృమూర్ఖన్య !
ఈషిత్తప్రభావ ! బుభు(వ)విభవ !
బుమినిభార్యభరణ ! (ఏ)ధితనుతగుణ !
పీరభూప ! యనఁగ వెలయు నిటుల

9

ఉద్విరామము

అ. వె. ఉర్మి దాత సరసి యూరూర వినివిని
యూహత్తోడఁ జేరి యొఱపుమిాతి
యొనర వేడువారి నోర్పుత్తో సేవేళఁ
బ్రోతు వహవా ! పీరభూప ! యనఁగ

10

స్వరప్రఫానయతి-2

గీ. మొదలిశబ్దంబుతుదివర్షమునకు నవలి-
పదము తొ(లివర్ష)మునకును బరఁగ సంధి-
తైనఁ దత్పంధికిని యతియగు స్వర(ము స్వ-
రప్రఫాన మ(నఁగ) వీరరాజభోజ !

11

లక్ష్మీము

గీ. అంచితశ్శాంగ ! మహితకృపాంతరంగ !
ఇనతనయదానసుకృత ! సుధీంద్ర వినుత !
ఉడధిగాంభీర్య ! సమరాంగణోగ్రశార్య !
కథువె వీకేంద్ర ! యనఁగ లక్ష్మీంబు లమ్య.

12

స్వరసంబంధ యతి - 3

ఆ.సి. అస్వరంబుతో యతి స్వరసంబంధ -
మనఁగఁ జెల్లుచుండు య హలు రెండు
ననఁగ రమ్యమూర్తి ! హారసన్నిఖిర్తి !
భూరిగుణాకలాప ! వీరభూప !

13

వృధిస్వర యతి - 4

పాశిసీయసూత్రము. “ వృధిరేచి.” ఆదేచి పరే
వృధిరేచాదేశః స్యాత్.

14

గీ. అరయ సంస్కృతపదసంధు లదుకునప్పా-
డద్వయముమిఁదఁ గదియు పదాదివక్ర -
ములకు వక్రతమత్వంబు గలుగు రెంట
వృద్ధి యనువేర యతి చెల్లు వీరభూప !

15

లక్ష్మీము

గీ. ఇష్టబాంధవభరణ ! లోకైకనివుఁ !
అనుపమాహార్యధైర్య ! సదైధితార్య !
ఉడుగుణధురీణ ! శత్రుజనోఘనారణ !
అధ్యానత ! వీరరాజ ! మహోజ ! యనఁగ.

16

ఎకారమునకు—విష్ణుచిత్తియమందు

మ. గురుగుం జెంచలి తుమ్మి లేదగిరిసాకుం దింత్రిణీ పల్లవో—
తృత్రముం గూడఁ బొరంటి నూనియలతోఁ గట్టావి కుట్టారిణో—
గిరము లైసితమిం గూమల్ పొలములోఁ (గ్రేపు) లైయి న్యాక మేఁ
కెరువుం గుంపటి మంచ మెక్కిరి ప్రభుతై వ్యకాపి రెడజ్జిన్. 17

శికారమునకు—విరాటపర్యమునందు

ఉ. ఆకమలాష్టీరూపమహిమాతిశయంబు మనోహరంబు భో—
గైకపరాయణు ల్యారుషు లంగజుఁ డప్రతిమానచేష్టితు—
స్వీకృతలోకుఁ డట్లగుటుఁ జేటు పురంబునవారి కెమ్ముయిన్
గౌ కెటు లుండు నిట్టియవగాధనుఁబొత్తు మనంగ వచ్చునే! 18

శికారమునకు—భూస్క్రింగ్రాహయణమునందు

ఇం. నీకంఠార్పితకాలపాశము శిరోనిర్మాత పాతంబు లం—
కోకస్సంచయకాళరాత్రి గశబద్ధోదగ్రకాలాహిం క—
న్యాకారాగతమృత్యు విజనకన్య స్వేగ నొప్పించి లో—
కైక్రత్రాణని రామునిం గనుము నీ కీ బుద్ధి గాకుండినన. 19

చోకారమునకు—రామభుదుని చాటుధార

కం. రాజమనోజా ! విద్యు—
భోజా ! దీనార్థి కల్పభూజా ! రిపుసం—
జ్ఞాజా ! వై భవవిజిత చి—
దోజా ! రవితేజ ! గుత్తి యప్పులరాజా ! 20

గూఢస్వరయతి—

పాణినీయసూత్రము :— “ అతో రో రపుతా దపుతే.”
అప్పుతా దత్తః పరస్య రోరు స్సాయ్త్ పుత్తేత్తిప రే।
శివోర్ధ్వోః | తమోఽర్కుః |

కం. అమరోకృత సాంతోషం-

తములపయి నదాదియగువద మయకునెడ సో

త్వమునకు “గూఢస్వర” నా-

మమున న, య, హ లాప్పు వీర(మహి) పాలమణే !

21

లక్ష్మీ

గి. అరిసమరసీమఁ “దవసేవకోఽహా మస్మి”

యనిన రక్షించునట్టి యశోఽభిరాముఁ

డనును నీ సేచ్చు గణతించి రథలజములు

భాగ్యనిస్తంద్ర ! వీరభూ పాలచంద్ర !

22

మరున్నందన శతకమనందు

శా. కోపాటోపము కుష్మిగంతులు నిజాకుంఠిభవచ్ఛర్య రే-

థాపాండిత్య మయూరె ! నీకును సమస్కరంబు లంకాపురీ-

పాపగ్రంథికులాంగనాకుచతుటీపైతట్టాపత్తాంహా ! బా-

హాపాటచ్చుర ! రామదాన ! తవదాసోఽహా మృదున్నందనా ! 23

సుభ్రదాపరిజయమనందు

శా. తా సైరింప కపర్చ యుండఁగ భవదర్భంబునం దాల్చి తే-

జోఽనవుయ్యన్ శరజన్ముఁ గాంచి యలనీపారిత్సమాభ్యతుటమా-

రీసాపత్యముగన్న మోహపుఁబురంధ్రిరత్న మాటేము ! కా-

దే సర్వజ్ఞున కేల నిన్నుఁ దలమై నెక్కించుకో జాహ్నావీ ! 24

బువళి - 6

గి. హల్లులకుఁ గ్రిందనుండిన నైనఁ గాని

వేతె మైననుగాని (బువర్ఱ ?) మిత్వ-

మేత్వమును జెందు రేఘతో “బువళి” యనఁగఁ

డనరు [సారాపు] భూపాల ! ధర్మశీల !

25

లక్ష్మీ

క०. శ్రీకృతప్రాభవ ! భవదూ-

రీకృత మర్జనసమూహ ! బుభుపతిభోగా !

శీరణజుబయఫూటా-

రీ కథువాధ్యతు ! వీరనృవహర్యతూ !

26

సభాపర్యమునందు-నీసపాదము

బుత్తిజుండని విచారించి పూజించితే

మైపాయనుం దుండ ధర్మముకి。

27

అధర్యణాచార్యప్రయోగము.

ఛా. తృష్ణాతంతునిబద్ధబుద్ధు లగు రాథేయాదులన్ నమిస్తు శ్రీ-
కృష్ణం గేవలమర్త్యగాఁ దలఁచి మర్దింపంగ నుత్సాహవ-
ర్థిష్టం డయ్యె సుయోధనుం డకట ! ధాత్రీనాథ ! యూహింపుమా!
యుష్ణిమంబునఁ గట్టవచ్చునె ! మవశ్యాంధోగ్రసండాలమున్. 28

బుత్త్వహితయతి-7

గీ. ధరను వాల్మీలక్రింద బుత్త్వములతిఁడ
నడరు తనిట్టతతను వచ్చు నచ్చులైదు
య, హాలు స్వరమైత్రీ జెందినయవుము చెల్లు
వెలయ “బుత్త్వహితం” బన వీరభూప !

29

లక్ష్మీ

గీ. ఇందునన్నిభక్తిర్తి ! సంహృతనతార్తి !

బుమినదృతవివ్రనుతిపాత్ర ! వృథుచరిత్ర !

హేమనగాద్రీయ ! వరచర్య ! తృగుజశార్య !

హితనతశరణ్య ! శ్రీవిరనృవచేణ్య !

30

(స శే ష ము)

WAQAE-I-HYDARI

Edited by

Syed Hamza Husain Omari, Murishi-i-Fazil

Continued from Page 20 of Vol. XVIII No. 1

ذکر وقایع قلاع زیر وبالاے ویلور ونا کام برگشتن حیدر علی خان باوصف واحدات فتور

هنگامیکه ساحت سواد فسحت آباد آرکاث از خس وخاشاک موافع
پاک روپته وهمه جا شعله چراغ اثر عوارض خاموش گشته خنده دندان
نمایے کنگرهای حصار ویلور چون دندان شانه زلف خاطر حیدر علی
خان پریشان میداشت وناخن حسرت تصرفش سینه تمیز و می خراشید - میر علی رضا خان بکفایت مهم قلعه ویلور که استحکام دیوار
منگینش سنگی سخت بر دل مبارزان باعزم میزد و دور پر کوتاه
محکم دست جرأت همت را از دورتر کوتاه می ساخت وتلاطم امواج
غرقاب خندقش که گوئی بحر محیط سخت برگرد جهان برآمده سفینه
نظر را غرق میکرد، مشار الیه و معتمد علیه گردید - و محمد علی کمندان
بارسله های مردم بار و جماعت پیاده کان قساوت شعار و توب خانه
برق کردار برتسخیر قلعه کوه ساحره موکل و مکفی شد تا رسال

-
- (۱) اے میدان کشاده (۲) اے سیاهی (۳) اے فراخی
مکان (۴) م - داندانه - (۵) ل - محیط (۶) م - غرقه
(۷) م - جماعه (۸) اے سخت دل

یکم زار و یکصد و نود و پنج افواج حیدر علی خان بانبوه پرشکوه برسر
 قزل‌کیان بسته سرو سامان ویلور تاختند جمعیت دلهای آن جماعت بسته فرهنگ
 سراسر هجاعات پریشان ساختند چندانکه عالم تماشاے از پرده عینک
 دور بین محو تماشا بود حشرگاه لشکر از دور در دیده شان نزدیک تر
 می نمود و قریب بود که «هل یکب الناس علی متأخرهم» بظهور رسید
 و بطریان این دهشت جریان خون در شریان محصوران محتبس گردد
 و شکسته زندگی روی فرزگیان آئینه وار صورت حیرانی شود کار آزمایان
 عرصه ناورد هنگامه نبرد گرم ساخته بحفر مرحله شکم کوه قلعه ساجره
 خالی و بجمعیع جمع مواد فاسدہ معمتلی کردند واز و رائے کوه دمده
 های مور چال بستند و به تهدیم بنیان قلعه توپها گران سنگ در
 محاذاات بروج نمادند اما گلوه توب دمده مشرف حصار هرگاه از هدف
 مجاوز می شد زندگوله وار زمزمه بگوش قلعگیان پائین می رسانید
 وزیر و بعی در پرده این ساز نوای خارج آهنگی می زد تاشبیه
 فرزگیان بسته با کانه از کمینگاه بر مقاعد قتال اهل مور چال در افتادند
 چوی از زدو برداشان این مد بران پشت دادند بغارت بدکداری از
 میخ زدن در سریه توپها کوتاهی نکردند در آخر با قدام بحرکت نقلیل
 سخت خفیف و پسپاشند، حیدر علی خان بوقوع عمل بد از قباحت
 پیشگان قلعه که موادرنص «سامما کانوا بعماون» اند تغایظ و تشنیع، -
 نسبت بگماشگان خود تفوه نموده کلک سیه کار را نیز بر سرائے جرم
 آن زمره مجرم فرمود و تحریض برقتل و تشدید مور چال کرد و

(۱) اے احمق (۲) م - بعلت (۳) اے سخن گفتن

(۴) اے بر جنگ برآذگیختن

علی رضا خان مراعات تساهل برخلاف رضا موکل از اسباب قضایا
انگاشته و به قضائی مافات ادائیه صیغه امر معروف جاگیر ساخته بمرعمت
تمام تر حفر مرحله طویل در ایام قلیل سرانجام داد و بناء بستن دمده
مور چال آغاز نهاد وحیدر علی خان جریده باتنی چند از ارکان دولت
واعیان حضرت وجوهی از پیادگان رکاب به تفییش حال قلعه وكيف
وکم و کارگذاری کارگنان خود دریافتنه در ناحیه ویلور رفته از عینک
دور بین عینک آن در قلعه به نظر در آورد و پس از رجوع القهقری
حکم بیورش قلعه ساجره فرمود هر چند که شاطران زور آور همچو
پیلان گستته مهار هنگام نیم شب هنگامه آراسته رخ بسوی برج منهدم
آوردن - و شمسواران بساط عرصه مردانگی اسپان در خانها گذاشته
پیاده تاختند و منصوبه حکم از آغاز این بازی درست کرده بدیوار
بالائی قلعه آویختند لیکن چابک دستان قلعه که در ازاء آن برج منهدم
آتش خانه جان سوز جهان افروز آمده می داشتند به برق اندازی توب
و بندوق راه جان بردن بر پیش آهنگان مسدود کردند - و چندان که
از بیرون پیش دستی می نمودند - اندون خانه مات دیده پسپائی می
افزودند و هم درین حال جماعه ازورا^۱ عقب کوه چون روس شیاطین
سر کشیدند و از فراز به نشیب آمده بر زیگ شرار در آبادی ویلور افتادند
ولخته از خانها^۲ آن میدان آتش دادند فرنگیان از هر دو قلعه بالا
و پست به مهتاب افروزی که بسان مهتاب همه جا روشنی آن یکسان بود.

(۱) م - جاگیر^۳ (۲) اے نیک جستجو کردن

(۳) م - آن قلعه (۴) م - عقبه

ظرفه آتش دستی بمعاونت هم‌دیگر بکار برداشت و عجب مهرها به بسته‌های زیر و بالا برهم انداختند که فرزین بنده به آن حریفان بزم رزم شکسته یافته ازان معزکه طرح دادند و کشیرے دران دایره پرکار چوں چرخ پرکار از آغاز تا انجام فرق نکرده سرگشته وار بسر آمدند و نسبت حیات شان باجل منتهی شد - چوں پس از ساعتی شور عرصه رستاخیز درین هنگامه ستیز فرونشست ، مدعیان غیور که فرقه گریختگان و بقیه خون ریختگان اند جزائیه جرأت بد کرداران فرزنگ حواله بفردا داده چوں بخت برگشته بسمت مورچال برگشتند و آفرین و نفرین بحسب محنت ها مردانه و ترد دات نمایان فریقین بدانچه در قیاس نبود طرف وقوعه پیدا نمود و اغلب اینکه مناجات عزیزان مستجاب الدعوات که دست تضرع وابتهاں بحضورت ذوالجلال عزاسمه برداشته بودند ، گرمه ازین عقود کشود و گرمه چه قبا حهنا که منسوب بمحصوران نمی شد و درین ایام ژیپو سلطان بفراغ بال از مهمات پیش نهاد بر قلعه ویلور نزول اجلال فرمود و به جوم لشکر احصار بر احصار افزود و همگی همت مصروف فتح قلعه داشته توجه بحفر مرحله گماشته بود که درین اثنا جواسمیس حیدر علی خان خبررسانیدند که جنرل کوٹ سرکرد تازه وارد بنگاله بالشکر گران بار تابه وندوایی اقدام نمود ، حیدر علی خان عزایم فتح قلعه ویلور فسخ کرد قاطبته افواج ها جمه آنجا طلب داشت مگر برخی طلایه دار بچند جهات جهت سدباب قلعگیان بجمعیت ابواب برگماشت و مدارالمهام

(۱) ل - بر حصار (۲) م - بحیدر علی خان (۳) اے هجوم

میر محمد صادق خان را بر انتظام مهم آركات مختار کل مدار علیه ساخت، و خود باعساکر شهامت مآثر طبل کوچ نواخت ظاهراً اضعائی شکوه گروه خذلان پژوه نصاری چشم همتش تنگ تر و چهره عزمش متغیر کرده بود اما بحکم شدت و صلابتی که داشت سرشته استقامت واستقلال از دست نداده با کروفیر بیرون شهر بمسافت علم افراد است.

راندن حیدر علی خان بر اشکر جنرل کوٹ
وایقاع مجادلات درین سال باوے

راه روان مراحل نقل این مقال سبک سیران منازل شرع این حال چنین طبق مسافت روایت کردند که هنگامیکه هنگامه اشتهر خروج حیدر علی خان از بلده آركات در اشکر ترسایان ناخدا ترسان گرم گردید جنرل کوٹ از مهابت جنود عظیمه و مخافت جیوش جسمیه عنان عزیمت آركات معطوف ساخته سربراه چنگل پیش نهاد و باستیقان موسم جهازات فراسیسان بموادی « ظهر الفساد في البر والبحر » راست به بندر پهلوچری رسید، طلایه داران حیدر علی خان بعرض رسانیدند که مخاذیل کفره فجره در نهایت قلق و اضطراب از راه برگشته بادیه پیمان شدند حیدر علی خان بدین فویض سراسر امید از حضرت ظفر بخش امیدوارتر گردید و علاوه این بشارت اشارت ورود جهازات فراسیسان موکد مساعدت اقبال ارجمند و مویک موافقت بخت بلندش شد، پس ازانجا آستین همت بر ساعد جرات پیچیده دامن مبارزت بر میان مبادرت زد ولواه اعتلاء بر آسمان افراست و کوچ برسر برگشتنگان سرگشته تیسه « فی کل

(۱) ل - پیمان (۲) اے تشهه (۳) اے پیش گرفتن

وپیش پیش درمن -

سوانح یهیمون^۱ در رسید و باقایه حوادث موله کاسر عظام ثبات و هادم اساس حیات آنها گردید فلا جرم از گریزان صلاح و سداد در قیام به مقام کوتور^۲ اندیشیده آنرا مستقر و مستودع گردانیدند و مطلوبات هرجنس بحمل سفاین و جواری از مدراس و جزان نوبت بنوبت می طلبیدند و روز^۳ به چند دفعه لوقت در آنجا ممکن بوده اوقات بسر میبردند و حفظ احوال از دست بر معاندان معتبر^۴ می شمردند و درین روزها حیدر علی خان به تسخیر قلعه تیک گذه سرشکن سرشخان آنجا گشته و هم بتاراج مرزویوم ناحیه مدراس که اکثر خرابه اش جزمسکن چ福德 و بوم نبود خیل خیل فوج^۵ بیرون از گیخت لکن آنها به مقتضای بدلی بتوهم عکس احوال مختل آنجا از سبقت و تطاول بنیانش باز ماندند و بقطع نظر از شرم ناموس خلائق همچنان باد بمشت بمقراضی خود را وارسانیدند و همدرین سال حیدر علی خان با فوج پرشکوه بتصادم اطراف ترچناپلی که عملت غاییه این همه اعمال جدال و قتال است و برهم زدن نظام آن محل متوجه شد حتی که معموره جوار قلعه که گوئیا هردو بالذات متعدد و باعتبار مختلف بودند بغارت زد و مقدار^۶ را از جماعه قلعه که بر اقتضای جمل مرکب اراده ناصواب دفاعت خصم پیشواه^۷ همت خود کرده بمعیان گاه بروز آمدند علی روس الا شهاد بپاداش خیره سری رسانید و حال آنکه قلعگیان از احساس این حال نقد حواس باخته باطراف بروج و حصار نقش دیوار و دست

(۱) اے دردمند (۲) م - کودلور (۳) اے ثابت

(۴) اے امانت (۵) م - وارساندند (۶) ل - گوئیا

(۷) م - بالاعتبار

پس کار بودند و درهای قلعه هم چنان مفتوح و از مبادی حیرانی چنان پنجه تدبیر دور از کار داشتند که با وجود قرب جلادت پیشگان عرصه رزم نه یا راه دفع وانتقام ونه راه منع اقدام همانا غشاوه غفلت برچشم شان گذاشته بودند یا تکلف شعور ازین مبهوتان برداشته اگر نه مخالفان غافل از واقع حال محصول بودند یه متیقн که باسعاف سیوف قواضب قطع اصول ترسایان نمودند تابعضی از پخته کاران هوشیار مغز بحکم «خف ما هو آت ولا تحزن على مآفات» ابواب مفتوحه قلعه مغلق و مر ساختند و از بالائے حصار بتوب زدن پرداختند و همدرین سال پیوسلطان با فوج رکاب در ملک تجاور هجوم آورد و مع قطع نظر از رعایت رعایا و حمایت برایا بسیاست خصم اشتغال ورزیده ورفع جیوش کفره و قامع اصول فجره شد چون تغیرات حوادث دوران دران سرزمین شایع وزایع گردید جنرل کوٹ باستماع خبر ورود جهازات بنگاله باجمع کشیر وهم معاینه تصادم طوفان کاری عواصف مفاسد عام و گستگی طناب خیام استقامت آن مقام برخت اقامت بریستن صلاح اندیشید و بسرداران جهازات فرمان داد تا بمحاذات لشکر هنگام کوچ برابر آئند و درحوادث جنگ اعانت نمایند پس تر لشکر نصاری بمبالات آن جنود خطیره از راه ساحل بحر روان شد حیدر علی خان از یمن ویسار محیط جماعت کفار و در معتبر آنها حصونی چند مستحکم بریسته سدران و مانع گذرگاه شان گشت، فرزگیان بملاظه عروض تخلل این موانع پایه سعی در میدان

(۱) اے حاجت رواکی کردن (۲) اے شمشیرها (۳) اے تیغ بران (۴) اے ظاهر (۵) اے اندیشه داشتن از کسے

مبادرت نهادند بالجمله بحمله مبارزت مخالفان را از پيش رانده براي حصارها دست یافتند ومقارن اين حال گاوله جهاز بر قفا یه مير على رضا خان که در گنف درخته استظلال داشت درخورده گتيفش را شکست وسررشه حیات مستعارش گسيخت وساقی قضا شربت اجل درکامش ریخت واز کشته شدن خان مشارالیه در حشرگاه لشکر حیدر على خان يك گوشه نشريه رو داد فرنگيکان فرصت وقت در یافته گرم رو باديه سبقت شدند - وبطی مراحل وقطع منازل واصل مدراس گشتند - چون مجی جمعیت شایسته بنگله سبب اعتضاد آنگریزان شد و دود عتوذ واستکبار در دماغ ايشان پیچید جنرل کوٹ عجب عجی بکثیرت فوج بهم رسانيد و بخروج در غایت تبختر ^۷ بمعرکه گاه کرزل بهلی فرا رسید - درین مصاف که از حنین طلموع تا اصفرار ^۸ شمس ذواير دشمن سوزی على الاتصال سرگرم التهاب بوده چه صواعق محترقه که زبان زبانه بندوق از هرگرانه در اظامهار محبت موختن دراز نداشت و چه بوارق خاطفه که بيرق اندازي توب بخرمن هستی خسان پیکار خنده نزد ندائے «قل لن ینفعكم الفرار من الموت او القتل» حنجره اهل هيچا می خراشید وقضاء «اذکروا هادم اللذات» دمدم نقش سلامت وبقا از الواح احوال اهل وغا بخنجرفنا می تراشید درین روز چاره سوز گشتنگان بسيار سايه وار بر زمين افتادند واز کسوت حیات

- (۱) اے پيش گرفتن (۲) م - ساقی قضا (۳) اے یاري گرفتن (۴) اے از حد گزشن (۵) اے گردن کشی کردن (۶) اے خويشتن یبني (۷) اے خرامان رفتن (۸) اے زرد شدن (۹) ل - سرگرم (۱۰) اے افروخته شدن آتش (۱۱) م - نزد

وقایع حیدری

عاری شده پهلو به بستر مرگ نمادند - تاچوں بعضی از سرگروه ها رے قرنگ پاے مردی بکار برده بستے محابا جرأت سعی کردند و برسر آن اشکر انبوه بستے سروپا تاخته بحثه بازی سوزانند وبدود اذگریزی هلاک از پیش رانندند - صدآفرین بوجلادت این کفار که چوں شرار از مجرمه برجهسته آتش بجان آن غیرت دشمنان زدند وزهه ناموس مردمی آنجماعه بستے تدبیر که کاراین مقدار از سرگذشتگان بانجام رسانیدن نتوانستند واز خام کاری مکان مخصوص خود بدست آن غلط اندازان گذاشتند وازگشت نمائی تعقب چیره دستان خیره سر شد یادالقوی گشتند آرے هیچ خطأ در فکر آن منحرفان جاده قتال نرفته که راس و رئیس ایشان از خصوص قول خود که سعی در حفظ نفس خویش واهلاک و اتلاف خصم بمقتضای رسم سرداریست کاھه رجوع نیکرده چه آزا باقiran قیاس خود قاعده کایه مطابق واقع قرار داده دلالات ها رے التزامی بران آورده که هر مقد می از نصاری کشله شود قیام تالی بمقامی او از اشکال بدیهه ضوابط ایشانست و قضیه حکومت غیر جنس ایشان اینکه هر که نسبت حکمه حکمش بقتل منقطع شد خاصه حکومان او از شرطیه وفا رے حمایت و تضمن قانون رعایت برفصل بعيد افتادن است القصه فرنگیان بغور مدافعت عارضی آن خاص نوع سافل در عرض کاه عام خوشحال وشا دان بر مقام او قیام گرفتند و پس از روزه چند که قریب الفراغ از زاد بودند معاوتد بمدراس کردند و بگرد آوری زاد و مواد مهم جدید اشتغال ورزیدند ومرة بعد اخري هم بربیں نهضت بجادله و مقائله واقع شد تبیینش به هشیت مجموعی اینست نظم -

---

(۱) م - دلالات التزامی (۲) م - بمقام

دو اشکر مقابل بر آراستند
 کمر بسته برکین هم خاستند
 ازیں سو یلان غضنفر نژاد
 وزان سوی گردان رستم نهاد
 دو رایت به هیجا بر افراختند
 بخون ریزی یکدگر تا ختنند
 چنان مجتمع گشته باهم سپاه
 ممیز نه شدار دو اشکر نگاه
 به تیغ و سنان بسکه آهیختند
 دو سیلاپ روزگین خون ریختند
 زمیغ عروسک بروں جست برق
 تپ ولرزه زان شعله بگرفت شرق
 زبس گوله گردید آتش فشان
 که درشش جهت داده آتش نشان
 هر آن گوله کو آمدے بر هدف
 شدی هستی بدستگالان تلف
 سیاهی ز سیماهی اعدا دمید
 سپیدی ز لیخت بد شان رمید

(۱) جو شمشیر بر مغفر انداختند
 بسته سر کشان را سر انداختند

نو گوئی که هستند اهل جحیم
طعام و شرابش زقوم و حمیم

ازین طرف مستان خمخانه تهور بستے کیف و کم به تکلیف نشاط
سر بازی از شعور بیگانه وازان سو شیران بیشه شجاعت پستے بیش
و کم با پیشه پیش دستی آشنا کاھے ازین جانب زمزمه زنگوله خارج
آهنگ گاوله ساز پرده سخت جانی سوختگان می شد و کاھے برهم شکنی
نیستان سنان اجانب بقانون صدای موسیقار زخمه زن قار نفس ناله
پرداز سینه هائے زخی سو ختگان می گردید - چون این نوبت نیز
از هیچ جانب تھصیر بستے و تفریط بستے واقع نشد و کار زار قسیمین از هر
قسم فنون جنگ آوری علی السویه بمیزان معادله مقاومت راست آورد -
والشکر بقطع نظر از مجاهده بستے فایده بقرار گاهی خود رجوع آورد -
و جنرل کوت از انجا بعلت بستے سامان بسمت مدراس معاودت کرد -

تفصیل اجرای حالات آرکاث و ویلور و تینیں
امضا بستے اوقات معاشرت و اهالی آن درین سنین و شهور

چوں قدرت بستے اله مقدر علی الاطلاق بحکم یقدر اللیل
والنهار رقم تقدير ازلی بر صفحه معاشرت ابنائے روزگار ترقیم
نمود و بمقتضای «جف القلم بما هو کاین» جمله مکنونات را از مکمن
غیب بمنصه شهود برحسب اقتضای ماهیات جلوه گر فرموده لامحاله
مصلحت اوضاع صلاح و فساد بعرضه امکان شتافت و بر اوقات

-
- (۱) اے دوزخ (۲) اے میوه درخت دوزخ (۳) اے آب گرم
(۴) م - آمد (۵) م - بستے سامانی (۶) م - بصفحه صحیح طه (۷) م باید شتافت -

معموده ظهر وجود باید تافت، تمہید این مقال آنکه چون میر صادق که در ادعائے دعاوی عریضه ایثار^۱ پس انصاف نسبت بخلائق صادق واظهار جوهر شیوه مرود و حقیقت آدمیت کاذب بوده و صورتش معنی نسبش دروغ واقع عرضه میداد و سیرتش نیز برزق اعتبارات کرامت سیادت استشهاد میکرد، از حضور حیدر علی خان بحکومت آرکات مرخص ومامور بفحوای «وسعی فی خرابه‌ها» گشته واهتمام بوکلان ویلور که چون لوزبان روح در غلطت قلب هیچ تفاوت تمیکردن نیز بوسے تعلق گرفت فرمان فرمایان یمین ویسارش طبیعت انسانی و نفس شیطانی مبدل ساختند و حجله گاه خاطرش از عرایس ابکار سرایر حقیقت مردو می پرداختند خبایث نفس اماره اوکه «ان النفس الامارة بسوء» وصف حقیقی اوست درکار عزیزان زمان و بزرگان روزگار این دیار به نحوی آشکار شد که غریبو ازنهاد اکابر و اصغر برخاست و خلقی بیکبارگی از جور بدخلقی وجفای سماجت طینت آن دیو سپید که چون خاطب یل و جالب رجل و خیل بوده است بال فتنه دنیا و دین در وجودش موجود است جوازاً تمنای مرگ میکردن و خبر «سیاتی زمان علی الناس محمول» برهمیں احیان و مخطور از همیں اوان می داشت تا چهار ماه هر روز کم از روز محشر دران دار الفتن نمی گذشت و هر ساعت چز نمونه ساعت دران مصیبت خانه مقصور نمی گشت موافقانش که تاج منا فقان حقیقی بودند درندیمی او چقدر بار ندامت

---

(۱) م - یافت - (۲) م - ایثار اطوار - (۳) م - انسانی او بنفس شیطانی - (۴) م - خباثت - (۵) اے فریاد - (۶) اے کشیده -

که نه برداشته که زود باسترسا بے خاطرش چه تخم سجیه نا مرضیه
که دران سر زمین نگاشتند هر شام و پنگاه سر هنگان شیخنه کوچه بکوچه
آواره گرداند که حقیقت حال چیست و گاه و بیسے گاه چاگران چبوتره
 محله بمحله متخصص اند که صادر و وارد کیست از شیوه بدینی بر حرف
 زدن مردم گوش دارند تابه بهانه جوی بد گوش و بینی باید برد و بر
 صورت بدیعه انسانی که مصور کلیک قدرت مصور حقیقی است رقم
 حکم با یادکشید و باندک خطای شمردن تازیانه بسیار می زندند و تازیان
 بسیار را بهر حیله کار بنند فغان تظلم مظلومان مو بر اندام خفتگان بستر
 مرگ راست می کرد و درد دل مستمندان عظام رمیم را بشور می آورد
 افسوس که این کور دلان را چشمی نبود که بحال کسی وانگرند و بطرفه
 قساوت قلب شان که بر زخم خسته خاطران رحمی نمی برند «کلا بل
 ران علی قلوبهم» تا آنکه اگر عالمی معلوم این عامیان شود بر خلاف
 قدرتش بعمل می آرند با فاضلی محسوس این بو الفضولان در بیسے رعایت
 استحقاقش بفضول پیش می آیند احترام جلالت منصب قضا نزد این
 زمرة بیسے سعادت حرام و اختلال کرامت مرتب افتاد پیش این منحرفان
 جاده شرع حلال عاکفان مساجد از ذکر خدا بظلم این قوم اظلم منوع
 تا کریمه «ومن اظلم من منع مساجد الله» مصدق اهتمام شان شود و معاشر
 اسلام از اجتماع بجامع مدارس و جوامع به تعدد و اجبار این طائفه
 بیسے هدایت تا نزول بهمی «عبدآ اذا صلی ، عبارت از شان افراد ایشان بود

(۱) م - بر نداشتند - (۲) م - خوی - (۳) اے استخوان -

(۴) اے پوسیده - (۵) م - قلوب - (۶) م - بزم - (۷) م - قدرش -

وعلى هذا القياس مطلقاً جنس عالي از سافل نداشت و کاروبار کارگاه
 نیک و بد بیک دستور گذاشت و همدرین روزها بهو کلان نواحی ویلور
 فرمان از دیاد تنک عیشی ساکنیان معموره خراب انجاش صدور یافت تا علی
 الدوام بر سر رود خانه و مسافت قریب که از مضائقات قلعه بود بقرب
 طلایه استحصار داشتند و در ایام محدود چندان قحط دران خرابه روی
 داد که ازنا یابی قوت و اضطرار نادری آشوب شهر بمضمون شهر آشوب
 مطابق افتاد و از بر داشتن دست از خوان نعمت تلاش معانی است بسته
 نعمت خان معاش مردم آنجا شد یعنی بقالان شهر بسودائے تهی
 دستی سود خود در زیان انداختن سنک میزان دیدند و تنبولی از
 بسته برگ بجان سپاری دست از ورق گردانی ساز و برگ زندگی تیره
 چون بیژه پان بر رشته و طباخ به بسته تنوری نان درشکم تنور
 تاقته جز آتش جوع در تنورشکم تاقته وزرگر از بسته ذری
 باضبط نفس ساخته از گداختن زر در بوته دمدم تو به کرده و حداد
 از سرد مهری روزگار آهن مراد در کوره آرزو سرد دیده شیوه دست
 بسینه زدن چون سندان برپتک برگزیده و مسگر بتمناهه برنج برنج
 مقر افتاده ندانه «ذوقوا من سقر» در داده و تره فروش از نایابی آبروی

- (۱) م - امتیاز - (۲) م - مسافت - (۳) م - بقرينه - (۴) ل - محدوده -
 (۵) اے نان پز - (۶) م - نیاقته - (۷) بسته روزی - (۸) اے آهنگر -
 (۹) اے آتشدان - (۱۰) بالضم و باباه فارسی - خابسک بزرگ که آهنگران
 دارند که اهل هند کهن خوانند بالفتح و بیانه تازی در عربی بریدن را
 گویند و بکسر یکم و قفع دوم پاره های چیزه ای او جمع است -

سبز بختی دست از ترهات سنجقی بر بسته بر خود چوں کدوئے بئے
 مغز شکسته و قصاب به بیبا کی دشنه بر گلو آورده دوکان خود فروشی
 بملخ واکرده و صیقل گر بکردار قسان خود را سرگردان نموده از مصقله
 صبر زنگ کلفت دل زدوده و حجام حاصل موتراشی یکسرمودر بساط
 محقر خود ندیله بسان پیکر آئینه سراسر چشم حیران گردیده و شبانه
 از شرم بئے رنگی و شور بختی رنگ سرشک ارغوانی از پرده
 دیده گان پیخه آب چهره معصفر چوں زرداب فروریخه و عصار چوں کاوشن
 همه روز بکاوشن چگر و کاهش دل گرد شهر می بر آید کنجد واری
 روغن پتراغ در شبستان تیره روزی رونمی نماید و عطار مفاس جز بیخ
 گیا هه چند متعار روئے دست دوکان نمی شمارد و کاغذی قلاش بنادیده گی
 خاش چمچه آش کاغذ واری فربه برتن نمی دارد و باورچی بطبع
 خام هوس پخت طعام رنگ از دیگ می ترا شد و بفغان ناداری دماغ
 فناعت می خراشد المرام اکثره از نامستطیغان بئے استقامت چوں
 کشتی طوفان در ورطه هلاک افتادند و غالب اهل یسار بعلت حدوث
 اعسیار سرمایه کیسه همت از دست دادند و بقطع نظر از آئین مرورت
 وفت و حفظ نفس خودها عایل و از منصب تجمل زایل شدند و نداھے

(۱) اے ترکاریها (۲) اے کارد (۳) اے دوتاھ -

(۴) اے رنگ ریز (۵) ل - سعد بختی (۶) اے روغن کش

(۷) م - بنادیده کی یک چمچه آش -

(۸) اے عسرت (۹) اے عاجز (۱۰) ل شفقت -

بلا را بلى گفتة باختیار ازان عالم مخصوصه واضظرار طریق نجات
 جستند و بحکم «لا تلقوا باید یکم الی التهائیکه» جوق جوق از دائره آن
 مهارکه بیرون بر جستند و بهر ناحیه که تو هم سلامت ره نمون شان
 گشته راه خود پیش گرفتند و برخی بسر خوشی باده بسته خمار «ان مع
 العسر یسرا» انشاء و همت زنا یافتد و عاقبت همان مضيق را گوشه عافیت
 پنداشتند و بذیل کرم کریم مطلق که قاضی حاجات و کافی مهمات است
 پاشت نمودند که «ومن یتوکل علی الله فهو حسبه» احوال بقیه ساکنان از
 پیرتا جوان بدین نمط که نفس شماری از تفریغ اوقات می پندرند
 و فرصت لحظات لطیفه کم از عمر دراز نمی شمارند - ع

تا یار کرا خواهد و میلش بکه باشد

(دبالة دارد)

The following Catalogues have since been published by the GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS LIBRARY, MADRAS. They are indispensable to Sanskrit Professors, Research scholars, Indologists etc. and must adorn every Library and Research - Institute, promoting and facilitating research in Sanskrit :

**1. A DESCRIPTIVE CATALOGUE OF THE SANSKRIT
MANUSCRIPTS IN THE GOVERNMENT ORIENTAL
MANUSCRIPTS LIBRARY, MADRAS**
Vol XXXV (D. Nos. 19201 to 19700)

Published by

A. A. RAMANATHAN, M.A., L.T., *Ex-Curator*

R. K. PARTHASARATHI, M.A., L.T.,

*Dip. in French and German, Curator
and the Staff of the Library.*

pp. 352 — 1966 — Rs. 26.70

The above Catalogue, describes, like the earlier ones, 500 manuscripts (438 palm-leaf manuscripts and 62 paper-manuscripts) on a variety of subjects. It contains a critical Introduction, Contents, Subject, Author and General Indices in 60 pages, which add to its usefulness.

**2. A TRIENNIAL CATALOGUE OF MANUSCRIPTS
COLLECTED DURING THE TRIENNium
1943-'44 to 1945-'46—Vol. XII—Sanskrit (R. Nos. 7718 to 7844)**

Published by

A. A. RAMANATHAN, M.A., L.T., *Ex-Curator*

R. K. PARTHASARATHI, M.A., L.T.,

*Dip. in French and German, Curator
and the Staff of the Library.*

pp. 79 — 1967 — Rs. 7.40

Modelled on the previous ones, this Catalogue notices 95 Bundles or Volumes of manuscripts containing 180 works on various subjects. It carries a critical Introduction, Contents Subject, Author and General Indexes in 28 pages by which its value is greatly enhanced.

THE GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS LIBRARY,
MADRAS

has very great pleasure in offering the following
Publication to the world of Sanskrit Scholars
and Connoisseurs of Dance :

NRTTARATNĀVALĪ by JĀYASENĀPATI
(*The Madras Government Oriental Series No. CVII*)

Edited by

DR. V. RAGHAVAN, M.A., PH.D.,
Professor of Sanskrit, University of Madras,
Fellow, Sangeet Natak Akademi, Delhi
and Nehru Fellow.

pp. 682

— 1967 —

Rs. 22.00

The above work on Dance, written in 1253-54 A.D., by Jāyasenāpati, a Commander under Ganapatideva of the Kākatiyas of Warangal, has been most elaborately and critically edited by Dr. Raghavan who has been in close touch with the subject for nearly four decades, from a manuscript of this Library, as also other ones. The Sanskrit Text with variants and critical footnotes occupy 225 pages.

The Editor's extensive and learned Introduction running to 164 pages gives a succinct account of the author and the work, the contribution by Andhra to Sanskrit Literature in general and Nāṭyaśāstra in particular, a critical and comprehensive study of the subject-matter of the work in relation to other texts, Jāyasena's contribution in the form of a detailed description of Desi-Lāsyā and Desi forms of Dance and many other pieces of enlightened criticism.

The textual notes including a concordance of contexts and passages in Bharata, Abhinavagupta and Jāyasena (in 44 pages), a Sanskrit *Index Verborum*, embodying all technical words with their meanings and incidence in the text (in 124 pages), the explanatory and Subject indexes in English (in 46 pages) and 7 wonderful photographs of dance-poses printed on art-paper—these and many other features immensely enhance the intrinsic merit of this critical edition.